

KONYA

Konya Halkevi tarafından - şimdilik - iki ayda bir çıkarılır, ve Anadolu'nun ve daha ziyade Konya vilâyetinin tarih ve coğrafyasına, jeoloji ve etnoğrafyasına, halkiyat ve ihşaiyatına ait yazıları ihtiva eder

YIL : V

II. İnci TEŞRİN - I. İnci KÂNUN 1940

SAYI : 34

İÇİNDEKİLER

Konya: Lydyarın Orta Anadolu ve Şark mem- leketleri ile olan münasebetleri	NACİ FİKRET BAŞTAK
Garbi Asya ve Anadolu Akvamı-Kadimesinin Din Tarihi	AZER
Garp Eserlerine göre Konya	Encyclopaedie Britannica
İbni Esir Tarihinden bir not	MECMUA
Mevlevilikle ilgili notlar	M. FERİT UĞUR
Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede ef. hayatı	H. N. ATSIZ
İslamda Tasavvuf	RASİD
Konya'ya ait bazı vesikalar	H. TURHAN DAĞLIOĞLU
Nasrettin Hoca kim?	I. H. DANIŞMEND
Anadolumuzun tabii bediâlarından Korykos mağarası ve Olba	James George Frazer
Kayseri müzesinde 1408 numarada kayıtlı Nas- reddin Hoca lâhdi	NACİ KUM
Arziyat bakımından Konya	ERNEST CHAPUT
Ferik Ressam İbrahim Paşa	SAMİ YETİK
Karamanda Kirişçi Camii	DR. A. AVCI OĞLU
Not	M. MESUD KOMAN
Konyalı Ebissena Mahmut ef.	A. KEMAL ÇETMİ
Anadoluda Coğrafi keşfiyat	V'V'EN DE SAIN-MARTIN
Halkevinde çalışma yolları	FEYZULLAH SACİT ÜLKÜ
Namık Kemal için, Çağır, Ozandan cevap, Bayrağımız, Halkevi için	ALİ RİZA ÖZKUT
Altıok Önünde Ülkü ve İman, Halkevi marşı için güfte, Türk gençleri	F. S. ÜLKÜ
Mesnevi tercümesinde Nahifinin yanlışları	F. S. ÜLKÜ
Mevlânaya Gazel	ABDÜLBAKİ GÖLPINARLI
Üstat İbrahim Alâettin Gövsaya mektup	DIAMANDİ KEÇEOĞLU
Yaradış Cilvesi P. III.	F. S. ÜLKÜ
Bu günkü şiirimizin karakterleri	MUVAFFAK S. ONAT
Emir Celâlüddin Karatay.	M. F. U. ve M. M. K.

KONYA

Konya Halkevi tarafından - şimdilik - iki ayda bir çıkarılır, ve Anadolu'nun ve daha ziyade Konya vilâyetinin tarih ve coğrafyasına, jeoloji ve etnoğrafyasına, halkıyat ve ihsaiyatına ait yazıları ihtiva eder

YIL : V

II. inci TEŞRİN - I. inci KÂNUN 1940

SAYI : 34

KONYA

(Neolitik devirde Konya — Hittite medeniyeti ve Konya — Luviler - Pelasi — Deniz akvamu — Lydyalılar — Turşa = Tyrrhénien = Etruskler — Karyalılar — Lykyalılar — Pisidyalılar — Kilikyalılar — Yeni - Hittite'ler — Kappadokyalılar — Troyalılar — Phrygya'lılar ve bunların Konya hıttası Lykaonya ile olan münasebetleri — İraniler zamanında Konya — İskender ve halefleri ve Hellénistik devir — Romalılar zamanı — Bizanslılar devri — Selçukîler ve Karaman oğulları zamanında Konya — Osmanlı İmparatorluğu zamanında Konya)

Yazan :

NACİ FİKRET BAŞTAK

(Baştarafları bundan evvelki sayılardadır)

LYDYA'NIN

ORTA ANADOLU İLE ve ŞARK MEMLEKETLERİ İLE OLAN
M Ü N A S E B E T L E R İ

Lidya'nın gerek şark ile garp arasında mutavassıt bir mevkide bulunması ve gerekse arazisini şark-garp istikametinde ve bir baştan bir başa sulayan büyük nehirlerin bahsettiği kuvvei inbatıyye sayesinde en eski zamanlardan itibaren Orta Anadolu ile, Suriye, Elcezire, İran ve Irak ile da-
imî surette ticarî ve siyâsî münase-
batta bulunmuştur.

Lidya, meyve ağaçları için pek münbit idi; vadilerde incir ve zeytin ağaçları, sathı mailler üzerinde de kestane (Saks pelidi) alçak bayırlar üzerinde üzüm bağları pek mükemmel surette yetişiyordu.

Temnos, Dindymos ve Salbacus dağları arasında bulunup kısmı mer-
kezisi Lidya'yı teşkil eden nahiye
son derecede arızalı olup büyük te-

zatlar arzederdi. Hermos, Kaik (Koca-
çay) Kaistre (Küçük Menderes) havza-
larının delta kısımlarile büyük Men-
deres ovası hurma, Kaktus "Fırvun
inciri,, nin yetişmesine kâfi gelecek
kadar sıcak değilse de portakal, limon,
incir, dut ve nar ağaçları için muva-
fık bir iklimi haizdir.

Hermos ovasında yetiştirilen atlar
meşhur idiler; bunlar iri başlı, kalın
boyunlu, kısa ve kalın bacaklı hay-
vanlar olup yük ve mühimmat taşı-
makta gayet dayanıklı idiler. Gerek
Sardes'den geçen Paktole çayının
kamlarını yıkamak suretile ve gerekse
Tmolos dağının maden kuyularından
altın ve elektron (altın ve gümüş
halitası) istihsal edilirdi. Lidya'lı-
lar, altını, tuncu, demiri işlemekte
ve toprak kapçılık = Kéramik'e mü-
teallik sanatlarda gayet mahir idiler.
Onlar yünleri boyamak san'atinde
mucit addolunuyorlardı, yani bu san-
ati mükemmel bir dereceye isal etmiş-
lerdi. Sardes'in kırmızı boyası, Thya-
tire (Akhisar) in boyacılığa müteallik
sanayii ve boyahaneleri Roma İmpa-
ratorluğu zamanında bile meşhur idi.
Süs ve tezyinata müteallik kumaşlar,
Chlamyde (kaput, harmani) ler ve kaf-
tanlar, Sardes'in tüyleri kısa halıları
bütün ileri Asya'ya ve Akdeniz hav-
zasındaki memleketlere ihraç olunur-
du. Lidya komşu memleketlere pele-
sen, güzel kokulu yağlar ve itriyat
verirdi.

Makalemizin baş taraflarında da
söylediğimiz veçhile Lidya hattasını
şarktan garbe doğru katederek niha-
yet Egé denizinde nihayet bulan üç
uzun ve derin vadi vardır; bunlar şı-
malden cenuba doğru Gedıs = Hermos,
küçük Menderes = Kaystre ve büyük
Menderes = Méandre vadileridir.

Bu üç vadinin nihayetinde ve kar-
şılarında dört mahreç vardır: İzmir =
Smyrne, Ephèse, Milet ve Priène.
Şuaat tarzında etrafa uzanan bir ta-

kim yollar şimalde mysya ya, şarkta
Frigya = Phrygya tarikile Kappadok-
ya'ya ve cenupta da Karyaya mün-
tehli olurlar.

Gerek şimaldeki Gedıs = Hermos
ve gerek cenuptaki büyük Menderes =
Méandre nehirleri vadilerinin teşkil
ettiği bu tabii yollar pek eski zaman-
lardan itibaren siyasi ve ticari yollar
halini almışlardır; Şimalde Hermos
vadisinden geçen yol Achéménide'ler
zamanında "Hükümdar caddesi,, ismini
almış ve Sardes'i Susa'ya rapteyle-
mişti; Hérodote tarafından tasvir edil-
miş olan bu yol İranlılar zamanından
çok daha evvelki devirlere yükselir
ve o vakitler Sardes'ten Hititlerin
payitahtı olan Hattuşas = Ptéria'ya
götürürdü. Bu yol Dindymos dağının
cenubundan ve Léontocéphale (Afyon-
karahisarı) ından geçerdi. Sardes'ten
sahile üç şube uzanırdı, bunlar da
Hermos mecrasını takiben Cymé (Ku-
mes) ye, Nif (Nymphi) belinden geçe-
rek İzmir'e Tmolos (Bozdağ) ve Tyra
(Tire) den geçerek Ephèse'e giden
yollardır. Menderes vadisinden geçen
yol, Ephèse'den başlayarak Menderes
Manisası (Tekke) na, Tralles (Aydın) a,
Nysa (Eski Hisar) ya, Karura'ya, Lykus
üzerindeki Laodikée (Eskihisar) ye,
Apamée (Dinar) ya, Parorée'ye ve
Likaonya şehir ve kasabalarından
bazılarına uğrayarak Kappadokya'daki
Mazaka (Kayseriye) ya vasil oluyordu.
Bu yollara amut olarak şimalden ce-
nnba doğru uzanan Lidya hükümeti
tarafından kenarlarına sınır taşları
dikilmiş olan büyük caddede Marmara
üzerindeki Kyzik (Belkis) den bed'
ile Gergithe (Gelembe), Lidya Atal-
yası (Gurduk kale) na, Thyatire
(Akhisar) a, Sardes'e, Philadelphia
(Alaşehir) ye, Tripolis (Yeniceköy) e,
Kydrara (Saray köy) ya, yahut Hiéra-
polis (Pamukkale) e, Lycus üzerindeki
Laodikée'ye, Thémisionium (Karayüğ
pazarı) a, Kibyra (Horsum) ya, uğraya-

rak Attalée (Antalya) ye varırdı. Di-
ğer bir yol da Phocée (Foça) dan kal-
karak İzmir, Ephèse, Trallès, Alaban-
da (Araphisar), Karya Stratoniké'si
(Eskihisar) a uğrayarak Physkus (Men-
nerice) a giderdi.

Bu yollar, otuz asırlık uzun bir
müddet devamınca yüksek Asya ile
Egée Denizi akvamı arasında en mü-
him mübadele vasıtaları olmuşlardır.
Bunlar, harabeleri bütün bu memle-
ketleri doldurmakta olan birçok kale-
ler ve şatolar vasıtasile muhafaza
edilmişlerdi; bunların da başlıcaları:
cenub yolu üzerinde: Kélènes (Dinar),
Colone, Lycus üzerindeki Laodikée,
Nysa, Tralles, Menderes Manisası
ve Ephèse; şimal - cenup yolu üze-
rinde: Hiéropolis, Philadelphia; şimal
yolu üzerinde: en mühimlerinden bi-
risi olan Sardes.

Méonya kiralığı, İonya ile Fırat
nehri havzasındaki memleketler
arasında kara tarikile icra ettiği
ticaret yüzünden hayli zenginleş-
mişti. Hérodote, Homer devrinin
Yunanlılarına mechul olan hanla-
rın yahut misafirhanelerin icadını
Lidya'lılara atfeder. Egée denizi kıyı-
larından başlayarak Fırat ve Dicle
havzasındaki memleketlerde nihayet
bulan ve Orta Anadolu'dan geçen bü-
yük yollar üzerinde kervansaraylar
ve Askerî menzilleri sıralanmış idi ki
bunlar merhaleleri, konak yerlerini
işaret ederlerdi. Askerlik yahut emlak
ve araziya malikiyetten mütevellit
aristokrasi, yavaş yavaş, tüccarlara
istinad eden bir Oligarchie'ye tahav-
vül ediyor; bu da derebeglerinin, şa-
tolarının himayesi altında olmak üzere
inşa etmiş oldukları kervansarayları
usulü dairesinde ve muntazam surette
işletmeğe başlamalarından ileri geliyo-
du. Bundan başka bu ticaret, sahilde-
ki Yunanlılarla içerilerdeki ahali ara-
sında sıkı ve samimî münasebat vücu-
da getiriyordu. Büyük dinî merkezler

aynı zamanda büyük ticaret merkez-
leri, büyük pazarlardır: Ephèse'in Ar-
témision'u ve Hiéropolis bu kabilden-
dir. Mabetherin malî ve iktisadî rolü
ve rahiplerin cemaat teşkilâtı, Delp-
hes'de olduğu gibi, burada da azîm
bir ehemmiyeti haiz bulunmuştur.

Nasıl ki zamanımızda, şarka doğru
gitmek için, İzmir'den iki demir yol
hattı: kasaba ve Aydın hatları kalkı-
yorsa, eski zamanlarda da sahiliden
iki büyük yol kalkarak şarka doğru
kalkarak şarka doğru karalar içerisi-
ne dalıyordu. Gedıs = Hermos ve bü-
yük Menderes = Méandre vadileri iki
tabii duhul vasıtası teşkil ediyorlardı.
Müşkülâtın büyüğü, merkezinde bü-
yük Tuz gölü = Tatta bulunan büyük
yaylada bulunuyordu. Bu yollardan
biri ve en uzununu, Hititlerin payitahtı
olan Hattuşas = Ptérium'a gitmek
üzere bu yaylanın şimalden etrafını
dolaşan yol olup, diğeri de yaylanın
cenubundan geçiyordu.

Şimalden geçen yol Sardes'i Susa'
ya rapteden bir "Hükümdar caddesi,, =
Route royale olmak üzere, İranlıların
bilhassa ihtimamlarına mazhar olmak-
la meşhur idi. Bu yol, Kiepert ve Wil-
liam Ramsay'in de düşündükleri veç-
hile hiç şüphesiz İranlılar zamanından
daha eskidir: "İranlılar, Kızılırmak =
Halys'i kateden bir yol intihap etmek
istedikleri zaman, çoktanberi istimal
edilmekte olan yolu bulmuşlar ve
mer'i olan itiyadlara ittiba etmeyi
kendileri için daha ziyade muvafıkı
maslahat görmüşlerdir. Şu halde, "Hü-
kümdar caddesi,, Sardes'i Susa'ya rapt-
etmek için vücuda getirilmiş bir yol
olmamış, belki Sardes'i daha eski si-
yasi bir merkeze, klâsik devirlerde
Ptéria yahut Ptérium ismini almış olan
Hattuşas'a raptetmek için tesis edil-

miştir., [1] Fakat doğrusunu söylemek lâzım gelirse bu sebep kâfi görünmüyor, çünkü Ptéria = Hattuşaş o vakit artık iyice düşmüş bulunuyordu. Hükümdar caddesi, hakikat halde, Mède'ler devrinde Sardes'i Ecbataneye raptetmiş ve Achéménide'ler ise bunu Susa'ya çevirmekten başka bir şey yapmamışlardır. Bu yol, Anadolu ile Pars ve bilhassa garbî İran arasındaki en büyük ticaret yolu idi; işte, ahiren, Hemdan = Ecbatane ile Kermaşah arasında bulunmuş olan tunç devrine ait bazı eşya ile Kappadokya mahsulâtı arasında mevcut şayanı merak ve hayret münasebatı bize izah edecek olan şey, bu büyük ticaret yolunun mevcudiyetidir. İşte o vakittenberi hatta Haçlı seferlerinden sonra Garbî Anadolu'da dolaşmaktaki müşkülâtın arttığı zamanlarda bile, bu yol üzerinde ticarî faaliyet inkıta uğramamıştır.

Mösyö Radet, hükümdar caddesinin, eğer büyük bir ticaret merkezi olmasaydı malûm olduğu üzere, büyük bir ibadetgâh dahi olmayacağı olan Pessinonte (Balâhisar) dan, Gordion'dan, Ankara = Ankyre ve Pteryadan geçtiğini isbat etmiştir. Bu son noktadan, yahut Peutinger'in haritasında yolun mühim bir düğüm noktası gibi gösterilen Tavium'dan sonra bir "Semiramis caddesi,, Zéla (Zile) [2] ve Komana Pontika = Comana Pontica (To-

(1) — Radet: La Lydie et le monde grec aux temps des Mermnades Paris, 1893.

(2) — Ağlebi ihtimale göre Comana sanktuerine karşı mübareze etmek, yahutta hiç olmazsa, onun iktisadî olduğu kadar da dinî olan nüfuz ve hakimiyetinden kurtulmak için İranîler Zelâ'da bir Sanctuaire tesis eylemişlerdir ki orada mabude Anaitis tazim ve tebci ediliyor ve burası İran mabutlarına hasr ve tahsis edilen ibadetin en ehemmiyetli mahallerinden birisi olmak üzere ad ve telâkki ediliyordu.

kat) [3] tarikile Ermenistanın tam göbeğinden Artaxata üzerine ve İrana götürülebilir, ve yahutta Malatya = Mélitène istikametinde cenuba sapardı; Bu son noktadan sonra, Fırat nehri geçilerek Amida (Diyarbakir) ya ve Dicle üzerine gidilirdi. Bu son tarik, aşağı Mésopotamya'ya: beşbin senedenberi Kiş, Babil, Selefkîye = Sélevcie (Dicle üzerindeki), Ktésiphon ve Bağdat namı altındaki şark âleminin payitahtına doğru gitmek için diğer bir yoldan: Anadolu'nun kısmı cenubîsinden geçen Efes = Ephèse — Aydın = Tralles — Dinar = Apamée — Kéléme — Konya = İkonium — Koropasson — Aksaray = Garsaura — Kayseriye = Mazaka yolundan çok daha uzun idi.

Bu son mevkiin ehemmiyeti, işgal ettiği ve Strabon'un ısrarı veçhile, adı bir derecede bulunan arazisinin temin ettiği menafi ve fevaiden değil, belki birinci derecede bir yol düğümü üzerinde bulunmasından ileri geliyordu. "Cenup yolu,, denilen tarik ile Lidya'dan gelen bir seyyah, Mazaka'ya gelince buradan, Strabon'un hesabına göre, takriben 800 stad şimalde bulunan Sinob'a, yani bu suretle Karadenize gitmeğe ve yahutta Malatya Melitène tarikile şarka doğru giderek evvelkinin iki misli bir mesafede bu-

(3) — Comana pontica her zaman için büyük bir emtiayı ticariye antrepосу ve ehemmiyetli bir merkez dinî olmuştur. Küçük Asya'da, umumiyet itibarile, bunlardan birisi olmaksızın diğeri devam etmez. Bu Komana'nın İsadan evvel XIV asırda maden ticaretinin merkezi olmak üzere zikri geçmekte ve mabude Khepas'ın burada büyük bir hürmet ve tazime mazhar bulunmakta olduğu görülmektedir. Komana'nın bulunduğu hıttta o vakit bazan Hittite'lerin, bazan da Mitanni'lerin hakimiyeti altında bulunmaktadır. Strabon'a nazaran, onun zamanında burası Ermenistandan gelmiş olan ticaret emtiasının başlıca antrepolarından birisi olduğu gibi aynı zamanda mabude Mâ'ya yapılan ibadetin de büyük bir merkezi idi.

lunan Fırata ve yahutta Tyane (Kilise hisarı) tarikile altı günlük bir yolculuktan sonra, cenupta bulunan "Külek boğazı,, Kilikya kapıları = Pylae Ciliciae'na yetişmeğe imkân bulurdu. Bu mesafeleri yazarken Strabon'un kayıt ve işaret ettiği yegâne cihet: Mazakanın yolların düğüm noktası olmasından mütevellit ehemmiyetidir.

Her zaman için bu cenup yolu Suriyeye, yahut Orta Fırat kenarlarına giden kervanların güzergâhı olmuştur. Bu yolun, Küçük Asya ile aşağı Elcezirede Dicle kenarındaki Selefkîye = Sélevcie ve Hindistan arasında sıkı bir ticaret faaliyetinin bulunduğu Séleukide'ler devrinde yeni bir şöhret ve itibara mazhar olmuş olması şayanı hayret değildir.

Hérodote'un: "İlk defa Kapéloi san'atını yapanlar Lidya'lılardır,, diye bahsettiği Kapéloi tabiri üzerinde pek çok münakaşalar yapılmıştır. [4] Hiç şüp-

(4) Pekeski zamanlardanberi şark ile garp, Fırat ve Dicle havzaları ile Egée âlemi arasında icra edilen ve tabîi bir surette Orta Anadolu'yu da alâkadar eden bu büyük alış verişe Konya hıttası da iştirak ediyordu: Evvelâ Konya hıttası kadimdenberi Anadolu'nun zahira ambarı hükmündedir; saniyen Konya'nın meyveleri ve üzüm bağları da ihmal edilmeyecek bir ehemmiyette idi; salisen o vakit Tatta denilen tuz gölünden ve diğer memlahalardan çıkan tuz, temizliği, nefaseti ve lezzeti ile bütün dünyada meşhur idi; rabian, Konya'nın koyun ve keçilerinden istihsal edilen uzun ve ince

hesizdir ki Yunan müverihinin bu suretle istihdaf ettiği şey, İsa'dan evvel üçüncü binden itibaren Sümer ve Akkad'ların Küçük Asya'ya ithal etmiş oldukları tarzı ticarettir. Kapélos'lar bir takım "Çerçi,,lerdir ki perakende olarak sırtış yaparlar. Halbuki onların efendileri şu meşhur Pythios'un sınıfına mensupturlar ki, Lidyanın en büyük zenginlerinden olan bu adam, kendini kurtarmak için, memleketini istilâ etmiş olan İran hükümdarına servetini takdim etmekten daha iyi bir şey bulamamıştır. G. Perrot onu şu suretle pek iyi tarif etmiştir: O, demiryolunun tesisi devrinden evvel, Küçük Asya'da yahut Suriye'de yerleşmiş olan Ermeni veyahut Rum taircirlerinden birisi gibidir ki onun hesabına İzmir, Mersin, İskenderun yahut Berut, Ankara, Konya, Kayseri, Halep ve Şam arasında kervanlar gidip gelirler.

yünler tâ o vakitlerdenberi gerek kendi hıttasındaki ve gerek Lidya ve Friky hıttasındaki halı destigâhlarına muhtaç oldukları ham maddeyi bol bol veriyordu; hamisen, Konya'nın dağlarından (Bozkır, Bulgar madeni, ve Bereketli maden) çıkan kurşun ile karışık gümüş ve altın herhalde paktolik kumlarından çıkarılan altına kemiyetçe faik idi; sadisen (Sızma) maden ocağından istihsal edilen Zencifre = Cınabre o vakit pek revaçta olan halıcılığa lâzım gelen boyayı veriyordu, ve Konya dağlarını setreden cehri nebatî boyası da zencifre ile rekabet ediyordu.

Garbî Asya ve Anadolu I Akvam Kadimesinin Din Tarihi

Yazan :

A Z E R

(Babillilerin esatirinde mevsimler ve mâbudlar. — Sihirbazlık. — İlâhların tenâkus eden kudretlerini tecdit için yapılan merâsim ve menâsik. — Bu âyinlerin Mısır'da ve ileri Asya'daki hakimiyetleri. — Bâbilde Tammuz veyahut Adonis ibadeti. — Sümerlerin menşei. — Orta Asya'nın kuruması ve bunun neticesi olarak oradan Dicle ve Fırat vadilerine muhaceretler. — Hindistanın Garbi şimalisinde : Sint nehri etrafındaki Sümer hârebeleri. — Tammuz yahut Dumuzi Apsu. — Allata. — İhtar ve Tammuz hakkında tafsilât. İhtar = Zühre. — "Büyük Pan ölmüştür, efsanesi. — Bunun en doğru izahı. — İhtar = Zührenin ve buna merbut Harot ve Marot efsanesinin İslâmiyetteki mevkii ve bu husustaki tafsilât. — Harot ve Marot'un Divan edebiyatındaki mevkii ve ehemmiyeti. — Eski zamanlarda Keldaniye de fuhşu mukaddes. — Mylitta. — Bâbil kadınları. — Herodote. — İskender. — Fuhşu mukaddes âdetinin hayatı akvamdaki muzır ve muharrib neticeleri. —)

(Baştarafı 32 ve 33 üncü sayılardadır)

Babillilerin esatirinde mevsimler ve mâbudlar :

Arz üzerinde insanların her sene şahidi oldukları büyük tahavvülâtın temâşası, onların ruhu üzerinde daima kuvvetli ve derin bir surette icrayı tesir etmiş ve onları, azim ve füşat-nema olduğu kadar da bedî ve hari-kaengiz olan, bu tahavvülâtın sebeplerini tefekkür ve mülâhazaya sevk-etmiştir.

Fakat insanın bu merak ve teces-süsü, tamamilen hasbi ve menfaatna endişe değildir; çünkü aynı mahlûk-ı iptidai, kendi mevcudiyetinin, eşya ve hâdisatın cereyanı tabiisine ne kadar sıkı sıkıya merbut olduğunun farkına varmış, ve, nehri donduran, veyahut arazi yeşilliklerinden tecrid eden hâdiselerin ika edecekleri tehlikelere kendi hayatının da ne suretle mâruz kalabileceğini his ve idrak etmiştir.

Öyle görünüyordu ki tekâmülün bir de-recesine irişmiş olan insanlar, kendilerini tehdit eden felâket ve musibetleri vukuundan evvel görmek ve önüne geçmek vasıtalarına malik olduklarını ve sihirbazlık san'atı sayesinde, mevsimler seyir ve hareketini tını istedikleri gibi tâcil veya tehire muktedir bulunduklarını zannediyor ve binnetice yağmur yağdırmak, güneş açmak, hayvanların zürriyetini çoğaltmak, mahsulâtın feyz ve bereketini artırmak maksadile bir takım âyin ve merasim icra ediyor, ve bir takım rukyeler ezberleyorlardı. Aradan zaman geçtikçe, o vakte kadar can ve dilden perverde edilen o kadar hülyaları batî ve tedricî terakkisile mahv ve izale etmiş olan ilim hiç olmazsa az çok düşünebilen insanlarda şu kanaati uyandırabilmiştir ki : yazın ve kışın, ilkbahar ve güzün birbirini takip etmeleri, hiçbir suretle sihirbazlık âyin ve menasikinden ileri gelmeyip, belki tabiatın bu mütehavvül perdeleri arkasında onlardan daha derin bir sebebin, ve onlardan daha zîkudret bir müessirin icrayı faaliyet etmesinden tevellüt etmektedir; ve o vakit şuna inandılar ki nebâtatın inkişaf veya sukut ve zevali, mahlûkatın tevellüd veya mematı, lâhûti mevcutların tamamen insanlar gibi, dünyaya gelerek izdivaç eden, evlât vücuda getiren ve ölen ilâh ve ilâhelerin kuvvetlerinin tezayüd veya tenakus etmesinin neticeleridir.

İlâhların tenakus eden kudretlerini tecdit için yapılan merasim ve menâsik :

Böylece mevsimlerin temevvücatı nazariyei kadimesi terk ve onun yerine yeni bir nazariyei diniye ika-me edildi: Zira dinî tekâmülün bu devresinde bütün insanlar, mevsimlerin teakup senevisini, bu mevsimlerle müteakıl ve mütenazır olarak, mâbudları duçar olduğu tahavvülâta

atf ve isnad ettiklerinden. şu kanaati beslemekte devam ettiler ki eğer bazı âyin ve merasimi sıhriyye icra ederlerse bunlar sayesinde, menbaî hayat olan mâbuda, ölüm unsuruna karşı olan mücadelesinde, yardım ile onun mütezal bulunan kuvvetlerini böy lece tecdit etmiş, yani onu yeniden ihya eylemiş olabileceklerdir.

Bu maksadı temin için icra olunan âyin ve merasim, hakikat halde teşci etmek istedikleri harekât ve muame-lâtı tabiiyenin hailevî bir surette temsilinden ibaretti. Sihirbazlıkta, arzu edilen neticeyi kat'î ve muhakkak surette, elde edebilmek için, bu neticenin sadece bir taklidini yapmak kâfi olduğuna itikad edilir. Binaenaleyh, tekâmülün bu devresinde, insanlar, mâbudlarının izdivaç, vefat, ve yenden tevellüdlerini tabiatteki tenasül, tevellüd ve helâki, tesaut ve inhitatı izah için kâfi buldukları cihetle, hailerleri de ekseriyet üzere bu mevzulara ait oluyordu. İşte böylece Babilliler ve tekâmülü dininde aynı nerceye gelmiş olan diğer kavimler, bazan feyzi nebatiye hâkim olan kuvvetlerin velûd izdivacını, yahut bunlardan birinin mevti hazinini ve nihayet diğer birinin şaşaadar bâsübadelmevtini temsil ederlerdi. Ve bu suretle dinî bir nazariye, sihrî bir ameliye ile ittihat etmiş oluyordu.

Bu imtizaç gitgide usûl ve kaide halini aldı; filhakika sihirbazlığın bu manialarından büsbütün kurtulmağa muvaffak olabilen dinler pek azdır.

Yekdiğerile mütenakız iki esasa göre hareket etmekten ibaret olan mantıksızlık, feylesofu endişenâk edebilir; fakat insanların kısmı azamı bununla aslâ meşgul olmazlar; hatta onlar meyanında bunu his ve idrâk edebilenler bile nadirdir. Onlar için asıl haizi ehemmiyet olan şey hareket etmek olup, yoksa hareketin esbabı ve âvamilini tetkik ve tahlil et-

mek değildir. Eğer nevi beşer, her zaman hâkim ve muakele sahibi olsaydı tarih uzun bir fihristi cinnet ve cinayât olmaktan kurtulurdu.

Mevsimlerin ika ettiği bütün tahvülât içinde, mıntakai mütedilede, göze en çok çarpanlar, hayatı nebatiyeye ait olanlardır. Mevsimlerin hayvanat üzerindeki tesiri ne kadar büyük olursa olsun, o kadar aşikâr bir surette kendini göstermez: İşte buradan tabîî bir surette şu netice çıkıyor ki kışı koğmak ve ilkbaharı iade etmek maksadile oynanan sihirbazâne haillerde daima hayatı nebatiye üzerinde ısrar edilir, ve daima ağaçlar ve otlar, hayvanlar ve kuşlar üzerine tefevvuk eder; bununla beraber, bu âyin ve merasimi tebci edenlerin ruhunda, hayvanat ile nebati şeyleri yekdiğerinden kat'î surette tefrik etmek fikri mevcut değildi; bilâkis umumiyet üzere, hayatı nebatiye ile hayatı hayvaniye arasındaki rabitanın zahirde görüldüğünden daha sıkı olduğuna itikat edilirdi. Ve bundan dolayı, meyvelerin, mevâşinin ve insanların tekessürünü aynı zamanda ve aynı bir iş ile teshil etmek için, nebâtâtın tecdidî hayatını, gerek hakikî ve gerek taklit olarak, her iki cinsin birleşmesile temsilederlerdi. Onlar indinde, gerek hayvanî ve gerek nebati olsun, hayatın ve kuvvei namiyenin esas ve mayası gayri kabili tecezzi idi. Yaşamak ve yaşatmak, yemek ve tevlit etmek... İşte mazideki insanların aslî, iptidai ihtiyaçları bunlar olduğu gibi, dünya devam ettiği müddetçe, insaniyetin aslî ve esasî ihtiyaçları da bunlardan ibaret olacaktır. Hayatı beşeriye başka vasitelerle zenginleşip güzelleşebilir; fakat o, evvel-emirde bu esasî ihtiyaçları tazmin etmezse insaniyet yaşamaktan kalır. Gıda ve evlâd... İşte bu iki sınıf şeyi kendilerine tedarik etmek içindir ki insanlar menasiki sihiyye icrasile

mevsimleri tanzime çalışmışlardır.

Bu âyinlerin Mısır'da ve İleri Asya'daki hâkimiyetleri:

Bu âyinlerin en çok icra olunduğu ve en ziyade intişar ettiği yerler Akdenizin kısmı şarkîsi havzasında bulunan memleketlerdir. Osiris, Tammuz Adonis ve Atys namları altında, Mısırın, Babilin, Suriyenin ve Phrygya'nın ahalisi "hayat,,ın ve bilhassa "hayatı nebatiye,,nin her sene vukua gelen zevâl ve helâkile yeniden canlanışını, her sene ölen ve tekrar bâsübâdelmevt'e mazhar olan bir mâbut şeklinde teşahhus ettirerek temsil ederlerdi.

Muhtelif mahâllere göre bu âyin ve merasimin ismi ve şekli tenevvü ediyorduysa da fakat ruh esası her yerde aynı mahiyette kalıyordu. İşte muhtelif isimlere mâlik olan ve fakat her yerde aynı tabiat ve mahiyeti muhafaza eden bu şark ilâhının memmatı ve bâsübâdelmevtidir ki birçok dinlere ve birçok dinî ve tasavvufî tarikatlere ilk menşei teşkil etmiştir.

Bâbilde Tammuz yahut Adonis, Adonis yahut Tammuz ibâdeti, Bâbilin ve Suriye'nin Sami kavimleri indinde mevkii meriyet ve itibarda idi ki Yunanîlerde bunu kablelmilâd yedinci asırda onlardan ahz ve iktibas etmişlerdir. Nihayetine bir (is) lâhikası ilâvesile Yunancalaştırılmış olan "Adon,, kelimesi ise sadece "efendi, sahip, rab,, demektir ki bu bir unvanı tâzim olarak ibadetkârları tarafından mâbuda tevcih edilen bir hitap idi.

(Ahti atik) in İbranîce metninde görülen ve aslı ihtimaldir ki "efendim, sahibim, rabbım!,, demek olan Adonay kelimesi de çok defa (Yehova) ya tahsis kılınmış olan bir unvanı tâzimidir; fakat Yunanlılar bu kelimenin asıl mânasını bilmediklerinden bu unvanı tâzimi bir ismi has haline getirdiler.

Her ne kadar Tammuz yahut onun muadili olan Adonis, sâmi asıldan gelen kavimler meyanında büyük bir taammüm ve intişara mazhar olduysa da fakat bu şekil ibâdetin asıl mucid ve müessisleri, kanı ve dili sâmi olmayan diğer bir ırka mensup insanlardır ki bunlar da Sümer'lerdir. Akdeniz havzası medeniyetinin fecrinde Basra körfezinin münthehasında ve Fırat ve Dicle nehirlerinin luhuklarile teşekkül etmiş olan münbit ovada ikamet eden bu pek eski kavim bir medeniyet tesis etmiştir ki bu muahharen Bâbil medeniyeti namını almıştır.

Sümer'lerin menşei ve Uruku beşeriye arasında hangileriyle karabeti olduğu bir zamanlar şüphe ve tereddüt mevzuu olmuş idise de bugün bunların Türk ırkına mensubiyetleri artık tamamiye tahakkuk etmiştir. Teşekkülâtı bedeniye ve simaîyeleri ve lisânları itibarile bunlar kendileriyle komşu bulunan bütün kavimlerden farklıdır. Yabancı ırklarla ihata ve tecrit edilmiş olan mevki ve vaziyeti coğrafiyeleri, akvamin seyri tarihisini dikkatle takip edenlere Avrupa Ar-yaları arasında sıkışıp kalmış olan (Bask) ların ve (Etrüsk) lerin buna mümasil vaziyeti mütecerredanelerini hatırlatmaktadır. Bazı âlimlerin kabul ettiklerine göre Sümer'ler; kuraklık hasebile Orta Asya'dan gelerek bu münbit sahada yerleşmiş bir takım muhacirlerdir. Tarihin erişemediği pek eski zamanlarda münbit ve mahsuldar ve bununla mütenasip surette pek kadim bir medeniyetin beşiği olan Orta Asya, müteharrik kum dalgaları altında gömülerek çöle tahavvül etmiş ve bu hal, orada yaşayan insanların cenup ve garbi cenubiye doğru hicretini intaç eylemiştir. Hattâ son zamanlarda Hindistanın Sint nehri havzasındaki Mohenyo - Daro ve Harappa mevkilerinde yapılan hafriyat neticesinde çıkan kaplar, tamamiye Sümer-

lerinkine benzemekte olması hasebile, bundan Orta Asya'dan kalkan muhacirler kafilisinin yarı yolda, belki şimdiki Merv ve Herat şehirlerinin bulunduğu noktalarda ikiye inkisam ederek bir kısmının Sint havzasına, diğer bir kısmının da Dicle ve Fırat havzasına gitmiş oldukları tahmin edilmektedir. Velhasıl bu keşfiyattan Akdeniz medeniyetinin mubdii Türkler olduğu gibi en eski Hint medeniyetini vücuda getirenlerin de yine Türkler olduğu anlaşılmaktadır.

Zaten Orta Asya'dan ayrıldıkları zaman kendileriyle birlikte geniş bir medeniyet hamulesini de birlikte getirmiş olan Sümer'ler Keldaniye'de bu medeniyeti pek ileri götürmüşler, pek parlak bir surette inkişaf ettirmişlerdir. Çünkü bunlar araziye zer ediyor, mevaşi yetiştiriyor, şehirler inşa ediyor, kanallar açıyor, hattâ muahharen komşuları olan Samî kavimlerin kendilerinden ahz ve iktibas ettikleri bir nevi hattı mihî icad edecek dereceye yükseliyorlardı.

Bu pek eski kavmin panteonunda Tammuz şüphesiz en mühimlerinden olmasa bile en eski simâlardan biri olarak arzı vücud eder.

Bunun ismi Sümer'ce iki asıldan mürekkeptir ki o da "Hakikî oğul,, yahut tamamiye ifade ettiği şekle göre : "derin soyun hakikî oğlu,, demek olan - Dumu - zi Absu'dur.

Birçok imparatorlukların harap ve zevali arasında zamanımıza kadar gelebilmiş olan Sümer kitabeleri arasında Tammuz'un şerefine yazılmış bir miktar ilâhîler vardır ki bunların metinleri İsa'dan takriben iki bin sene evvele ait bulunmaktadır; fakat şüphesizdir ki bunlar bundan daha eski bir tarihte tertip olunmuşlardır.

Bâbil edebiyatında Tammuz, bütün eşya ve mevcudatın büyük ilâhei müvellidesi olan ve tabiatın tenasülî kuvvetlerini şahsında tecessüm ettir-

miş bulunan mâbude (İstar) veyahut (İştar)ın zevci veya âşıkı olan bir mûrahik şeklinde arzu vücud eder.

Tammuz ile İstar'ın münasebetlerine dair efsanelerde ve hattâ âyin ve merasimde bulunan imâlar kapalı ve nakıstır. Fakat biz elde edilen malûmattan şu neticeyi istidlâl edebiliriz ki Babilliler, Tammuz'un her sene öldüğüne ve bu mütebessim arzı terk ederek tahtelarz âlemin zulmetleri içine indiğine mutakit idiler. Her sene, lâhûtî âşıkası onu taharriye çıkar ve onu bulmak için "geri gelinmiyen diyara, kapısını ve sürgüsünü tozlar kaplamış olankaranlık meskene,, doğru giderdi. Onun gavbubeti esnasında, aşkın ihtirasları icrayı hâkimiyet etmekten kalır; insanlar ve hayvanlar aynı surette nesillerinin teksir ve idamesini ihmal ederler; tek mil hayat, intifa tehlikesine maruz bulunur. İstar, bütün hayvan zümrelerinin münasebatı cinsiyesine o kadar sıkı ve samimî surette iştirâk etmiş idi ki o olmaksızın bu vezaifi tenasülüyenin ifası gayri mümkün addolunuyordu. Huzuru yüksek bir ehemmiyeti haiz olan mâbudeyi tahlis için mabud (Ea) bir postacısını göndermişti. Allatu veya Ereş - Kigal namı altında iş'ar edilmiş olan zulemat hâkimesi, pek te lutufkârane olmaksızın, İstar'ın "Hayat'ın suyu ile irva ve tefrih edilmesine,, müsaade ve biraz tereddütle şüphesiz maşuku Tammuz'un refakatinde olduğu halde onu serbest bırakıyor, tâ ki zevceyn tekrar nevahiyi âliye çıkarılsınlar ve onların avdeti tek mil tabiatı yeniden canlandırsın.

Babillilerin birçok ilâhî ve münacatlarında Tammuz'un gaybubeti hakkında bir takım nevhalar bulunur ki bunlarda genç mâbudun pek çabuk

solan çiçeklere benzetildiği görülür [1].

Tammuz'un matemi her sene, yazın tam ortasında, mabudun adını taşıyan (Temmuz) ayının devamı müddetince ve, filütlerin ince ve keskin sesleriyle müterafık olarak, bir takım erkek ve kadın nevhagerler tarafından icra olunur, lâhûtî meytin bir heykelinin etrafında matem ilâhîleri terennüm edilirdi. Temiz ve saf su ile ölü yıkılır, sonra koyu kırmızı bir elbise giydirilir, ve uyuşmuş olan hassalarını nafiz ve müessir kokusuyla ikaz ederek ölüm uykusundan kurtarması için yakılan günlüğün güzel kokulu buharları arasında, mâbud semaya doğru yükselmeye başlardı. [2]

Eski şark dinlerinin hemen hepsinde bir taraftan, tabiatın kuvvetlerini ve bilhassa "hararet,, ve "ziya,,nın menbaı olan (Güneş) ile nebatat ve hayvanattaki kuvvei namiyenin validesi olan (Arz)ın tehliye edilmesinden ibaret olan (Naturalizm = Naturalisme Chthonisme'i bir taraftan da her yerde daima cinsî ve şehvanî mahiyette bir "failiyet,, ve "münfailiyet,, hükümrân olduğunu sezen Pansexualisme'i görüyoruz.

Şimalî Amerika Birleşik devletlerinden Minnesota hükûmeti Üniversitesinin sabık profesörlerinden A. H. Krappe'in Fransızcaya tercüme edilmiş olan Mythologie universelle isimli eserinde İstar ve Tammuz hakkında şu izahatı vardır :

(1) — Bahçede susuzluktan ölen bir ilgin ağacı

Ki onun sahraı tacı hiç bir tomurcak hasıl etmemiştir

Akan su içinde aslâ kanmamış bir söğüt
Kökleri sökülmüş bir söğüt

Bahçede susuzluktan ölen bir ot.

(2) — Bu ilâhîlerden "Tammuz'un şerefine filütün nevhaları,, unvanlı birisinde, mugannilerin giryan nakaratı terennüm eden hâzin ve nâlân seslerini işittiğimizi zanneder ve filütlerin hıçkırıklarının, uzaktan uzağa mün'akis olan bir melodi gibi bizi tehiy ettiğini görürüz.

"Mâbud Sin'in kızı, Sâmilerin büyük ilâhesi olan İştar'dır. Fakat he-man muhakkaktır ki bu iki mâbud ancak müahhar olarak olarak birbirile münasebattar edilmişlerdir.

İştar, "Memleketin hanımı, sahibesi,, yahut "Dağların sahibesi,, dir ki bu da bize Girit mâbudesi (Rhèa) ile Phrygya mâbudesi Cybèle'yi hatırlatmaktadır. Babil hükümdarı meşhuru Hammurabi zamanındanberi o, aynı zamanda bir harp mâbudesidir, ve Gilgameş dâsitânı hakkındaki şiir onu şerir bir nevi cehennem ilâhesi olarak gösteriyor, çünkü o âşıklarını bir takım havyanlara tahvil etmekte veyahut gelişi güzel öldürmektedir. Cenubî Arabistan'da bir Baal Aştar ve Habeşistan'da da aynı isimde bir mâbuda tanınmakta idi. Her iki ismin aynıyetinde şüphe edilemez. Keza aynı surette muhakkaktır ki tarihî devirlerde ve "Elcezire = Mésopotamia,,nın çiftçi halkı indinde İştar, bidayette feyiz ve bereket ve kuvvei inbatîyenin ve refah ve saadetin mâbudesi olan bir (Yer-ana) idi. Fakat, diğer bütün Chthonienne mâbudeler gibi, onun da diğer bir yüzü daha var idi, ki o da akır ve kısır olan kış ilâhesi, ve Cehennemlerin melikesi olan ölüm ilâhesi olmasıdır. Onun bu iki veçhesi mitolojide, İştarın mâşuku olan Tammuz'u aramak için Cehenneme bir seyahat yaptığını söyleyen hikâyeye meydana çıkarmaktadır. Cehennemin yedi dane olan büyük kapularından her birinde İştarın süslü ve şââadar elbiselerinden birini soyunması zaruridir; cüretkârâne bir muhayyilenin mahsulü olan bu tavsifin, Kurunu Ü-lâve Kurunu Vustâ tahayyülâtı üzerinde derince icrayı tesir etmiş olduğu görülüyor. İşte bu surettedir ki İtalyan şâiri Dante, meşhur Divina Comédie isimli eserinde, meleğin alını üzerine vazetmiş olduğu yedi gûnahtan her birini, yedi devre =

Cycle'nin her birini geçerken yolda bırakmıştır. İştarıngaybubeti esnasında arz üzerinde herşey metrûk ve muattal kalıyor; hayvanlar artık çiftleşmiyor ve nebatat ölüyor, bütün bunlar ilâhenin hasisei esasiyesinin katî delilleridir.

Yine aynı surette muhakkak olan şeylerden birisi de mabudenin aşklarının hayvanlara tahavvül etmiş olmasıdır; bu tanavvüller, İştarın bir takım aşklarını, öldürmek suretile, onların ellerinden yakayı kurtarmış olduğu hakkındaki daha eski bir mevzu = thèné'in, peri hikâyeleri tarzı edebisinde, tadil edilmiş olmasından başka birşey değildir. Daha muahhar devirlerin evhémeriste'leri [3] İştar efsanesinden Sèmiramis isminde büyük bir Asuriye melikesi vücuda getirmişlerdir ki bu da âşıklarile İştarinkinden başka türlü muamelede bulunmuyor. Hellénisme devrinde, yakın şarktaki memleketlerde bir takım kabirler gösteriliyor ve bunların, büyük kraliçenin (yani Semiramisin) bedbaht âşıklarının mezarları olduğu söyleniyordu. Kezalik gördük ki Yunanlıların Circé efsanesi, aynı motifin Akdeniz sahasında almış olduğu bir tenevvüden başka bir şey değildir; ve Fransız karilerim için şayanı dikkat ve alâkabahş olacak birşey varsa o da Alexandre Dumas Père'in Tour de Nesle isimindeki dramile, pek ziyade iştihar etmiş olan Paris efanesisidir; Bu da keza, İtalyada ve Almanyada yeniden ihya edilmiş olan muhacir bir eski Mezopotamya efsanesinden iktibas edilmiş bir hikâyeden başka birşey değildir.

(3) — Evhémeriste - İsadan evvel IV asırda yaşamış bir Yunan feylezofunun fikir ve usulüne göre mitolojide mevzu bahis olan mabut ve mabudelerin, anasıl tarihi insanlar olup, akvamın onlar hakkındaki hayranîyet ve meftuniyetleri neticesi olarak onların hakikî mabud ve mâbudeler derecesine yükselmiş olduğunu kabul edenlerdir, Spencer de onlardan biridir.

Bunun menşei nasıl izah etmelidir? Şüphesiz burada mevzu bahis olan, büyük ilâhe ile, Temmuz ismindeki bir erkeğin mukaddes izcivacının merasimi kadimesinin bir sureti mün-akışesidir; ve bu izdivaç, memleketin inkişafı için, Homéopatique sihrin kaide-lerine göre, zaruri olan bir izdivaçtır. Bu izdivaç, müddeti mahdut bir nevi Saturnale'ler ile takip edilirdi ve tohum ekme zamanında vukbulurdu; bayram bitince, betbaht aşık ölümüne mahkûm edilir ve onun yerini, ertesi için kurban edilecek bir diğeri işgal ederdi.

Şunu da hatırlatmak lâzımdır ki Tevrat'taki Esthêr keza İhtarın evhémérisé edilmiş simasından başka bir şey değildir, ve bu ester hakkında hikâye edilen şeylerin menşei Babil-lilerin Sacée [4] lerinin merasim ve menasikinde aramak icap etmektedir.

"Gilgames dasitanında İhtar hakkında söylenen biraz edep ve terbiyeye mugayir sözler hakkında birkaç kelime irat etmek belki alâka uyandırabilir. Bu da şudur ki mâbudenin teshir etmek istediği kahraman; onun bütün rezâletle dolu olan hayatını tayıpeder. O, (İhtar) Çobanın kuşunu sevmiştir, fakat bütün kanatlarını kırmak için. O kuş şimdi feryat ederek ormanlara gidiyor: "kanatlarım diye! İhtar, arslana tuzak, ata kamçı darbeleri hazırlıyor. Sevdigi çobanı çakala tahvil etmiş, ve bu hayvan kendi köpekleri tarafından parçalanıp yenmiştir. Onun aşkıdan başka bir şey istememiş olan bahçıvan, bizzat, başka bir hayvana tahvil edilmiştir. bunun üzerine bikudret kalan İhtar, Homéere'in dasitanındaki Aphrodite'e müşabih bir surette sema mabuduna refi şikâyet ediyor. Pek kolaylıkla

(4) — Sacén - İranı kadimde bir bayram idi ki bunun devam ettiği müddetçe esirler efendilerine hâkim olurlardı.

görüldü ki burada muhtelif efsaneler mevzu bahsolmaktadır. Kanatları kırılmış kuşun hikâyesi garip ve acip bir hikâyenin menşei ve herhangi bir kuşun şikâyetimiz feryadını izah etmektedir. Çakala tahavvül etmiş olan çobanın menkibesi Yunanecdaki Actéon efsanesini hatırlatmaktadır. Fakat âşikârdır ki burada şair Homér'in Aphrodite hakkında gösterdiği hürmetten fazla bir hürmet göstermemektedir.

"Metinler, bir Niniva İhtarından ve bir Erbil = Arbela İhtarından bahsederler; bunun hususî bir tefsire değeri yoktur; zamanımız köylüsünün Notre Dame-de Louis XI yahut Notre Dame de Lorette veyahut Notre Dame de Lourdes gibi isimde ihtilâf ve fark gösteren bütün bu Notre Dame'ler ne ise keyfiyet İhtar için de aynıdır. Onun Asuriye'de pek erkenden bir nevi Bellone olması ise pek tabiidir. [5]

"Daha evvelce göstermiş idi ki İhtar Keldaniye'de (Mâbude-Ana) olmak üzere nazarı itibara alınan mâbedelerin yegânesi değildir. Cenubî Babilistanda İnanna yahut Ninâ isminde bir mâbude tanılıyordu ki bu, ağlebi ihtimale göre, yeni söz söylemeye başlamış olan çocukların İsanı umu-misinden alınmış aynı bir ismin iki şeklinden ibaret olup "Ana,, demek olan kelimedir. Nasıl ki İhtar Zühre = Venüs seyyaresiyle birleştirilmişse, Asurîlerin payitahtı olan Niniva şehrinin hâmiye-mâbudesi olan Ninâ'da onsuz bütün ziraat imkânsız bir hale giren ve kuvvei inbatıyeyi artıran bir unsur ile: su ile münasebettar olmuştur. İşte bunun içindir ki o, Babil-lilerin Neptune'ü hükmünde olan Ea'nın kızı olarak gösterilmiştir.

"Anadolu mâbudesi Cybele gibi, Babil mâbudesi İhtar da, Tammuz na-

(5) — Bellone tafsilatını bilâhara göreceğimiz veçhile Roma'luların mitolojisinde malindesidir.

mile mâruf ve meşhur olan ve aslına mutabık olarak söylendiğinde Damu-zi isminde tüysüz benç bir mürahikin refikasıdır. İşte Adonis'in ilk nümunesi, ilk şekli olan bu genç, vaktinden evvel öldürülmüş, cehenneme gitmiş, ve orada, mâbudenin aşkı kendisini takip eylemiştir. Hiç şüphe yoktur ki bu mürahik bir "hayatı nebatiye,, cennetidir, ve burada mevzu bahis olan hayatı nebatiye, kışın ölen değil, belki, bu iklimlerde yakıp kavurucu güneş, şiddetinin en son derecesine vasil olduğu zaman ölen bir hayatı nebatiyedir. Şu hikâyeyi de kayıt ve işaretle etmek lâzımdır ki Tammuz bir değirmende ezilmiş, öldürülmüştür; İskoçya'luların bir şiirindek John Barleycornu hatırlatan bu efsâne, insanların yiyeceği ekmeği vücuda getirmek için ezilen bu gıdayı danelerile genç mâbud Tammuz'u birleştirmektedir. Şunu da ilâve edelim ki Tammuz'un ibâdetine merbut ve menâsik, bilhassa onun ölümüne ait olan feryad ve figanlar, putperestliğin: Paganisme'in sukutundan sonra da, yaşamakta, ve kurunu vustada, İslâm imamlarının gözü önünde de, tes'it ve tebcil edilmekte berdevam bulunmuşlardır.

Tammuz ve onun ölümü hasebile neha ve figanlar, ağıtlar dolayısıyla ezminei kadimede büyük bir hadise teşkil etmiş olan efsanevî bir menkibeden bahsetmek yersiz olmasa gerektir; bu da "Büyük Pan ölmüştür, grand Pan est Mort,, efsanesidir. Bunun mânası bazılarının göre şudur: "Eski âlem artık mevcut değildir; o, yeni bir âlemin zuhuru ile tehdit olunmaktadır. "Bu efsaneyi ilk defa meydana koyan Plutarque'dir. Bu müverrih haber veriyor ki Roma İmparatoru Tibère'in saltanatında, ve hiristiyanlığın zuhurundan bir kaç sene sonra Akdenizde icrayı seyrüsefer etmekte olan Thamas isminde bir gemici, gecenin ortasında şu sözlerin

aksi endaz olduğunu işitmiştir: Büyük Pan ölmüştür bunu müteakip, sanki tek mil tabiat mahzun ve me'yus olmuş ve mateme bürünmüş gibi, her taraftan bir takım inilti ve feryadü figanlar yükselmiştir.

Bu harikul'ade vakayı Rabelais şu suretle hikâye eder: "Üdebadan Emilion'un pederi Epitherses, muhtelif emtiayı tüccariye ve birçok seyyahları hamil olan bir gemi içinde Yunanistan'dan İtalya'ya giderken, (Mora) ile Tunus arasında bulunan Eschinades: (Yunan denizinde Korint körfezinin methali karşısında bulunan adalardır.) adaları yakınında geçerken rüzgâr kesilmekle gemi Paxos yakınlarına doğru yollanmıştır. Orada gemi karaya yaklaşmış ve seyyahlardan bazıları uyumuş, uyanık bulunan bazıları da içmek ve yemekle meşgul bulunmakta iken Paxés adasından birisinin sesi işitildi ki açıktan açığa Thamoun diye çağırıyordu; bu sayha üzerine herkes dehşet içinde kaldı. Bu Thamous geminin kılavuzu idi; anasıl Mısırlı olup, ismini birkaç seyyahtan başka diğerleri bilmiyordu. Bu ses ikinci defa olarak bir daha işitildi, ki dehşetengiz bir sayha ile Thamous'u çağırıyordu; bu sese hiç kimse cevap vermedi, fayat herkes sükût ediyor ve titremekte bulunuyordu; üçüncü defa olarak bu ses bir daha işitildi ve bu defa evvelkilerden daha korkunç idi; bunun üzerine Thamous'un cevap verdiği işitildi: "Ben buradayım, ne istiyorsun, ne arzu ediyorsun ki yapayım,, O vakit mezkûr sesin daha açıkça açıkça olarak şöyle söylediği ve emrettiği işitildi: "Palodés'e vardığında söyle ve ilân et ki büyük Pan mâbud ölmüştür.,,

"Bu sözleri işitince gemiciler ve yolcular hayrette kaldılar ve son derecede korktular; içlerinden bazıları, emrolunan şeyi ilân etmek mi, yoksa

sükût etmek mi muvafık olacağını müzakere ettiler; Thamous kendi reyini şu suretle beyan etti ki eğer rüzgâr geminin kıç tarafından gelirse bir kelime söylemeksizin öteye geçip gitmek, yok eğer hava sakın olursa, bu, işittiğimiz şeyi ifşa etmek lüzumunu ifade edecektir.

Vakta ki Palodés adası yakınına vardılar, ne rüzgâr ne cereyan olmadığını gördüler; o vakit Thamous geminin provasına çıkıp karaya atfı nazar ederek, kendisine havale edilmiş olan şeyi sesinin bütün kuvvetile bağırarak söyledi: "Büyük Pan ölmüştür."; O, daha bu son kelimeyi bitirir bitirmez karadan, fakat, yalnız bir fert tarafından değil, birçok insanlardan müteşekkil bir kalabalık tarafından sanki bu haberden son derece müteessir olmuşlar gibi, büyük feryad ve figanlar, derinden derine kırkırıklar ve inilti çıkarıldığı işitildi.

Bu vak'a hini vukuunda birçok kimseler hazır ve şahit bulunduğu cihetle, Roma âleminde derhal şâyi oldu ve Roma şehrine kadar ulaştı. O vakit İmparator bulunan Tibère bizzat Thamous'u görmek istedi; onu gördü ve isticvap etti; ve zamanının bütün âlimlerini kendisine büyük Pan'ın kim olduğunu öğretmeleri için topladı; ve neticede şuna karar verildi ki mevzuubahis olan Pan: Mercure ile Pénélope'un oğludur.

Bu vakayi tefsir ve izah eden diğer mitoloğlar, bunda eski Greko-Romen âlemi medeniyetinin ölerek yerine yeni bir medeniyetin, yani hristiyanlığın zuhur etmek üzere bulunduğu ihbar edildiğini görmek istemişlerdir.

Salomon Reinach dinlerin umumî tarihine tahsis ettiği Orpheus isimli eserinde şunları yazıyor: "Tibère'in zamanı saltanatında, rehberi, tesadü-

fen Thamous adını taşıyan bir Mısır gemisindeki Yunanlı yolcular, geceleyin Epire sahili yakınlarından geçerken şu suretle bağırıldığını işittiler: "Thamuz, Thamuz, Thamuz, pan-megas teihnéké,, yani: "En büyük bir mâbud olan Thamous ölmüştür.,, geminin rehberi, kendisinin çağırıldığını ve böylece esrarengiz bir surette büyük Pan'ın (Pan megas) öldüğünün haber verildiğini zannetti. Bunun üzerine Tibère'e bir rapor verildi, ve o da mâbudun ölümü hakkında tahkikatla bulunulmasını emr etti. Zamanımıza kadar Adonis'in ölümüne ağlayan Suriye'lilerin bu feryad ve figanlarının İsa'nın öldüğü sıralarda, Pağanizmin (Yunan ve Roma putperestliğinin) yakın olan nihayetini insanlara haber verdiği zannolunmuştur.,, [6]

İşte bu suretle, bu çok garip ve hayretengiz efsaneyi S. Reinach gayet makul bir tarzda şerh ve izah etmiş oluyor: yani gemi Epir sahillerinden geçmekte iken Pilotun işittiği Thamouz kendisine hitap edilmiş değildir, belki Keldaniniye'den çıkarak Suriye'yi ve o vakitki Roma âleminin heman her tarafını istilâ etmiş olan Tammuz ibâdeti hasebile, sahilde bulunan bir adam böyle yüksek sesle mâbûd Tammuz'a hitaben nevha ve niyaz etmekte iken garip bir tesadüf neticesi olarak pilotun isminin de Thamuz olması hasebile kendisinin çağırıldığını zannetmiş ve bundan da müteselsilen tuhaf bir takım yanlış anlamalar hasıl olmuştur. Panmegas kelimesindeki P majüskül ile yazıldığında Yunan mitolojisindeki malûm nim mâbudu ifade ettiği halde minüskül ile ve hep beraber yazıldığında "büşbütün büyük, en büyük, ecellü alâ mânasına gelir ki bu da münacaatta Tammuz'un vasfı olarak kullanılmıştır; yoksa Yunan

nim mâbudlarından olan Pan mevzuubahs olmamıştır.

Sümer'lerin ve Bâbillilerin esatirindeki bu İştâr'ın cehenneme inmesi efsanesi islâmiyete de intikal etmiştir. Netekim yine Sümer'lerin Gilgames efsanesi de (Hızır = Khıdır menkibesine menşe teşkil etmiştir. İslâm ananatında İştâr'a (Zühre) denmektedir. Bu efsane Kur'anı kerimde geçtiği gibi sonra bütün İran ve Türk Divan edebiyatına intikal etmiş ve (Zühre) ismi (Harut) ve (Marut) namındaki iki meleğin isimleriyle beraber birçok telmihlere, teşbihlere, kinayelere mevzu olmuştur.

("Lügat Naci) nin Marût maddesinde müstecabî zade İsmet merhum şu izahatı vermektedir: "Bir melek ismidir ki (Harut) isminde bulunan diğer meleklerle beraber (Bâbil) de bir kuyuya Nügünsar (başasağı) olarak salbolunmuşlar; gûya bir insan o kuyunun kenarına gidip de sihir taallümünü istese kendisine talimi füsün ederlermiş Marut nigâh.,, şimdi Kur'anıkerimdeki tafsilatı görelim :

Kur'anıkerimin ikinci sûresi olan (سورة بقره = Surei Bakare) nin 102 inci âyeti şöyledir :

«واتبعوا ما تلوا الشياطين على ملك سليمان وما كفر سليمان ولكن الشياطين كفروا يعلمون الناس السحر وما أنزل على الملكين ببابل هاروت وماروت وما يعلمان من أحد حتى يقولوا انما نحن فتنه فلا تكفر فيتعلمون منهما ما يفرقون به بين المرء وزوجه وما هم بضارين به من أحد الا بأذن الله ويتعلمون ما يضرهم ولا ينفعهم ولقد علموا لمن اشتراه ماله في الآخرة من خلاق ولبئس ما شروا به انفسهم لو كانوا يعلمون»

"Tefsiri mevakiip,, şu suretle izah etmektedir :

"Süleyman Aleyhisselâmın padişahlığı vaktinde şeytanların okudukları şeye - diğer bazı tefsirlerde: Süleymanın padişahlığı aleyhinde şey-

tanların söyledikleri şeye - bu yahudiler tabi oldular - inandılar - Süleyman Aleyhisselâm sıhr edip kâfir olmadı, lâkin şeyatin kâfir oldular ki nasa sihri talim ettiler ve şehri Bâbilde vaki Harût ve Marût isminde iki meleğe nazil olan şeye dahi Yahudiler tabi oldular; ol iki melek bir kimseye sihri talim etmezlerdi Meğer ki ol kimseye talimden mukaddem biz halka canibi haktan tecrübe ve iptilayız; sen sihri âmil olup kâfir olma, dirlerdi; nas zevç ile zevce beynini tefrik eder şey'i ol meleklerden talim ederlerdi; ol sahirler sihir sebeble bir kimseye zarar edici olmadılar; meğer Allahü Taalânın kaza ve kaderile ola; ve anlar kendilerine zarar ider ve hiç nefi etmez şeyi öğrenirler; ve anlar bunu iştira ve öğrendikleri çün ahirette nasip olmadığını rana bilirler; ol sihiri ihtiyarile nefislerini ne kabih şeye sattılar; eğer bu ziyanlarını bilirler ise,, * * * Mervidir ki Süleyman Aleyhisselâm vaktinde şeyatin hile ve mekr ile olan şabendelerini kâhinlere talim etmelerile erazil beyninde bu ilim Süleymanındır; anınla insü cin ve rihi teshir ediyor,, diyu şayi ve Süleyman aleyhisselâm muttali olmağla ol kâhinlerin evraklarını getirip kürsisi altına defneyledi; badi vefata şeyatin ol kitapları çıkarıp Beni İsrail yedlerine geçmekle taifei yahud Süleyman Aleyhisselâma saha imiş deyu iftira eyledikleri ecelden Peygamber Aleyhisselâmın teşriflerinde Süleyman Aleyhisselâm andan tebrie için Hak Celle ve âlâ: «وما كفر سليمان ولكن الشياطين كفروا» buyurdu.

Mervidir ki bu melekler beni adem'in günah işlediklerine taan eylediler. Haktaalâ "Beni ademde nefis ve hava vardır, eğer ol halet sizde olsa anların ef'alinden kabih hareketiniz mümkün idi,, buyurdu; melekler fiili

kabihi kendilerine baid görmelerile Cenabı Bari anlara nefsi beşeriye verip hükümetle yere indirdi. -Zühre-namında bir avrata aşık olup ol sebeple şürbühamir ve katli nahak ve secdei sanem eylediler; Haktaalâ an-ları semaya suuddan men ile bu cihanda kıyametedek çahı Babilde saçlarından asılı azabagiriftar eyledi; anların ilmi sihr ile nüzullerine se-bep bu cihetle idi ki ol vakitte sahhar-lar nubüvvetdavasında olmalarile bazı âkiller sihri meleklerden taallüm ile hakikati sihre muttali ve davayı nu-büvvet edenlere muarız oldular, de-nildi.,

تفسيره موأكب = Tefsiri mev akıp,
سورة بشره = Sürei Bakara, S: 29-29.

İslâm ansiklopedisinde Harût ve Marût maddesinde şu izahat vardır:

“İkinci Sürenin, 90.ıncı âyetinde [yanlıştır: 102.inci âyetindedir.] zikri geçen iki melek şu sözler içindedir: “... Kâfir olan Süleyman değildir; fakat insanlara sihri öğretenler şey-tanlardır, ve bu sihir Babildeki Harût ve Marût isimli iki meleğe de ifşa edilmişti; fakat onlar sihri öğretme-den evvel şu ihtar ve tavsiyede bulu-nurlardı: “Bizimki bir tecrübe ve imtihandan başka bir şey değildir., İmansız olmaktan sakın; işte bu su-retle insanlardan onlardan erkeklerle kadın arasında bir iftirak husule ge-tirecek vasıtayı öğreniyorlardı.,

Bu parçaya merbut diğer bir ta-kım hikâyeler de vardır ki bunların başlıca hatları şu veçhiledir: “Gök-teki melekler, kabahatli insan oğul-larını müşahede ettiklerinde Allahın huzurunda onların hakkında tahkiri-amız tabirlerle beyan efkâr ettiler., Fakat Allah cevaben: “Fakat siz de aynı vaziyette bulunsaydınız daha iyi hareket edemezsiniz., dedi. Onlar Alla-hın bu hükmünü beğenmediler, ve iç-

lerinden ikisinin, tecrübe için, yer yüzüne gönderilmesine müsaade istih-sal ettiler. Bunun için Harût ve Ma-rût intihap edildi; ve kendilerine puta tapmak, zina etmek, adam öldürmek ve şarap içmek gibi ağır günahlardan sakınmaları emrolundu. Fakat bunlar harikulâde güzel bir kadın görerek derhal ona meftun ve müsahhar oldu-lar, ve cürmü meşhûr halinde yaka-landıkları zaman da kendilerini keşf-edeni öldürdüler. O vakit, Allah me-leklerin nazarını arz üzerine, orada bulunan kardeşlerine tevcih etti; ve onlar da: “hakikaten haklı imişsiniz., dediler. Bu iki melek bu hareketleri-nin cezası olarak, bu dünyada veya-hut ta ahirette azap çekmek arasında muhayyer bırakıldıklarında dünya aza-bını tercih ettiler, ve Babilde hapso-lundular, ki o vakittenberi ince iş-kencelerin hedef ve mevzuudurlar.

A. Geiger daha evvelce, bir Yahudi Midraşı yani tefsirinde, bu hatların hülâsaten bulunduğunu görmüştür; fakat şurası da söylenebilir ki bunun birçok noktalarına - ahdi cedit - de, ve, esası “kitabı tekvin., olmak üzere Hénok kitabında da tesadüf olunmak-tadır. Bunlar şundan istihraç ve istid-lâl edilmektedir: Müslümanlardaki bir rivayete göre “insanlar çoğalıp günahkâr oldukları zaman., vukua gelmiş olmalıdır. İşte aynı vukuat içindedir ki - kitabı tekvin - de Alla-hın oğullarının insanların yanına in-dikleki ve kadınlarla münasebeti cin-siyede bulundukları görülür. İki me-lek Midraştı Şamhazay ve Azael tes-miyeye olunmaktadır. Bu isimlere daha evvelce Hénok kitabında, tahrif olun-muş bir şekilde tesadüf olunur.

الشملي = Ettalâbi = Thalabi bu münasebetle diyor ki: Üç melek indi: Harût yahut Aza, Mârût yahut Azaba, ve Az-rail bu sonuncu daha birinci gün, bu dünyadaki arzu ve ihtiraslar karşısın-

da, kendisini pek zaif görerek, rica ve istirhamı üzerine, tekrar semaya ka-bul olundu. Diğer bir rivayete göre, Harût ve Marût her günün nihayetin-de yeniden semaya doğru uçmak is-terler: fakat günah işledikleri zaman kanatları felce uğramıştır. Bu kabilden bir vak'a Schatzhöhle - Define mağa-rası - nda da bulunur, ki orada Seth-in oğulları, günahlarından sonra, ar-tık mukaddes dağa tırmanamıyorlar. Şu da nakl olunuyor ki meflûç olan melekler, kendilerinin muasırı olan İdris'ten afleri için Allaha yalvarma-sını rica ettiler; ve işte yukarıda zikri geçen iki şıktan birini tercih etmeleri hususu o vakit ileri sürüldü. القزوى = Elkazvinî = Kazvinî'ye göre Harût ve Marût bizzat Hazreti Adem'in zama-nı hayatında da bazı insanlarla bu su-retle eğlenmişler imiş. - Bu iki meleğin kendisile zina etmiş olduğu - kadına gelince buna - Zühre = Suhra, Nahid = Anâhid “Bahind., ve Biduht = Bidukht isimleri verilmektedir. Midraş yani Yahudi tefsirinde ona İstehar, diğer Yahudi efsanelerinde de - Name = Nama, - lâtif - denilmektedir; bunların hepsi de Venüs'ü ima etmektedir. Bazılarına göre, bu alelâde bir kadın olup, insanlar arasında icrayı adalet etmekle muvazzaf olan Harût ve Ma-rûta, kocası ile arasındaki niza ve ihtilâfı hal ve fasl için, müracaat et-miştir; Harût ve Marût her ikisi de visaline nail olmak istediklerinde, ka-dın onlardan kanunu İlâhiye muhalif hareket etmelerini, ve sayesinde yere inip göğe çıkmaya muvaffak oldukları sihri ismi - Midraştı bu isim, Allahın ismi olarak gösteriliyor - kendisine haber vermelerini talep etmiştir. Ka-dın bu ismi öğrenir öğrenmez onu istimal etti, fakat semaya çıktığında Allah, o ismi ona unutturdu ve onu bir yıldızla tahvil eyledi. Harût ve Ma-rût, onlar da Bâbil'de kaldılar ve sihr

öğretmekte devam ettiler. Bazan on-ların Demawend dağındaki bir kuyuda esir olarak mevkuf bulundukları hi-kâye edilir. Onlara yapılan işkence-ler pek parlak bir surette tasvir olun-muştur; bunlar, Hénok ve Jubilé ki-taplarının, sukut eden melekler mü-nasebetile, haber verdiği veçhile zin-cire urulmuşlardır. Keza, bunlara yapılan işkenceler meyanında ağızla-larının yakınına su konmuş olduğu halde ona yetişememek gibi eziyetler de vardır - Tantale'in işkencelerinin birisi. - bunu müteakip, sihir kuvve-tile bunlara kadar yaklaşımağa mu-vaffak olmuş birkaç müslümandan da bahsedilmiştir. Esir melekler, kendi-lerine Hazreti Muhammed'in nübüvvet ve bâsının haber yerilmiş olmasın-dan memnun ve mesrur olmuşlardır; çünkü bundan böyle işkencelerinin nihayeti yaklaşmış demektir.

Mısır'daki efsanevî bir hikâyede denilmiştir ki Harût ve Marût, Mısır kiralı Aryak'ın zamanında yaşıyorlardı.

Harût ve Marût isimleri, Alman müşteriklerinden de Lagarde tarafın-dan Haurvatati ve Ameretati isimle-rine yaklaştırılmıştır. Fakat yekdiğ-e-rile ikiz bulunan bu iki isimde diğer buna mümasil çift isimlerle olan pek kuvvetle müşabeheti görmemek müm-kün değildir; meselâ Kurankierimde tesadüf olunan Yecuc ve Mecuc, ve keza Talut ve Calut bu kabildendir.

Hiç şüphe yoktur ki bu isimlerden birisi İslâmiyetten evvelki an'aneler-den birisine dayanmaktadır. İkincisi ise, Hazreti Muhammed tarafından birinci samit harfi tadil edilmek su-retile, diğerinden çıkarılmıştır. Marût Süryanice bazı malûm ve maruf bir kelime olup “hükümdarlık., manasını ifade eder; ihtimal ki orada - Hazail, Azâil = Azael - isminin bir bakiyesi vardır.

Farisîde Harût "Sihirbaz,, manasını almıştır. Encyclopédie de l'Islam Art. Harût p. 239 - 290

ابواسحاق احمد بن محمد بن ابراهيم = Ebuishâk Ahmet bin Muhammed bin İbrahim el-Sağlebi-nin كتاب العرائس = Kitabil arais ismile şöhret almış olan "Kıssasi Enbiya,, sınıfın 29uncu sahifesinde - Kıssai Harût ve Marût serlevhası altında şu tafsilat görülür :

"Cenabı hak buyurdu ki : «واتبعوا» ehli tefsir dediler ki : Şeytanlar Süleyman'ın saltanatının son zamanlarında sihr ve niyri neciyatı Süleyman'ın veziri olan Asaf bin ber hayanın lisanı üzere yazdılar; bu, Asafın Süleymana öğrettiği lisandır. Sonra bu yazdıkları şeyi onun müsallâ taşının altına gömdüler; Süleyman bunun farkına varmadı; Süleyman öldüğü zaman yazılan şeyleri Müsalla taşının altından çıkardılar ve ahaliye dediler ki Süleyman ancak bunun sayesinde size padişahlık etti. - Seddi dedi ki bu, şeytanın insan şekline temessül etmesidir. Bu sırada Beni İsrailden bir adam geldi, ve, aslâ tükenmeyen bir hazineyi size göstereyim mi? dedi; evet, dediler; dedi ki : Süleyman'ın kürsüsünün altını kazın; ve onlarla beraber gitti, ve onlara yeri gösterdi, bir yerde durdu; yaklaş, dediler, hayır, dedi, fakat ben buradayım, onu bulamazsanız beni öldürünüz; onun bu imtinaı şundan dolayı idi ki hiçbir şeytan kürsüye yaklaşamaz, aksi takdirde yanardı, bunun üzerine yeri kazdılar ve o yazıları buldular; onu çıkardıkları zaman şeytan dedi ki, Süleyman inse, cinne şeytanlara ve kuşlara bununla hükmederdi; sonra şeytan uçu ve gitti; Beni İsrail ülema ve sulahasına gelince dediler ki : Haşa bu Süleyman'ın ilmi değildir, eğer onun ilmi bu olsaydı Süleyman helâk olurdu; fakat

cahiller ve sefiller şeytanın öğrettiği şeyi olduğu gibi kabul ederek kendi Peygamberlerinin kitaplarını red ve terkettiler; bunun üzerine Cenabı Hak Süleyman'ın mazeretini izhar etmek ve beraetini meydana çıkarmak için bu âyeti inzal etti. Bu âyetin kıssası bundan ibarettir.

Harût ve Marût kıssasına gelince : İdris nebî zamanında, melekler Âdem oğullarının kötü olan ef'al ve hareketlerini ve çok olan günahlarının semaya yükselişlerini gördükleri vakit bundan dolayı onları tayip ettiler ve Cenabı Hakka hitaben: "Arz üzerinde bunları mı halife yaptın? ve onları mı intihap ettin? halbuki onlar sana isyan ediyor.,, Cenabı Hak buyurdu : Eğer sizi arza indirsem idim ve onlara yüklettiğimi size yükletsem idim onların yaptıklarını yapardınız. Melekler dediler : Rabbımız seni tenzih ve takdis ederiz, ve sana karşı asi olmayacağız. Allahü Taâlâ dedi : Beğendiğiniz iki meleği seçiniz, tâ ki onları yere indireyim; onlar Harût ve Marûtı seçtiler ve onlar meleklerin en salih ve en çok ibadet edenlerinden idiler. (Kelbi=Kelbi) ye göre: Allahü taâlâ dedi : Aranızdan üçünü seçiniz; Aza, ki Harûttur, ve Azabya, ki Marûttur ve Azriyail'i seçtiler. - bunlar günah işledikleri için isimleri değiştirilmiştir, nasıl ki Cenabı Hak İblisin ismini değiştirmiştir. Onun ismi evvelce Azazil idi. - Allahü Taâlâ Beni âdeme verdiği şehveti onlara da verdi, ve onları yere indirdi, ve halk arasında adaletle icrayı hüküm etmelerini emr, ve şirk, haksız olarak katl, zina ve şürbü hamirden nehi etti. Lâkin Azriyail kalbine şehvet düşünce Allahını çağırdı ve kendisini tekrar semaya çıkarmasını rica etti; Allah onun evvelki sözünü keenlemyekûn addederek onu tekrar semaya çıkardı; Melek Cenabı Haktan utandığı için başını

kaldırmaksızın kırk sene secde etti. Ötekilere gelince onlar gündüzleri halk arasında hâkimlik yapmak ve geceleri İsmi âzamı zikr etmekte sabit kaldılar ve semaya suud ettiler. Kutada = Kutada ya göre bir ay geçmeksizin âşık oldular; bu da bir gün - Zühre - nin onlarla karşılaşması ile oldu; Zühre en güzel kadınlardandı; Hazreti Aliye göre - Zühre - Fars ahalisinden idi ve memleketinde kraliçe idi; kendisini melekler görür görmez Zühre onların kalplerini celp ve teshir etti; bunun üzerine onun "visalini,, talep ettiler; Zühre imtina etti ve gitti; sonra ertesi gün yine geldi; berikiler yine evvelki gibi yaptılar; Zühre dedi ki : hayır, ancak ibadet ettiğime ibadet ederseniz ve bu puta taparsanız, ve âdem öldürürseniz, ve şarap içerseniz olur; melekler cevap verdiler : hayır, bu şeyleri yapmamıza imkân yoktur, çünkü Allah bizi bunlardan nehi etti. Bunun üzerine Zühre yine gitti. Sonra, üçüncü gün tekrar geldi, ve elinde bir kadeh şarap ve nefsinde onlara meyli var idi; yine onun visalini istediler; yine imtina etmedi ve evvelki gün söylediklerini tekrar etti; melekler cevap verdiler : Allahtan başkasına ibadet etmek âzîm ve ağır bir iştir, adam öldürmek te öyle... bu üçünün en ehveni şarap içmektir dediler ve binaenaleyh şarap içtiler, şarhoş oldular, ve kadınla cima ettiler. Bu suretle zâni oldular; bu esnada kendilerini görmüş olan bir adamı katlettiler. "Rebi bin üns,, e göre puta sücut ettiler; o vakit Allah Zühreyi bir yıldıza tahvil etti. Hazreti Ali ile Seddi ve Kelbi ye göre Zühre dedi ki, tesiri ile semaya suud ettiniz şeyi bana öğretmedikçe bana işşemezsiniz. İçlerinden birisi arkadaşına : "Onu ona öğret!,, dedi, diğeri "Allahtan korkarım,, cevabını verdi. Evvelki "Allahın rahmeti nerede?,,

dedi, velhasıl İsmi âzamı Zühreye öğrettiler; Zühre o ismi telâffuz etti ve semaya yükseldi, ve Cenabı Hak onu bir yıldıza tahvil etti. Üstad diyor ki : onların kavline göre o, bizzat Zühre kendisidir; diğerlerinin kavline göre o ismi Farisîde ناهيد = Nahid ve (Kıpti lisanında) بادخت = Badihat olan kırmızı yıldızdır. Yahya bin İsmail'in Ali bin Ebi Talib'e atfen söylediği şey onun sıhhatine delâlet eder; o diyor ki Peygamber -Süheyla- yıldızını gördüğünde böyle söylemek âdeti idi : Allah Süheylâya lânet etsin; çünkü o - Yemen - in âşşarı yani baş memuru idi; ve Allah - Zühre - ye lânet etsin, çünkü o, Harût ve Marût ismindeki iki meleği fitneye düşürdü.... derler ki günah işledikten sonra Harût ve Marût tekrar semaya çıkmak istediler, kanatları onlara yardım etmedi; başlarına geleni anladılar; İdris Aleyhisselâma gittiler; başlarına geleni anlattılar, ve kendilerine Nezdî İlâhîde şefaet etmesini istediler; İdris bunu yaptı; Allah onları azabı dünya ile azabı ahiret arasında muhayyer bıraktı; onlar dünya azabını intihap ettiler. Şimdi onlar Babilde azap çekmektedirler. Âlimler onlar azabının nevinde ihtilâf ettiler. İbni Mesud'a göre; onlar kıyamet gününe kadar saçlarından asılmışlardır. Mukatille ayaklarından kalçalarınınadek zencirli olarak duruyorlar; Mücahide göre : ateşle dolu bir kuyu içine konulmuşlardır. Ömer bin Said'e göre : onlar baş aşağı asılmışlardır, ve demirden kırbaçla dövülmektedirler.

Şark edebiyatı, bilhassa İran'ın ve Türk'ün Divan edebiyatı bu efsane üzerine pek çok telmihler, teşbihler yapmışlardır. Harût ve Marût bilhassa "sihirbaz,, ve "sihir muallimi,, olmak üzere iştihar etmişlerdir; bundan dolayı divan şairleri meselâ füsunkâr

ve cazip gözleri "Çeşmi Harût", "Harûtu nigâh", gibi sıfatlarla tavsif ettikleri gibi icazkâr kalemleri de Harûttan sihir öğrenmiş veyahut Harûtun herhangi bir parçasile temas etmiş gibi medh ve sitayiş ederler. İran şâirlerinden - Hafız Şirazî - nin bir gazeli şöyledir :

« اطف باشد کربوشتی از کداهای روترا
« تا بکام دل ببیند دیده‌ما روترا
« همچو هاروتیم دائم در بلای عشق زار
« کاشکی هرگز ندیدی دیده‌ما روترا
« کی شدی هاروت در چاه زنجانات اسیر
« تانگفتی شمه از حسن تو ماروت را
« بوی کل برخاست کوی ای پری اندر چن
« ببلان مستند کویا دیده‌ما روترا
« می کشد جوروجفا هایت زجران ای ضم
« اطف فرما تا ببیند حافظ ماروترا »

İsmi hatırlayamadığım bir Türk şâiri de :

"Harûtu, Marûtu indirdi yere

"Zühreyi göklere çıkardı bu aşk

demektedir. Harût ve Marûta telmihler, Nedimde daha fazladır :

"Olsa da hamuş lâli işve perdazın senin

"Lâl eder Harûtu çeşmanı suhansazın
senin,"

diğer :

"Sihrü efsûn ile dolmuştur derunun
ey kalem

"Zülfü Harûtun demek mümkün ki nâl
olmuş sana,"

Bunlar ve daha bunlar gibi yüzlerce beyitler, kıt'alar hep bu efsane-nin şark edebiyatında ne derin ve unutulmaz bir iz bırakmış olduğunu göstermektedirler.

A. H. Krappe dinlerin tarihine tahsis ettiği Mytologie universalle isimli eserinin Ermeni, İslâv ve Baltık akvamı mitolojilerine ait kısmında şu satırları yazıyor :

"Umumiyet üzere, Ermenilerin Mazdeisme'i oldukça İraninkine benzer: Ermenice ismi Aramazad olan Ahura Mazda, Anahit = Anahit - Anaistisin, Mihr - Mithra - nın ve Namî'nin babasıdır.

Armaiti, Spanta ise, İranda olduğu gibi, yerin mâbudesi ve üzüm bağlarının hamiyesi sıfatile, ve Spandaramet ve Sandaramet isimleri altında yeniden arzı vücud ederler. Bu Ermeni isimlerinin ikincisi daha ziyade Chtonien manzarasını iş'ar etmektedir.

Haurvatât ve Ameratât ise Haurotmauret şeklini almışlardır; ki bu bir çiçeği ismidir ki o da sünbül Hyacinthe'dir. Bu ismin şekli calibi dikkattir, çünkü şimdiden İslâm mitolojisindeki Harût ve Marût'a yakındır.

GARP ESERLERİNE GÖRE:

K O N Y A

1890 yılında intişar etmiş olan (Encyclopaedia Britannica) in XII cildindeki Konya maddesinden :

Iconium Küçük Asyanın kadim şehirlerinden biri olup şimdi Konya adı ile anılmaktadır. Karaman vilâyetinin merkezidir. İzmir'in 310 mil doğusunda ve Küçük Asya'nın merkezini teşkil eden yüksek bir yaylanın met-halinde bulunmaktadır. Bu yayla şehrin doğusunda uzamaktadır. Bu geniş sahanın etrafı karlı dağlarla yarı daire şeklinde çevrilmiştir. Konya Toros dağlarının etegindedir. Etrafındaki arazi civar dağlardan inen derelerle sulanmaktadır. Bu suretle buradaki meyve bahçeleri ve münbit arazi geniş ve kurak çöl ortasında bir vaha teşkil etmektedir.

Zengin surette tezyin edilmiş müteaddit camiler, mescitler, türbeler, âbideler şehrin tarihi olan kıymet ve ehemmiyetini göstermektedir.

Uzak mesafelerden bakılınca, daha fazla bir güzellik ve parlaklık vermektedir. Fakat daha yakından bakılınca, meskenetten ileri gelen pislik ve harabelerle karışmış olan bu ihtişam pek sönükleşir.

Takriben iki mil çevresindeki sur eski kasabayı çevirmekte ise de, meskün kısmın yarısı bu divarların dışın-da bulunmaktadır.

Bu sur 13 üncü asırda Selçuk sul-

tanları tarafından yapılmıştır. Divarların yapılmasında kullanılan büyük, dört köşe taş parçaları her halde daha eski mâbetlerden alınmıştır. Divarların bazı yerlerinde başlıklar, başını kaldırmış yarı arslanlar, kanadı açılmış kartallar, Arap yazılarıyla zengin surette süslenmiş dört köşe kuleler vardır. Kapılar yürüyen şahısları gösteren kabartmalarla süslenmiştir.

Divarla içindeki sahanın büyük bir kısmı birbirine girmiş yıkık evler, çöp ve yabancı otlar kaplı harap camilerle doludur.

Kadim Yunan şehrinde bugün bir eser yoktur, Türklerin yaptıkları eski kale divarında Yunanca yazılar görülebilir. Bundan başka muhtelif kazılarda az kabartılmış yassı ve oyma resimlerle diğer âsâr ele geçmiştir. [1]

(1) — Konya'da Muhacir mahallesinde 1934 yılında tarafımızdan yaptırılan bir kazıda mozaik döşemeli, büyük bir saha işgal eden, son Romen veya Bizans devrine ait mühim bir eser keşfedilmiştir. Etrafında mühim bir yapıyı haber veren kalın duvarları da ihtiva eden bu eserin keşfine neden ise memleketimizde lâyık olduğu ehemmiyet verilmedi.

Bakınız Konya Halkevi Dil, Tarih, Edebiyat Araştırmaları Not : 1
Konya Mecmuası sayı : 7

M. M. Koman

Modern Konya eski kasabanın cenubu şarkısında uzamakta olup yarısı kale duvarlarının dışındadır. Evler tek katlı ve sıvasız olup, ekseriyetle kerpiç veya tahtadan yapılmıştır. Şehirde şeyhlere ve tarikatlara ait birçok âsar meyanında, şair ve dönen dervişlerin piri Mevlâna Celâleddin-i Rumi'ye ait meşhur yeşil türbe vardır.

Şehre civar bahçelerin bir çoğunda bu dervişlerin ikametgâhları vardır. [2] Şehrin en güzel binası parlak çinili, ince ve yüksek minaresile Saray camiidir [3]

Tepe üzerindeki saraydan pek az birşey kalmıştır. Bunun mühim bir kısmı hükûmet konağı veya paşanın sarayının inşasında kullanılmıştır. Eski sarayın harabeleri yanında S. T. Thecla'ya ait bir Bizans kilisesi vardır. [4] Bunun aşağısında hisarın sol kısmını teşkil eden bir kalecik vardır. Bu kalecik oldukça iyi muhafaza edilmiş olup birçok yıllar hapsedilerek kullanılmıştır. [5]

Pazar yerinin perişan bir manzarası vardır. Hükûmetin tuz istihsali hakkındaki ağır kanunları koyun yetiştirmesini kazançsız bir iş haline soktuğundan, yerli kumaş sanayii ta-

(2) — Aşıkân yüresinde ki Ateşbazı Veli, Meram'da Dede bağında Cemal Ali Dede, Üçler kabristanı karşısındaki Mahmut dede türbesi ve bahçeleri kastolunsa gerektir.

M. M. K.

(3) — Sahib Ata'nın hemen iç surun duvarları önünde bulunan İnce Minareli Darülhadis mescidi söylenilmek isteniyor.

M. M. K.

(4) — Mütareke sıralarında berhava olan saat kulesidir.

Konya Mecmuasının 5 inci sayısına bakınız.

M. M. K.

(5) — Zikredilen Kalecik, Zindankaledir.

M. M. K.

mamile harap olmuştur. [6] Bu yüzden pazarda satılan başlıca eşya İngiliz ve İsviçre pamuklularile Nuremberg emtiasıdır.

150 si Ermeni olmak üzere şehirde evlerin sayısı 7000 kadardır. Nüfusun 40000-50000 arasında olduğu tahmin edilmektedir.

İkonyum, Pisidya'nın Antioch'sı ile Derbe arasındaki askerî yol üzerindedir.

Strabo (XII. 6, 1) tarafından küçük bir kasaba Phiny (H. N., V. 25) tarafından ise meşhur bir şehir olmak üzere tasvir edilmektedir.

Xenophon (Anab., I. 2, 19) a göre [7] Phrygia'ya en yakın kasaba adı

(6) — Bu havalinin koyuncululuğu ve keçiciliği pek eskidir.

Konya ovasının doğusunda, Bozdağ sırtlarında bulunan (Salatuvara) şehri (Elyevm Yağlıbayat köyünün balunduğu yerde), Etiler devrinde yün ve yapığı transit merkezlerinden birini teşkil etmekte idi. Esasen bu dağların üzerinde bugün bile pek mebzul yaban keçileri bulunmaktadır ki pek eski zamanlarda ehlileştirilerek, bunlardan istifade edildikleri anlaşılmaktadır. Yine Bozdağ sırtlarında, Aksaklıdaki harabelerde bulunan ve belki de burada basılmış olan bir kabartma para üzerinde Ankara tiftik keçisi görülüyor. Bu resmin altında Latince Llanelly yani yünlü yazılıdır. Bu da tiftik keçisinin Etilerden sonraki devirlerde de geniş bir ölçüde beslenildiğini, ve bundan dolayı da keçinin bu civarların remzi sırasına geçtiği fikrini bize veriyor.

Konya Halkevi Dil, Edebiyat, Tarih araştırmaları. Not: 3

Yaban keçilerinin yaşadığı bu dağlarda mamza denilen ayrık köhü gibi bir ot da yetişir ki kökünden çıkan sütü yalayanlarda derhal müsil tesiri yapmaktadır.

Bu yaban keçilerinden Ebubekir efendi de coğrafiyesinde bahsetmektedir.

Konya mecmuası sayı: 5

Konya'nın bazı dağlarında Muflon koyunlarının bulunduğunu da duymaktayız.

M. M. K.

(7) — Xenophonun bu meşhur (On Binlerin Ricati) isimle eseri Türkçemize Hayrullah Örs tarafından Anabasis adıyla çevrilmiştir.

M. M. K.

dolunmuş fakat Cicero (Ad Div. III. 6-8 i XV. 4) Lyconia'nın merkezi olduğunu söylemektedir. Ammianus Marcellinus (XIV 2) da Pisidya'ya ait olmak üzere bahsetmiştir. Pliny zamanında hududu içerisinde, bir çokları oldukça büyük olmak üzere 14 şehir bulunan bir Tetrarchy idi.

Apustol Pol, Antioch'dan ilk misyonerlik yolculuğuna çıktığı vakit İkonium'a uğramış ve burada bir Hristiyan cemaati bulmuştur. Fakat Yahudilerin düşmanlığı karşısında Lysstra'ya çekilmeyi daha münasip bulmuştur. Bundan sonra şehri iki defa daha ziyaret etmiştir ki bu ziyaretler eski papasların Paul, Thecla hakkında bazı aslı meşkûk hikâyeler anlatmalarına sebep olmuştur. Bu sıralarda şehir bir Roma kolonisi idi. Roma dilinde Claudia veya Claudiconium adını aldı.

235 de İkonium'da bir Hristiyan Sinodi toplandı.

Bizans İmparatorluğunun idaresi altında şehir inkişafa devam etti. Fakat 708 de Araplar tarafından fetholunarak hilâfete ilhak edildi.

1074 te Selçuk Türkleri tarafından

fethedildikten sonra 1097 de Kılınç Arslan I. tarafından hükûmet merkezi ittihaz edilmiştir. Bundan sonra şehir Osmanlıların beşiğini teşkil eden Konya Sultanlarının payitahtı olmuştur.

18 Mayıs 1190 da Frederich Barbarossa Ehli Salip kuvvetleriyle Türklerle karşı kazandığı bir galibiyetten sonra şehri almışsa da kal'asını düşürememiştir. 1244 ten sonra Mes'ud II. in 1294 teki ölümüne kadar Konya sultanları Moğol Hanlarının hakimiyetine girmiştir. Daha sonra Memaliki Karamana ilâve edilmiş ve 1486 da Osmanlı İmparatorluğu ile birleştirilmiştir.

30 birinci kânun 1832 de şehir İbrahim Paşanın, Türklere karşı kazandığı bir zafere sahne olmuştur.

Müracaat edilecek kitaplar :

See Kinneir, Travels'in Asia Minor; Hamilton, Rescarches'in Asia Minor; Leake, geography oi Asia Minor; Cheshey, Euphrates Expedition; Texier, Asie Mineures; and E. Sherling'in the Berlin Zeitschrift für allgemeine Erdkunde for 1864.

İbni Esir Tarihinden Bir Not

İbn-ül Esir Tarihinin (7) inci cildinde (294) hicrî yılı vak'aları arasında şöyle bir ibare vardır :

“ Bu sene içinde (کیغلیغ) [1] oğlu Tarsus'tan Rum'a gazâ eyledi. Rumlar'dan dört bin kişi esir alındı, birçok hayvan ve meta' iğtinam edildi.

Rum Patriklerinden birisi aman istiyerek geldi ve Müslüman oldu.

Yine bu sene içinde (کیغلیغ) oğlu gazâ eyledi. (شکند) e ulaştı ve fetheyletti. (لیس) e gitti, elli bin kadar esir aldı, Rum'lardan azim kim-seler katledildi ve salimen dönüldü. Patrik Andrenikos, Halife Müktefi-billâh'a müracaat ederek aman talep eyledi. Kendi sügur ehli ile Rum Meliki tarafından harbe memurdu. Müktefi, arzusunu is'af eyledi. Andrenikos, kal'asında bulunan iki yüz İslâm esiri ile yola çıktı. Rum Meliki kendisini yakalatmak için üzerine asker gönderdi. Andrenikos Müslümanlara silâh tevzi eyledi. Birlikte giderek Rum Meliki'nin gönderdiği kuvvete gece baskını yaparak bir çoğunu öldürdüler, ve levazımını iğtinam eylediler. Rumlar tecemmü ederek Andrenikos ile harbe geldiler.

Müslümanlardan da mühim bir kuvvet hem onları hem yanlarındaki esirleri kurtarmak için geldiler. Konya'ya ulaştılar. Rumlar duyunca geri döndüler. Bu askerlerden bir kısmı Andrenikos'a gitti. Kendi kal'asında bulunuyordu. Ehil ve iyalile ve mallarile kal'asından çıkarak Bağdad'a gitti. Müslümanlar Konya'yı tahrip eylediler.,,

(Mecmua)

(1) — (کیغلیغ) Kelimesi Türkçedir. Aceba (Kayıglı) mıdır, (Kaygılı) mıdır anlamıyamıyor.

Mevlevilikle İlgili Notlar

M. FERİT UĞUR

(Başarafları bundan evvelki sayılardadır)

Konya Âsariatika müzesi kütüphanesinin 2606/21-23 numaralı 23/7/D rafında, küçük kıta'da bir kitap vardır. Bu kitabın kabı kırmızı meşin ile kaplı olup, kâğıdı saman renginde, yazıları nestâlik ve sahifelerinin etrafı yıldız cetvellidir.

İçinde; Şeyh Kemali Hucendî, Emir Hüsrevî Dehlevî, Câmî (1), Hafız, Kasım Envar, Sadî (2), Hoca Hasan, Selman Sâvecî, Seyfî, Süheylî, İsmet, Tustî, Eşref, Saidî, Evhadî, Bisatî, Şahî, Hayalî, Riyazî, Asafî, Mevlâna Nasırî râyî, Kadı Ülâ, Mevlâna Muhsini lâri, Mevlâna Hallâç, Mevlâna Nasibî, Kadı İsa, Mevlâna Fedayî, Mevlâna Melâlî, Mevlâna Kutbî, Mevlâna Ehlî gibi İranlı, Hindli, Türkistanlı vesair mahalli şâir, ârif ve âlimlerin divanlarından seçilmiş güzel parçalar vardır. Her şâire ait olan bu güzide parçaların başla-

rında altın hâl ve mor renklerle süslenmiş birer başlık görülmektedir. Bu Farisî şiirlerin çoğunu gazeller teşkil etmektedir.

953 sahifeden ibaret olan bu mecmuanın 487 inci sahifesinde bir mühürle şu Arapça yazı vardır :

مهر آل علی
چو مهر نکین
نقش کرده بدل
وجیه الدین

- 1 — هدیة السلطان الاعظم مالک رقاب الامم سید سلاطین
- 2 — العرب والعجم واضح دعایم العدل فی البلاد مؤسس مناهج السعادة
- 3 — علی العباد ابوسعید بهادر خان واصر باعمالها فی مدینة
- 4 — الموصل فی سنة ثمان وعشرين و سبعمائة وارسالها الی التربة
- 5 — المقدسة المطهرة لاجل الاستشفاع بصحابة الامیر سنقر
- 6 — آقافى سنة اربع وثلثین و سبعمائة الهجرية المصطفوية

Türkçesi :

“Vecihüddin: (آل علی) ye muhabbeti, yüzük möhrü gibi gönlüne nakşetmiş. İnsanlara geniş saadet yolları açan, memlekette adaleti kuvvetlen-

(1) — Mevlâna Nureddin Abdurrahman-ı Câmî: 817 H. de Cam kasabasına bağlı Harcird köyünde doğmuş ve 898 H. de Herat'ta ölmüştür. Fatih Sultan Mehmed ile görüşmek üzere Konya'ya gelmiştir.

(2) — Şeyh Muslihüddin Sa'dî: Şirazlıdır 589 da doğmuş ve 691 de ölmüştür. Gülistanı meşhurdur. Mevlâna ile görüşmek üzere Konya'ya gelmiştir.

diren, Arap ve Acem sultanlarının başı, ümmetlerin sahip ve muttasarîfı, ulu sultan Ebû Said Bahadır Hanın hediyesidir. Bu hediyein 723 yılında Musul şehrinde yapılmasını buyurdu, ve onu, hicretin 734 üncü senesinde şefaatinin dilemek maksadile mukaddes ve mutahher türbeye Emir Sungur Ağa ile gönderdi..

Bu ibaredeki hediye mahsat bu eş'ar dergisi olan kitap mıdır, yoksa başka birşey midir? Eş'ar dergisi olduğuna göre nasıl olur da (1334-736) da ölen Ebû Said Bahadır Han kendinden sonra doğmuş, şöhret bulmuş ve ölmüş kimselerin şiirlerinin de buraya konup ciltlenmesini emredebilir? Bunlardan bir kısmı herhalde sonradan eklenmiştir. Binaenaleyh kırmızı kabın da asıl Bahadır Han tarafından gönderilen kitabın kabı olmayıp bilâhare yapılmış bir kap olması iktiza eder. Kabın üstünde nakış, çiçek, tasvir, yazı, yıldız gibi ziynete müteallik birşey bulunmamasına bakılırsa sonradan yapılmış alelade bir kap olduğunu, kat'î olarak, söylemek kabilirdir.

Sultan Ebû Said'in Konya müzesinde Mevlevîler arasında (Nisantası) denmekle maruf bir yadigarı daha vardır. Üzerindeki yazıları ve resimlerle 20 eylül 1937 senesinde İstanbul'da Dolmabahçe sarayında açılan ikinci tarih kongresinin tarih ve resim sergisinde yerli ve yabancıların çok beğendikleri ve çok değer verdikleri bu tasın nerede ve ne vakit yapıldığına ve hangi tarihte kim tarafından Mevlâna türbesine getirildiğine dair ne tasta, ne başka yerde bir kayıt ve işaret yoktur.

Halitacılık ve kakmacılık bakımından büyük bir san'at eseri olan bu

kabın yerden, kapağının tepesine kadar yüksekliği 1,30 metredir. Kapağın kapandığı yuvarlak ağzının kutru 0,78 ve yerden bu ağza kadar olan irtifa'ı da 0,74 metredir. Kapağı kubeli ve yazılı olup tepesinde kuyruğu kopmuş bir tavuk heykelciği vardır.

Kap tunçtan yapılmıştır. Üzerindeki resimler: av sahneleriyle yemek, içmek ve giyinmek tarzlarını tasvir etmektedirler. Gerek yazılar ve gerek resimler altın ve gümüş teller ve levhalarla kakma olarak vücuda getirilmiştir.

Kapağında, dairenmâdâr, İlhanî süslüsüyle yazılmış şu yazı okunmaktadır.

عزملولانا الملك الاعظم سلطان المعظم مالك رقاب الامم
سلطان سلاطين العرب والعجم العالم العادل ابوالمجاهد شاه
سلطان خلد ملكه

"Şah Sultan, Mücahitlerin babası, âlim, âdil, Arap ve Acem sultanlarının sultanı, ümmetlerin sahip ve mutasarrıfı - yani onları istediği gibi idare eden, kullanan - Ulu Sultan, en büyük Melik efendimize bu kap aziz ve makbul olsun.."

Geniş ve yuvarlak karnında şu yazı vardır :

عزملولانا السلطان الاعظم مالك رقاب الامم سلطان العرب
والعجم العالم العادل في الحكم ظل المسلمين محي العدل في
العالمين قانع الطغاة والمتمردين ركن الاسلام وتاج الانام
علاء الدنيا والدين بهادر خان المؤيد بالتأييد السلطان الاعظم
ابوسعيد المنتصف للمظلومين من الظالمين ناصر الملة والحق
والدين حامى الفزاة والمجاهدين السلطان علاء الدنيا والدين
خلد ملكه

"En büyük sultan, ümmetlerin sahip ve mutasarrıfı, Arap ve Acem'in padişahı, âlim, hükmünde âdil, Müslümanların gölgesi, âlemlerde adaletin muhyisi, azgın ve dik gelenlerin kahiri, İslâmın istinadgâhı, halkın tacı, dünya ve dinin yüksek mertebelişi, Tanrının imdadına mazhar, mazlumlara

karşı munsif; milletin, halkın, dinin yardımcı; gazilerin, muhâriplerin koruyucusu; Ebû Said Bahadır Han efendimize bu kap aziz olsun -yâni ona mubarek olsun - "

Ayağının bilezik kısmında :

عزملولانا السلطان المعظم مالك رقاب الامم سلطان
العرب والعجم العالم العادل في الحكم ركن الاسلام وتاج الانام
علاء الدنيا والدين بهادر خان السلطان الاعظم ابوسعيد خلد
ملكه

"Büyük sultan, milletlerin sahib ve mutasarrıfı, Arap ve Acem'in padişahı, bilgin, hükmünde âdil, Müslümanlığın temel taşı, halkın başının tacı, dünya ve dinin en yüksek mertebelişi, Ebû Said Bahadır Han efendimizin katında makbul ve mergup olsun.."

Ayağında :

عزملولانا السلطان المعظم مالك رقاب الامم سلطان
العرب والعجم العالم العادل في الحكم علاء الدنيا والدين بهادر
خان السلطان الاعظم ابوسعيد

"Büyük sultan, ümmetlerin sahip ve mutasarrıfı, Arap ve Acem'in padişahı, bilgin, hükmünde tüzemen, dünya ve dinin en yüksek mertebelişi, ulu Sultan, Ebû Said Bahadır Han efendimize mubarek olsun.."

Kitabeleri menkuştur ki, bunlar artık, eksik biribirinin aynı vasıflar ve unvanlardan ibarettir.

Ebû Said Bahadır Hanla hediyeeyi Mevlâna türbesine getiren Emir Seyfuddin Sungur Aka'nın isimleri, Niğde'deki Sungur bey camiinden bir yangın üzerine Niğde'nin cenubu garbisinde ve yol kenarında Osmanlı devrinden kalma ve (Tıscami) nâmile maruf camiye naklölunan ahşap mimberin sağ tarafında da mahkûktur.

Asıl Sungur Bey Camii'nin şimal tarafındaki minarenin kaidesine yakın bir

yerde 736 tarihli ve üç satırlık Farisî bir kitabe vardır. Bu kitabe de (Emiri muazzam Seyfûddeveti Veddin) sözü görülmektedir ki, Sungur ağasının, zamanında büyük unvan sahibi ümeradan olduğunu bildirir [3].

Selçuk devletinin yıkılması üzerine bazı Moğol ümerası oymaklarıyla Anadolu'nun birer tarafına yerleşmişlerdi. Sungur Ağanın hissesine de Niğde ile yöresi düşmüştü. Orada yaptırdığı Cami ipkayı namına vesile olmuştur.

Ebû Said Bahadır Han; saltanatları 1265 den 1338 e kadar devam eden ve merkezleri Merağa, Sultaniye ve Tebriz şehirleri olan İlhanlıların dokuzuncu hükümdarıdır [4]. 12 yaşında tahta çıkmış ve 20 sene hüküm sürmüştür. Bir muharebede askerinin bozulmağa başladığını görünce bizzat hücum ederek âsileri kaçırdığı için ismine (Bahadır) unvanı eklenmiştir.

Bunun Anadolu valisi, meşhur Emir-ül-Ümera Çobanın oğlu Timurtaş idi. Konya'da oturuyordu. İstiklâl sevdasına düştü. Namına hutbe okuttu, para bastırdı. Hattâ daha ileri giderek mehdiliğini bile ilân etti. Fakat Ebû Saidin emrile (1322-722) de babası Anadolu'ya geldi. Timurtaş'ı yakaladı, bağladı ve hükümdarın huzuruna götürdü. Ebû Said, suçunu bağışladı ve yine Anadolu'ya gönderdi. Bir müddet sonra Timurtaş babasının öldürüldüğünü ve ailesinin felâkete uğradığını işidince (Lârende = Karaman) kal'asını tahkim ederek oraya sığınmak istedise de askerinden emin olamadı.

(3) — Kitabe; Mahrusei Niğde'de bulunan ecnebi Hristiyan milletinden fimabaid ciziye (şahsi vergi) ve haraç (kazanç vergisi) alınmayacağına dair bir hükümden ibarettir.

(4) — Müddeti saltanatı : (1316 M.-716 H.) dan (1335 M. - 735 H.) ye kadardır.

ğından Mısır'a kaçtı. Lâkin orada da canını kurtaramadı. Mısır sultanı Melik Nasır başını kesip Ebû Said'e yolladı.

Anadolu hududu, bu vali zamanında Bizanstan alınan yerlerle Ege ve Marmara denizlerine dayanmıştı. Ebû Said'in devri; Mısırlılarla kâh harp kâh sulh yapmakla, dahilde ümeranın isyanlarını bastırmakla ve kadınlara

aşk ve alâka göstermekle geçti.

Tarihler; insafı, şecaatli, cömerd ve zeki bir zat olduğunu söylüyorlar. Güzel yazı yazar ve şarkı bestelermiş. Fazla vergilerle içkiyi kaldırmış.

Zamanında Mısır'da Memlûklerden Melik Nasır, Kaşgarda Çağatay hanlarından Dura Timur, Kıpçakta Altun Ordudan Özbek Han hüküm sürüyordu.

Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede Efendi H a y a t ı

H. N. ATSIZ

Babası, Karaman Ereğlisinden Lûtfullah adında bir çulha olup memleketlerine eşkiyanın fazla sarkıntılık etmesi üzerine Selâniğe göçerek orada yerleşmişti.

"Ahmed,, 1041 (= 30 temmuz 1631 - 19 temmuz 1632) yılı sınırında Selânikte doğdu. İlk önce o da çulha olmak için bir müddet babasının dükkânında çalıştı. Fakat tahsile ve ilme karşı büyük bir istek duyduğundan çulhalığı bırakarak Selânik mevlevî tekkesi şeyhi Mehmed [1] Efendiye intisap edip mevlevî oldu. Şeyhin daima yanında bulunup ekseriya onun müsveddelerini tebyiz ederdi. Sonra zâhir ilimlerini de öğrenmek için Selânik müftüsü Abdullah Efendiden ders alıp "telhîs,, e kadar okudu. 23-24 yaşlarında iken (demek ki 1064-1065 = 1654-1655 yıllarında) şeyhinden izin alarak İstanbula geldi. Galata mevlevî tekkesi şeyhi Arzî Dedenin yanında kaldıktan sonra Minkarizâde Yahya Efendiden (sonra şeyhülislâm olmuştur), İbrahim-i Geredîden ve Ahmet Nahîden tefsir, hadis vesaire okudu. Sonra Kasımpaşa mevlevî tekkesi şeyhi Halil Dede Efendiye intisap edip Sâlîme göre 10, Şeyhîye göre 15 yıl onun hizmetinde kaldı. Halil Dede Efendiden mesnevî, tefsir, hadis, fıkıh, usul ve maânî okudu. Halil Dede zahid bir derviş olduğundan talebesinin mantık ve hikmet (yani felsefe) okumasına müsaade etmedi. Fakat ilmin her şubesinde olgunlaşmak istiyen "Ahmed,, bu iki ilmi dersiâm Salih Efendiden; hey'et, nûcum, riyaziyeyi de kendisinden önce müneccimbaşı olan Mehmed Efendiden tahsil etti. Bu kadarla da kanmayıp tıp tahsiline heves ederek o zamanın en tanınmış tabiblerinden Salih Efendiden tıp ve tabiiyat ilimlerini öğrendi. Sonra yine şeyhi Halil Efendinin yanına geldi.

Kendisinden riyaziye ve nûcum tahsiline devam etmekte olduğu müneccimbaşı Mehmed Çelebi 1078 (= 23 haziran 1667 - 11 haziran 1668) de ölünce onun yerine müneccimbaşılığa tayin olundu.

(1) — Şeyhî, »Vekayi'ül-Füzelâ» da bu şeyhin adının «Ahmed» olduğunu söylüyor.

1077 şevvalinde (=nisan 1663) padişah Avcı Sultan Dördüncü Mehmed (1648 - 1687) müneccimbaşıyı huzuruna çağırıp onu imtihan etmek içid enderun ağalarından birinin eline bir billûr parçası saklattıktan sonra bulmasını teklif etti. Müneccimbaşı bir kâğıt üzerine usulü veçhile hesaplarını yaparak bulunca padişah kendisini çok takdir etti ve elindeki kâğıdı alarak nasıl bulduğunu anlamak istedi. Fakat tesadüfen kâğıdın arkasında müneccimbaşının bazı borçları yazılı idi. Bunun üzerine padişah kendisine şaka yaparak borçlarını karşılayacak parayı ihsan etti (Râşid Tarihi, I, 144).

Ava çok meraklı olan padişah ava çıkacağı zaman, çok defa, avların az mı, çok mu olacağını müneccimbaşıdan sorardı. her defasında onun dediği gibi çıktığından itibarı artmıştı. Bu yüzden devlet işlerinde de fikri sorulur oldu.

1 rebiülevvel 1086 (=26 mayıs 1675) günü başlayıp 11 rebiülahır (=5 temmuz 1675) perşembe gününe kadar süren ve büyük şehzade Mustafanın sünnet düğünü ile ikinci vezir müsaheb Mustafa Paşanın, padişahın kızı Hadice Sultanla evlenme törenine tahsis edilen Edirne şenliklerinde (Râşid, I, 320-328) Müneccimbaşı da bulundu. Büyüklerin meclislerine iştirak etti. Nezaketi ve güzel sözlülüğü ile herkes tarafından sevildi. Bu kirk günlük düğünde her sınıfa bir gün ziyafet verilmiş olup rebiülevvelin ikinci günü (=27 mayıs) ülemaya, üçüncü günü de (=28 mayıs) sâdât ve meşayiha ziyafet çekildiğinden, müneccimbaşının da bu iki günden birinde ziyafete iştirak etmiş olması icap eder.

Harem-i Hümayûn müsaheblerinden bazıları Dördüncü Sultan Mehmedin huzurunda Müneccimbaşıyı övdüklerinden padişah onu huzuruna kabul etti. O sırada müsaheb ve damad Mustafa Paşa da padişahın huzurunda bulunuyordu. Padişah, Müneccimbaşıyı imtihan etmesini Mustafa Paşaya emretti. Paşa, avucunda öd ağacı parçası saklıyarak elindekinin ne olduğunu sordu ve remil ilmi ile bulmasını teklif etti. Müneccimbaşı, bulmak için, usulü üzere remil dökerken paşanın mühürdarı Abdullah Ağa bir nükte yapmış olmak için hafif sesle:

Miçmer-i cûd u sehadan bir bütün dâd isteriz
Gerçe kim sû-i edebdir bir yakım üd isteriz

beytini okuyarak Müneccimbaşının yanından geçti. O da remilini döküp hallettikten sonra paşaya şu cevabı verdi: "Sorduğunuz şey nebat aslından olup rengi karamsı, kokusu güzel, değerli bir ağaç parçasıdır ki büyüklerce makbuldür. Dumanının kokusu anber gibidir. Cevheri de öd olmak üzere nişan veriyor,, Bu cevap üzerine ustalığı beğenilip padişahın müsahebi olmuş, Edremitteki Kemer kazası ve Biga kazası arpalık olarak verilmiştir. Fakat Şeyh Ahmed Efendi, müneccimbaşı ve müsaheb olmasına rağmen mevlevî kılığı ile gezerdi.

Müneccimbaşı çok nükteci ve zarif bir adam olduğundan bir gün Dördüncü Mehmedin kendisine: "Ahmed Dede! Şeyhiniz merhumun hiç kerametini gördün mü? Söyle de dinliyelim,, demesi üzerine: "Şevketli efendim! Şeyhime bu keramet yetişmez mi ki benim gibi hakir bir dervişi devletli efendim gibi yüce bir padişahın meclisi şerefine nail edip yüksek huzu-

runuza erişirdi,, diye cevap vererek hoşla gitmiş, padişahın ihsanlar almıştır. Dördüncü Mehmed letaifi sevdiği için "Übeyd-i Zakânî,, nin letaifini Türkçeye çevirip padişaha takdim etmiştir. Müneccimbaşı, Dördüncü Mehmedin tahttan indirilmesine kadar onun müsahebi kalmıştır [2].

1099 (=1687) da Dördüncü Mehmet tahttan indirilip yerine İkinci Süleyman geçince Mısır'a sürüldü. Yerine "Arabzâde Mehmed Efendi,, müneccimbaşı oldu. Arpalıklarından "Kemer,, yeni müneccimbaşıya, "Biga,, [3] da Arif Abdülbaki Efendiye verildi.

1102 (=1691) de hac maksadıyla Mekkeye gidip iki yıl oradaki mevlevî tekkesinin şeyhi olarak kaldı.

1105 (=1693-1694) te Medineye giderek altı yıl mücavir olarak orada bulundu. Tefsir, Hdiâye ve Ekmel okuttu.

1112 (=1700) de yine Mekkeye döndü. Hicazda bulunduğu sırada devlet tarafından yine İstanbul'a ve eski memuriyetine çağrıldıysa da ihtiyarlığını ve yolculuğun zahmetlerine dayanamayacağını ileri sürerek kabul etmedi.

1113 ramazanının son günü (=28 şubat 1702) öldü. Peygamberin zevcelerinden Hadicenin ayak ucundaki mevlevî mezarlığına gömüldü.

Müneccimbaşı, memuriyet hayatında iken en çok Vanlı Mehmed (=Vânî Mehmed) Efendiyle uğraşmağa mecbur kalmıştır. Çünkü vâız, padişahın imamı ve şehzadelerin hocası olan bu Vanlı Mehmed Efendi hristiyanlara ve mutasavvıflara karşı müteassıb bir düşman olup mütemadiyen onlarla uğraşmıştır.

Müneccimbaşı Ahmed Dedenin "Mustafa,, adlı bir oğlu olup 13 zilkade 1123 (=23 kânunuevvel 1711) te müneccimbaşı olduğunu da "Vekayî'ül-Füzelâ zeyli,, nden öğreniyoruz (yaprak : 56 a - 57 a). Molla Mustaf 29 zilkade 1134 (=10 eylül 1722) perşembe gecesi ölerken Edirne Kapısı dışına gömüldü. Bu Mustafanın da "Lütfullah Çelebi,, adında bir oğlu olup Molla Mustafanın İmroz kazası içindeki arpalığı, ölümünde, oğlu Lütfullah Çelebiye verilmiştir.

Eserleri ve Şiirleri

Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede büyük bilginlerdendir. Din ilimlerinden başka tabiiyat, tıp, riyaziye, hey'et ve musiki ilimlerine de aşina idi. Nücum ilminde pek usta idi. Arapça ve acemce konuşmağa muktedir olduktan başka türkçe, arapça, acemce şiirle de yazardı. Türkçe şiirlerinde "Âşık,, mahlesini kullanırdı. Müneccimbaşı bütün ilimlerdeki vukufuna rağmen bir tarihçi olarak tanınmıştır. Çünkü onun umumî tarihi derin ve ince bir çalışmanın mahsulüdür. O, Osmanlı Türkleri arasında umumî tarih yazan müverrihlerin en büyüklerinden biridir.

(2) — Sâlim ve Esrar Dede, 18 yıl padişahın müsahebi bulunduğunu söylüyorlar. Fakat bu rakkam yanlışdır. 1086 da padişahın müsahebi olduğuna ve 1099 da padişah çekildiğine göre 13 yıl olmak lâzım gelir.

(3) — Şeyhi bu arpalığın adını yukarda «Biga» diye kaydettiği halde burada «Karabiga» diyor.

Müneccimbaşı âlim olduğu kadar da zarif, nükteci ve iyi yürekli bir adamdı. Her mecliste güzel sözler ve nükteler söyler, bir mecliste söylediğini bir daha tekrar etmezdi.

Bir gün aynaya bakıp kendi zayıflık ve halsizliğini görünce ağlamış ve ondan sonra yoksullara çok para vermiştir. Sebebi sorulduğu zaman şöyle demiştir: "Ücretle çalışan bir işçi olsaydım kimse beni iki lokma karşılığı olarak bile kullanmazdı. Böyle iken Tanrı beni haremeyle hizmetkâr ve bir cihan padişahına müneccimbaşı yaptı. Suçlarım bağışlanmış olduğu için ağladım."

Eserleri şunlardır:

1 — "Âdâb-ı Mütelâ'a": Osmanlılarda kendisinden önce bu vadide eser yazan yoktur.

2 — "Beyzâvî Tefsirine Hâşiye": Beyzâvî Tefsirine hâşiye yazan Sadreddinzâdeye zeyil olarak yazılmıştır.

3 — "Şerh-i kitab-ı Ahlâk": Allâme Kadı Abudun arapça ahlâk kitabının arapça şerhi.

4 — "Cayet ül-Beyan": Mevlâna İsamın acemce istiare risalesinin arapça olarak şerhi ve tekmîli.

5 — "Vesilet ül-Vüsûl ilâ Ma'rifet il-Hamli v el-Mahmûl": Mantık ilmine dair bir eser.

6 — "Ta'likat âlâ Uklidis": Hendeseye dair bir eser.

7 — "Letâifname": Übeyd-i Zâkânînin Dilküşâ adlı eserinin türkçeye tercümesi.

8 — "Risâle-i Mûsikiyye"

9 — Risâle fi Tahkîk il-Masdar,

10 — "Lisân ül-Gayb v el-İlhâm": Harem-i nebevîde okuttuğu tefsir dersleri. Bir nüshası Edirnedeki Selimiye Kütüphanesinde.

11 — "Tuhfel ül-Mü'minîn": Tıb kitabı.

12 — "Divan"

13 — "Sahâyif ül-Ahbâr fi Vekayi'il-A'sâr", veya "Câmi'üd-Düvel", adındaki arapça umumî tarih.

Müneccimbaşının tezkerelerdeki şiirlerini Sadettin Nüzhet toplamıştır. (Türk Şairleri, I. 303) ki şunlardır:

I

Kâkül-i şebrengin ey meh câygâhımdır benim
Gün yüzün üzre o bir çert-i siyâhımdır benim
Şevk-i ruhsârınla da'vâ-yi mnhabbet eylerim
Hâl ü hattın ey perîpeyker güvâhımdır benim

II

Bezm ehline sâkî bu gün imdâda mı geldin
Yâ bî kadeh ü bâde heman sâde mi geldin

Her hûba esir olmada sad kayda düşersin
Âşık nicesin âleme âzâde mi geldin

III

Ey dil sakın o çeşm-i siyeh mest-i işvenin
Destinde hançer-i nigeş-i bî amânı var
Servin çemende kaddine hemserliğe senin
Ey nevnihal-i bâg-ı letâfet ne cânı var

IV

Jâle dermiş ol dür-i dendâna ey hokka dehen
Gonceye incinme oldur anın ağzına düşen

V

Nev kise-i zamânenen ihsan uman kişi
Hayfâ dirig sûret-i gülden gülâb umar

VI

Yine sahn-ı çemen reşk-i cinân olduğu çağlardır
Değil nerkis görünen câbecâ zerrin ayağlardır.

Müneccimbaşı büyük şair değilse de şiirlerinde metanet olduğu da inkâr edilemez. 6 numaralı şiiri Hafız Post tarafından bestelenmiştir.

Umumî Tarihi

Kendi zamanının bütün ilimlerini bilen Müneccimbaşıyı biz daha ziyade müverrih olarak tanırız. Çünkü yazdığı tarih ehemmiyet ve değer bakımından öteki eserlerinden üstündür.

"Sahâyif ül-Ahâr fi Vekayi'il-A'sâr", yahut "Câmi'üd-Düvel", adındaki büyük tarihi 1083 (=1672) yılına kadar gelen bir cihan tarihidir. Fakat diğer büyük Türk müverrihlerinin yazdığı umumî tarihlerde olduğu gibi, bunda da sıklet merkezi müslüman devletlerin tarihidir. İslâmiyetin çıkışından sonraki Avrupa tarihi pek sathi olarak yazılmıştır. Fakat bun mukabil İslâm tarihi ile, islâmiyetten sonraki Arap ve Türk devletlerinin tarihi hem mufassal, hem de iyidir.

Müneccimbaşının, yazdığı umumî tarihe hangi adı koyduğunu bugün kat'i olarak bilemiyoruz. Mevcut yazmalardan çoğunun başlangıcında "Câmi'üd-düvel", yazılıdır. Halbuki Topkapı Sarayındaki Üçüncü Ahmed kütüphanesinde bulunan nüshada "Sahâyif ül-Ahbâr fi Vekayi'il-A'sâr", ismi vardır. Bundan başka kitabın Türkçe tercümesinin de "Sahâyif ül-Ahbâr", adını taşıması dikkate değer. Büyük bir ihtimalle kitabın asıl adı "Sahâyif ül-Ahbâr fi Vekayi'il-A'sâr", olup sonradan istinsah olunan nüshalara - bütün devletleri toplıyan bir kitap olduğundan "devletler dergisi", mânâsında - "Câmi'üd-Düvel", denmiştir. Müneccimbaşı, tarihine zamanın hakikati ve kısımları, tarih kelimesinin mânâsı, tarih ilminin tarifi, mevzuu, gayesi ve müverrihte bulunması gereken şartlarla başlı-

yor. Ondan sonra dünyanın yaradılışı ile tarihe girip Osmanlı tarihinin 1083 yılına kadar gelerek tarihini bitiriyor.

Müneccimbaşı, kitabının başlangıcında bu eseri yazmak için başvurduğu kaynakları bildirmektedir. Bunlar 47 si arapça, 17 si acemce, 8 i türkçe olmak üzere 72 tanedir. Bunlardan başka adlarını söylemeğe lüzum görmediği bir takım risale ve mecmualara da başvurmuştur.

Arapça kaynakları arasında İbn ül-Esir, Taberî, Ebül-Fedâ, İbn-i Hallikân, İbni-Haldûn, İbn-i Hacer, İbn-i Cezvî, Mes'ûdî gibi tanınmış Arap tarihçilerinin eserleri olduğu gibi Osmanlı Türklerinden eserini arapça yazan meşhur "Cenâbî," nin eseri de vardır. Acemce kaynakları arasında da Raşîdeddinin Câmî'üt-Tevârîhi, Lârinin tarihi, Hamdullahın Târîh-i Güzidesi, İdris-i Bitlisînin Heşt Behîştî, İbn- Bibinin Selçuk tarihi, Aksarayînin Mûsâmeret ül-Ahbârı gibi pek mühim eserler bulunmaktadır. Türkçe kaynakları ise şunlardır: 1) Âşık Paşa Zâde tarihi; 2) Ruhî tarihi; 3) Sadendinin Tâcütt-evârîhi; 4) Âlinin Kûnh ül-Ahbârı; 5) yine Âlinin Hall ü'Akdı; 6) Kâtib Çelebinin Fezlikesi; 7) İbrahim Efendinin Muratâmesi; 8) Cuvanes tarihi tercümesi.

Müneccimbashının yalnız türkçe kaynakları bile, bugün için, oldukça ehemmiyetlidir. Çünkü Âlinin eserlerinden ancak Kûnh ül-Ahbârın bir kısmı basılmış olduğu gibi Rûhî tarihi de İstanbulun hiçbir umumî kütüphanesinde nushası bulunmayan nadir kitaplardan biridir. Bundan başka kendisi devlet ricalinden olmak dolayısıyla, tarihine mevsuk olarak işittiği bazı şeyleri de almış olabilir.

Sahâyif ül-Ahbâr fî Vekayî'il-A'sârın nushaları şunlardır:

I — Topkayı Sarayı, Üçüncü Ahmed kitapları, 2954. İki cilttir. Birinci cilt 648 yapraktır. İkinci cilt 649-1295 nci yaprakları almaktadır. Her sayfada 31 satır vardır. Başlangıcında (yaprak 2 b) müellif eseri "Sahâyif ül-Ahbâr fî Vekayî'il-A'sâr," diye adlandırdığını söylemektedir. Birinci cilt 1116 (=1704) yılında istinsah olunmuştur. Kimin istinsah ettiği yazılı değildir. İkinci cilt 1117 (=1705) de Müezzinzâde Ahmed oğlu Hacı Mehmed tarafından istinsah edilmiştir.

Anadolu Selçukluları 566 b - 593 b de, Osmanlılar 1112 a - 1294 a dır:

II — Esad Efendi Kütüphanesi, 2101 - 2102 - 2103. Birinci cilt 1 - 270 yaprak, ikinci cilt 271 - 350 yaprak, üçüncü cilt 531 - 785 yapraktır. Birinci cildin sonundan birkaç yaprağın kopmuş olduğu anlaşıyor. İlk cildin başında müzehhep bir başlığın içinde "Târih-i Câmî'üd-Düvel," yazılı olduğu gibi başlangıçta da (yaprak 2 a) müellif kitaba Câmî'üd-Düvel adını verdiğini söylüyor. Üç cildin de kimin tarafından istinsah edildiği belli değildir. Sayfalarda 41 satır vardır. Yalnız ilk sayfada 36, son sayfada da 13 satırdır. Anadolu Selçukluları 2102 numaralı ikinci cildin 372 b - 337 b yapraklarında, Osmanlılarsa 2103 numaralı üçüncü cildin 681 a - 785 a yapraklarındadır.

III — Umumî Kütüphane, 5019 - 5020. Sayfa numaraları atılmıştır. Kitabın başlangıcında (s. 3) eserin adının Câmî'üd-Düvel olduğu yazılmaktadır. Birinci cilt 1334, ikinci cilt 1214 sayfadır. Sayfalarda 33 satır vardır.

Anadolu Selçukluları birinci cildin 1144 - 1195 inci sayfalarında, Osmanlılar ikinci cildin 850 - 1214 üncü sayfalarındadır.

IV — Nuruosmaniye, 3171 - 3172. Bunda da kitabın adı Câmî'üd-Düvel'dir. Kötü bir nushadır. Yazısı okunaksızdır. Sayfa kenarlarına birçok ilâveler yapılmıştır. Birinci cilt 341 yaprak, ikinci cilt 815 yapraktır.

Anadolu Selçukluları birinci cildin 352 a - 368 a yapraklarında, Osmanlılar ikinci cildin 693 b - 815 a yapraklarındadır.

V — Hamidiye Kütüphanesi, 915. Bazı kitap tasnifleri yüzünden buraya kimseyi sokmadıklarından Hamidiye nushasını göremedim.

VI — Edirne'de Selimiye Camisi Kütüphanesinde de bir nushası olduğunu Bursalı Tahir Bey söylüyorsa da (Osmanlı müellifleri, III, 143) numarasını bildirmiyor.

VII — Kayserideki Râşid Efendi kütüphanesinde de bir nushası vardır. Hasan Fehmi bey merhum Anadolu Selçuklularını bu nushadan tercüme etmiştir. Fakat o da numarasını bildirmiyor.

VIII — Bir nushasının da Kahire'deki Kırâî kütüphanesinde bulunduğunu bize Babinger haber veriyor (Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke, 235).

Sahâyif ül-Ahbârın Türkçe Tercümesi

Müneccimbashının büyük tarihî eseri, Üçüncü Ahmed zamanında, Sadırazam İbrahim Paşanın emriyle Türkçeye çevrilmiştir. Esasen Üçüncü Ahmed zamanı böyle birçok tercümelerin yapıldığı bir ilim ve maarif zamanıdır. 1285 (=1868) te İstanbul'daki Matbaai Âmirede basılan tercüme üç cilttir. Adı da "Sahâyif ül-Ahbâr," dır. Birinci cildin birinci sayfasında şunlar yazılıdır:

"Sultan Mehmed Han-ı Sâlisin [4] zaman-i sa'âdetinde re'is ül-müneccimîn olan fâzıl-ı muhakkik derviş Ahmed Efendinin tertib ettiği Sahâyif ül-Ahbâr nâm arabî tarihin Sultan Mehmed Hân-ı Sâlis asrı üdebâ ve ürefâsından şair-i meşhûr Nedim Efendinin eser-i himmeti olan tercümesinden cild-i evveldir.,,

Bu ifadeye göre eserin şair Nedim tarafından tercüme olunduğu anlaşıyor. Zaten birinci cildin ikinci sayfasında Osmanlı padişahını överken İran şahının, onun yanında bir fincanı Acem gibi kaldığını söylemesi de Acemleri sevmiyen Nedimin ağzına yakışacak bir ifadedir. Biraz daha aşağıda da (s. 4-5) meâlen şunları söylüyor: "Sadırazam İbrahim Paşa ilimleri, fenleri severdi. Bilhassa padişahlarla vezirlere lâzım olan tarihi seviyordu. Birgün meclisinde, Sultan İbrahim oğlu Sultan Mehmedin zamanında müneccimbaşı olan merhum derviş Ahmed Efendinin Sahâyif ül-Ahbâr adlı tarihinin bahsi geçti. Bunun üzerine Sadırazam böyle değerli bir eserin meçhul kalmasını doğru bulmayıp münşiyâne tekellüflerden uzak, sade Türkçeye tercüme olunmasını istedi. Bu hizmeti Nedime havale etti. Nedim de 1132 cemaziyelâhırında (= nisan 1720) tercümeye başladı.,,

(4) — «Râbî» olacaktır. Yanlışlıkla «salis» denilmiştir.

Üçüncü cildin sonunda aynen şunlar var : "Avn-i Hak ile işbu evrak-ı perişânın tesvîdi 1142 sene-i mubârekese şevvâl-i şerifinin yirmi beşinci cum'a günü (=13 mayıs) 1730) bâ'de selât'i cum'a resîde-i derece-i ihtitâm olmuştur,,.

Demek ki Nedim bu büyük eseri 1132-1142 (=1720-1730) arasında, yani 10 yılda tercüme etmiştir. Böyle büyük ve ciddi bir eserin de 10 yılda tercüme olunması tabiidir. Fakat buna rağmen tercüme tam değildir. Kitabın mühim bir kısmı kısaltılarak Türkçeye çevrilmiştir. Nedim bilhassa mühim gördüğü kısımları aynen tercüme etmiştir: Abbaslılar, Osmanlılar gibi.

Şimdiye kadar Nedim tarafından tercüme olunduğu umumiyetle kabul edilen ve tercümenin başındaki ibareden de Nedimin tercümesi olduğu anlaşılan Sahâyif ül-Ahbârın, yalnız Nedim değil, Nedimin de iştirâk ettiği bir heyet tarafından çevrildiğini söyleyen başka bir kaynak vardır. Bu kaynak Dayazâde Mustafanın Selimiye adlı eseridir (Sadeddin Nüzhet, Türk Şairleri, I, 303). Ali Emiri kütüphanesinde 924 numarada bulunan bu esere göre Münecimbaşı tarihi Maktul İbrahim Paşanın tenbihi ile Vehbi Efendi, Neylî Efendi, Reis Mustafa Efendi, Ruhî Efendi, Râşid Efendi, Çelebizâde, Râzî Efendi, İlmî Efendi, Subhi Efendi, Müstakimzâde Mustafa Vefa Efendi, Serkâtib Hıfzı Efendi, Şair Nedim Ahmed Efendi ve hâcegândan ve ülemâdan sairlerinin iştiraki ile tercüme olunmuştur. Kitap bunlara taksim olunmuş ve tercümesi bir haftada bitmiştir. Kitabın ilk kısmı Nedim tarafından tercüme olunduğu ve en selis o tercüme ettiği için kitabın mütercimi olarak Nedim tanınmıştır.

Dayazâdenin ifadesiyle Türkçe Sahâyif ül-Ahbârın başı ve sonundaki ifadeler arasında birbirini tutmayan yerler vardır :

1 — Sahâyif ül-Ahbâra göre kitabı tercüme eden Nedimdir. Dayazâdeye göre Nedimin de dahil bulunduğu bir heyettir.

2 — Sahâyif ül-Ahbâra göre kitap 10 yılda tercüme olunmuştur. Dayazâdeye göre bir haftada Türkçeye çevrilmiştir.

Birinci meseledeki iki rivayetin birbiriyle bağdaştırılması kâbildir : Kitabın tercümesi Nedime havale olunmakla beraber kendisine yardımcı arkadaşlar verilmiştir. Kitabın başlangıcını da Nedim tercüme etmiş ve yazmıştır. Fakat 10 yılla bir hafta arasındaki büyük farkı kapatmağa imkân yoktur. Kitabın bazı kısımlarının kısaltılarak tercüme olunduğunu göz önünde tutsak bile yine bir haftada tercüme olunduğunu kabul edemeyiz. Çünkü Dayazâde, tercüme eden heyetten 12 tanesinin adını saydıktan sonra hâcegândan ve ülemâdan diğerlerinin de yardım ettiğini söylüyor. Mütercimler heyetini 20 kişi olarak kabul etsek bile yine bu kitabın bir haftada tercümesine maddî imkân yoktur. O halde bu mesele şimdilik şüpheli olarak kalmaktadır.

Türkçe Sahâyif ül-Ahbârın Osmanlılar kısmı, yukarda da söylediğimiz gibi, arapçasından aynen tercüme olunduğu için mühimdir. Nuruosmaniye kütüphanesinde 3129 numaradaki eser Sahâyif ül-Ahbârın yalnız

Osmanlılara ait kısmının tercümesi olup 252 yapraktır. Her sayfada 27 satır vardır.

Bibliyografya :

- 1 — Râşid Tarihi, cilt I, s. 144, 320-328.
- 2 — Sâlim Tezkeresi, s. 103-112 (1134 tarihinde yazılmıştır. İkdâm serisinin 15 incisi olarak 1315 te İkdâm matbaasında basılmıştır). Ali Emiri Kütüphanesindeki yazma Sâlim Tezkeresinde Münecimbaşı hakkındaki malûmat yaprak 38 b-42 a dadır.
- 3 — Şeyhî Mehmed Efendi, Vekayi'ül-Füzelâ (Üniversite Kütüphanesi, Türkçe yazmalar, 3216 numaralı ikinci cilt) s. 189-190.
- 4 — Vekayi'ül-Füzelâ Zeyli (Üniversite Kütüphanesi, Türkçe yazmalar, 1535), yaprak 56a-57a.
- 5 — Sâkib Dede, Sefîne-i Mevleviyye, s. 168-173.
- 6 — Esrar Dede Tezkeresi (Ali Emiri, tarih kitapları, 756), s. 9-12.
- 7 — Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî, I (Matbaa-i Âmire, 1308), s. 232.
- 8 — Ali Enver, Simâ'haen-i Edeb (İstanbul, Âlem Matbaası, 1309), s. 9-10.
- 9 — Bursalı Tahir, Osmanlı Müellifleri, III (Matbaa-i Âmire, 1342 hicrî), s. 142-144.
- 10 — Babinger, Die Geschichtsschreiber Osmanen und ihre Werke (Lypzig, 1927), s. 205.
- 11 — Sadettin Nüzhet, Türk Şairleri, 1 (İstanbul, 1936), 302-303.

İSLAMDA TASAVVUF [*]

RASİD

Haddi zatinde İslâm dininin felsefe ve tasavvuf ile bir alâkası yoktur; bu din daha ziyade amelî ve içtimai hayat ile alâkadar ve onun kanunlarını tesbit ve tahdit ile mükelleftir.

İslâmın ilk asrında, Hulefayı Raşidin devrinde ne felsefî, ne de tasavvufî düşüncelerin mevcut olduğuna dair bir şey görülmez. Bu düşünceler Emevîler ve daha ziyade Abbasiler devrinde zuhura başlıyor.

Hulefai Raşidin zamanı ile Emevîler devrinin büyük bir kısmı hep fütihat ile geçmiştir. Bu devirlerde tefekküre, tefelsüfe vakit ve meydan bulmak imkânı yoktu. Vaktaki her millet için mukadder olduğu üzere, kılınlar kınlarına kondu, kılın sallayan kollar yoruldu, ve artık istirahat etmek lüzumu hissedildi; ve işte bu istirahat zamanı yeni bir devrin tefekkür ve tefelsüf devrinin açılmasına âmîl olmuştur.

Başka milletleri kılınlarla mahkûm eden galipler, kültürce kendilerinden yüksek olan bu milletlerin

(*) — Bu makale, "İslâm'da Tasavvuf," unvanı altında yazacağımız mufassal bir monografiye muhtasar bir methal olmak üzere kaleme alınmıştır.

mahkûmu olacaklardır; bu da tarihin ezeli ve değişmez bir kanunudur. Araplar Mısırı, Suriyeyi, Irak ve Elcezireyi, İranı ve Türkistanı, Afganistanı ve Hindistanın şimali garbî köşesini zaptetmişlerdi. Bu hıttalar asırlardanberi Bizanslıların ve İranîlerin elinde bulunuyordu; Bizanslılar bütün Yunan ve Roma medeniyetinin varisi bulunuyorlardı. Pek çok asırlar müdetince devam etmiş olan uzun ve yorucu sai ve himmetlerle müterafık tarassut ve müşahedelerin, tetkik ve tecrübelerin, tefekkür ve tefelsüflerin mahsulü yüzbinlerce kitap halinde İskenderiye, Bergama ve İstanbul Kütüphanelerini dolduruyordu. Tâ Sümerler ve Akadlardan başlayarak ve Fenikeliler, Hititler, Firikyalılar ve Lidyalılardan geçerek Yunanlılara ve onlardan da Roma ve Bizanslılara intikal eden ilim ve irfan kütlesi Mısırın, Anadolu'nun ve Kostantiniyenin en büyük ve en kıymetli manevî servetini teşkil etmiş bulunuyordu.

Diğer taraftan İranîlerin de pek kadim ve parlak bir medeniyetleri vardı; bunlar bilhassa komşuları olan Hindin ve Çin'in medeniyetlerinden istifade etmişlerdi.

İşte bu suretle fütihat devrinden

kurtulup da işlerine karıştıkları akvamı mağlûbe ile yakından temasa başlıyan Müslüman Araplar da evvelce harp ve fütihat şeklinde tecelli etmiş olan enerji şimdi tahvili şekil ve mevzi ederek dimağî faaliyete mübeddil olmak yolunu tutmuştu. Harp ve fütihat zamanlarına mahsus olan şiddet ve tazyikten kurtularak geniş bir nefes almağa başlamış olan akvamı mağlûbe de kendi varlıklarını, kendi manevî servet ve faikiyetlerini galiplere göstermek arzusuna düşmüş ve maalmemnuniye onlara hocalık yapmağı kabul etmişlerdi.

Bu talim ve taallüm işinde arada mutavassıt bir kavim var idi ki onlar da ırkan samî olan ve fakat asırlardanberi Yunan hars ve medeniyetini kabul etmiş bulunan Süryanîler yahut Âramîler idi. Bunlar Yunanca eserlerin birçoğunu kendi lisanlarına nakletmişlerdi; şimdi bunları Arapçaya nakletmeye başlamışlardı.

Bidayette birdenbire felsefeye girilmedi; daha ziyade dine, itikada dokunmayacak olan ilimler, meselâ tıp, Saydele vesaireye ait eserler terceme olundu. Nihayet Araplarda ilim zevki arttıkça ve ilim ile istinas onlardaki şiddet taassubu izale ederek onun yerine müsaade ve müsaafeyi ikame edince sıra felsefî eserlerin de yavaş yavaş nakline geldi. Hiç bir kavim pek uzun asırlardanberi muhafaza edip kendilerince de pek aziz olan din ve itikatlarını, urf ve âdetlerini kolay kolay terkedemez. Zahirde kılın kuvveti ile bunu terketmiş, tebdili din eylemiş görünse bile yine amıkı ruhunda o aziz ve mukaddes dini kadime rücu arzusunu şiddetle muhafaza eder.

Bu muhafazakârlık, bu eski hale, o debdebe ve daratı asırlarca bütün cihanın gözlerini kamaştırmış olan eski İran saltanatına ve bu devletin

dini olan mazdeizme rücu arzusu bilhassa İranîlerde pek bariz ve pek şedit bir surette hiss olunuyordu. Çünkü Emevîler fütihat esnasında İranîler hakkında pek büyük şiddetler ve tazyikler göstermişlerdi. İranîlerde eski dinlerini muhafaza arzusu ne kadar kuvvetli ise Emevîler de o nisbette onları yeni dinden ayrılmamağa icbar etmişlerdi. Bu hal, bu cebir ve tazyik İranîlerin ruhunda müthiş bir aksülamel hasıl etmişti; Eski dine eski hal ve vaziyete avdet, onlar için hakikî bir ideal olmuştu. İşte bundan dolaydır ki onlar da Emevîlerin düşmanı olan Evlâdı Aliye karşı şedit bir muhabbet ve taraftarlık uyanmış ve Alevîliği kendi aziz idealleri için adeta bir sembol olarak kabul etmişlerdi.

İranîliğin en kesif bir mahalli olan Horasandan Ebû Müslim Horasanî'nin zuhurunda bu ideale doğru koşmanın büyük bir dahil ve tesiri vardır. Abbasiye halifesi Ebû Cafer el-Mansurun Ebû Müslim'i katletmesi her halde onun eski İran Saltanatını iade edeceği korkusundan ileri gelmiştir. Nettekim Abbasiler zamanında da İranda muhtelif zamanlarda bir takım kıyamlar ve isyanlar vukua gelmiş ve hepsinin de âmili aslisi işte bu eski dine ve eski âleme tekrar kavuşmak arzuyu samimisi olmuştur. Harunu Reşidin Bermekîleri tarûmar etmesi yine böyle bir korkunun neticesidir; çünkü Bermekîlerin ceddî bir mübed = Mage idi, yâni eski Mazdeizm dininin bir reisi ruhanisi bulunuyordu. Kezalik halife Muhtasım zamanında zuhur etmiş olan Babeki Hürremeyn'in kıyamının sebebi hakikisi de yine bu arzudur.

Araplara ve İslâm âlemine Yunan ulûm ve felsefesinin nüfuzu onlarda ilim ve felsefe sahasındaki terekkiyat ve inkişafatı mucip olduğu gibi İran medeniyetinin tesiri de bilhassa ta-

savvuf = Mysticisme'in zuhurunu mucip olmuştur.

İranın kendi dini olan Mazdeizm zaten felsefî bir din olduğu gibi bundan ayrıca olarak Hindin felsefî telâkkileri de İrandan geçerek İslâm âlemine sokulmuştu; Hint ise pek eski zamanlardanberi felsefenin ve her türlü felsefî düşüncülerin ocağı, kaynağı hükmünde idi. Yunanı kadimdeki bazı felsefî mesleklerin zuhur ve inkişafında bile Hindin büyük bir rol oynamış olduğu görülür. Phthagore felsefenin zuhurunda Hindin herhalde büyük bir hissesi olmuştur. Nihayet İskenderiye mektebi felsefisini teşkil eden "Nevefilatoniye = Néoplatonisme," Hindin Panteist telekkilerinden vasi surette müteessir olmuş görünmektedir. Velhasıl fikrî cereyanların vaziyeti öyle bir halde idi ki İslâm âleminde tasavvufun zuhur etmemesi imkânsız idi.

Bu hususta bilhassa Budizmin ve Panteizmin en büyük tesiri olmuş olduğu görülür.

Akvamı mağlûbe ve mahkûmenin mütefekkir fertleri artık İslâmiyete açıktan açığa meydan okumaktan vazgeçmişler, daha mahirana bir yol tutmuşlardı: Bu yol, "Tasavvuf," tariki idi; bu mütefekkirler zahirde müslümanlar idiler; fakat hakikatte müslümanlık ile hiç alâkası olmıyan fikirleri neşir ve tamime başlamışlar idi; Eski mubed = mage'le şimdi "Veli," olmuşlardı. Bunlar en tehlikeli hakikatleri gelisi güzel herkese söylemezlerdi; bil'akis, tasavvufî ve batınî = ésotérique bütün tarikatlerde ve meselâ kadim Yunandaki Eleusis âyin = mystère'lerinde olduğu veçhile "intisap ve sülûk = initiation," ve tedricî terakki usulünü vazetmişlerdi; bu suretle salık, tedricî surette alıştırılır, ve en tehlikeli fikirleri kabul edebilecek bir olgunluğa geldiği zaman

yüksek hakikatler kendisine bildirilirdi. Şimdi artık İslâm'da tasavvufun tarihçesine geçebiliriz.

Yakın olan akibete intizar, İslâm'da, ilk zamanlardan itibaren, hem hüznün ve keder, hem de şevk ve sürûr gibi tezahüratı hissiye ile mütefak bir riyazet, bir inziva, bir terki masiva temayülü uyandırdı. Bu terki dünya meyli hıristiyanlıkta daha evvelden mevcuttur, ve İsa'nın, ne buğdayı eken, ne de onu kaldıran yani dünyaya karşı sıkı bir rabitaları olmaksızın yaşadıklarını ifade eden sözleri de bunu göstermektedir ki bu fikirler bilâhara Müslümanlara da intikal etmiştir.

"Tasavvuf," ve "Sofi," kelimesinin menşei hakkında ihtilâf vardır; bazılarına göre bu kelimenin sebebi zuhuru şudur: İslâmın bu ilk devirlerindeki riyazetçiler yani dünyaya meyil ve rağbet eylemeyip bir hali inzivada ve kanaatkârane bir hayat içinde yaşayanlar, keşişlerin, fakirlerin, tövbe-kârların giydikleri "sof = sūf," ismindeki yünden mamul kaba abayı giydikleri için bu "sofi," unvanını almışlardır. Her ne kadar hali hazırdaki âlimlerin kısmı azamı bu iştikakı kabul etmiş bulunmakta iseler de bana Yunancada "âlim, fakıf, hâbir, hekim," demek olan (sophos) kelimesinden alınmış olması dahi makul ve mülâyim gelmektedir. Çünkü Araplar, böyle yün (sof) den mamûl aba given herkese bu unvanı vermiyorlardı; bu sıfat ancak bir kasdi mahsus ile yani dünyanın boşluğunu, hiçliğini anhyarak ve her türlü süs ve diğer âlâyışlerden içtinap ederek şuurf bir surette fakri, sadeliği iltizam etmiş olanlara veriliyordu. Niçin o vakte kadar İslâmlarda böyle birşey yok iken şimdi olmuştu? Demek ki bu temayül

daha evvelce tefekkür sahasında ilerlemiş olan diğer milletlerle: Yunanlılarla, İranlilerle, Hintlilerle, (bilvasıta) temas ve onların fikirlerini öğrenip anlamış olmanın bir neticesi idi. Halbuki Yunanlılar böyle adamlara "Sophos," veyahut daha ziyade "Philosophos," diyorlardı; işte Yunanlılarla yavaş yavaş temasa başlamış olan ilk asrın Müslümanları da bu kelimeyi öğrenmiş ve benimsemiş olacaktı. Daha ziyade şahsî bir rengi haiz olan bu riyazetperestî, "yeni Eflâtuniler = Néoplastonicens," den bazı fikirler, ve bazı idealler aldılar. Bu, Hazreti Peygamberin devrinden sonra, İslâm'da görülen en ehemmiyetli dini vakıa olmuştur; Aglebi ihtimale göre bu, evvelemirde, Suriyede zuhur etmiş, ve muahhiren İrandadır ki "Tasavvuf = Mysticisme," in İslâm âleminde mümkün olabilen en güzel ve en mükemmel inkişafı görülmüştür. Bu meslekte mevzu bahis olan şey, maddenin, cismanik bütün taraflarından ve kalıplarından kurtulmak, ve bir kerre nefsin, benlik kösteklerinden kurtulduktan sonra, nihayet mesudane ezvak içinde, "dost," ile yani "mevcudu ezeli," ile birleşmektir. Bu meslekte bulunanlara göre hakikî zühtü takva, itikada ve yahut amele müteallik işlerden ibaret değildir, belki o Allaha karşı gösterilen aşk ve muhabbet ile tezahür eder. Menşei Hind olan fikirlerin tesiri altında Nur flatonilerde inkişaf etmiş ve onlardan Müslümanlara geçmiş olan bir sıra tasavvufî ve sirri hallerin arasından geçmek ve muhtelif dereceli riyazetler icra etmek sayesinde, bu aşk, Allah ile birleşmek keyfiyetini sahayı fiil ve hakikate isal eder. Tasavvuf erbabından bazıları ve ezcümle mansur halla "ان الحق = Ennelhak = Ben Allahım," diyecek kadar ileri gitmişler ve hattâ bu sözünden dolayı Mansur, berdar

edilmiştir. Keza kibar mutasavvufeden Bayezidi Bestami de "Cübbemin altın-da Allahtan başka birşey yoktur," demek olan "ايس في جيبى سوى الله" ve "kendimi tesbih ve takdis ediyorum, şanın ne kadar büyük ve makamım ne kadar yüksektir," manâsındaki: "سجاني ماءظم شاني ورفع مكاني" sözleriyle Muhiddini Arabî'nin "Allah kuldur, kul da Allaktır, bunlardan hangisinin (ibadetle) mükellef olduğunu bilsem!," demek olan "الرب عبدو العبد رب ياليت شعري من المكلف" sözü bu kabildendir.

İran şâirleri, riyazetkâr bir adamın halleti ruhiyesini bir sarhoşluğa benzetirler ki aşkı ilâhi ile bu suretle sermest olanlara, din zahirinin yani şeriatın esiri olan zavallılara gurur ve merhametle nazar ederler. Mutasavvuf şâirlerden bazıları hayatı, aşkı ve şarabı ifraftla meth ve terennüm etmişlerdir; tamamiyle maddî ve şehvanî olan bu methler, birçok müfessirler tarafından remz ve kinaye olarak telâkki ve o suretle şerh ve tefsir edilmiş ise de bence bu şiirleri asıl zahiri manalarile olduğu gibi kabul etmek daha doğrudur. Zaten gayet güzel şaraplarla meşhur olan Fars hittası ve İranın daha diğer yerleri ahalisi pek eski zamanlardanberi şaraba olan muhabbet ve inhimâklarile meşhur oldukları gibi şarabın uzviyette husule getirdiği intibah neticesi olarak şehvetin tezayüd ettiği de malûmdur; hadise bu kadar açık ve sarih iken bunları remz ve kinaye şeklinde tevile kalkışmak manasızdır. İşte Hafız Şirazi bu suretle şöhret almış olan İran şâirlerinin birincisidir. Şâirler arzu ve ihtiraslarını açıktan açığa terennüm ettikleri halde diğerleri buna cesaret edemiyerek fakat remz ve kinaye ile tevil tarikine müracaat etmek lüzumunu görmüşlerdir. İslâmiyet aşkı ve bunun neti-

cesi olan aşk ve muhabbeti şiddetle men ve nehi etmişti; halbuki İraniler pek eski zamanlarda şarapla ve aşk ve muhabbetle yaşamışlardı. Şimdi ise İslâmiyet onların arzu ve ihtiraslarının tatminine bir set çekmiş idi; ölmü güze almadıkça bu seddi aşmak mümkün değildi; işte böyle müşkül bir mevkide kalınca buna bir çare aradılar ve "remz ve kinaye," ile tefsir tarikini buldular; bunlara göre Kur'anın birçok âyetleri zahiri mânalarile değil batini mânalarile yani insanların ihtirasat ve arzularını tatmine müsait bir şekilde kabul etmek icab ederdi. Bu yolda birçok mezhepler zuhur etmiş ise de bunların en meşhuru Hasan Sabbah tarafından tesis edilmiş olan (Batınei İsmailiye) dir.

Kur'anı remz ve kinaye suretile tefsir ve izah edenlerin hepsi bu tarza mutlaka ihtiraslarının tatminine bir çare olmak üzere müracaat etmiş değildiler; bunların birçokları da hakikaten fikri ve felsefi sahada zekâlarına daha geniş bir meydan açabilmiş olmak için bu vasıtaya müracaat etmişlerdir. Bunlar da, İncili remz ve kinaye suretinde şerh ve tefsir eden, Kurunu vustanın hiristiyan mistikleri gibi hareket etmişlerdir, ki gerek onların ve gerek bunların kendisinden fikir ve usul ahz ve istinbat ettikleri yegâne menba yine aynı No-flatoniyedir.

Çek erken bir devirde, Ariya ırkına mensup kavimlerde görülen tasavvufun diğer ehemmiyetli bir menbaı olan Hind felsefeleri ve Buddhisme İslâm tasavvufunu beslemişlerdir. Buddha'nın menkıbesi, Hindin dilenci tariki dünyalarının hayatı taklit edildi. Tefekkür ve murakabe: Mahv ve inidama, zaâf ve hezale, "fena," ya yani "Nirvâna," ya müntehi olur. İranın bütün büyük mütefekkir ve şairleri hep mutasavvufeden oldular.

Ferideddin Attar (vefatı: 1230), Mevlâna Celâleddin Rumî ve daha başkaları, aşkı İlâhiyi ifade için, cihan edebiyatına lâyemut eserler bırakmışlardır. İmam Gazeli sayesinde tasavvuf resmiyet ve meşruiyete mazhar olmuştur. O, cedel ve manasına incelikleri ninve şeriatın yabis kaide ve düsturlarının hüküm sürdüğü İslâmın sinesinde kalp dini için de resmî bir makam istihsaline muvaffak olmuştur.

"Sofi," tabiri 815 sıralarında kullanılmağa başlıyor. Bu, ilk defa olarak (765 de Suriyede vefat etmiş olan) Kûfeli Ebû Haşim'e verilmiştir. Mutasavvuf, bu tarihten daha evvel yaşamış olan bazı mutteki zevatı da maal'iftihar kendilerinden addederler ki erbabi riyazetin en meşhuru ve birinci asrı hicri ilâhiyatçıların en mümtazı olan Hasan Basri bu kabil-dendir. O diyor ki: "Hakikî takvanın küçük bir danesi bin rekât namaz ile bir o kadar oruçtan daha eftaldir."

Bu ilk zamanlardaki tasavvuf bittabi İslâmın bizzat kendi prensiplerinden tereşşuh ediyor. Gûnahtan içtinap; hususunda israfa varan bir his ile mücazâtı ilâhiyeye karşı ondan daha büyük bir korku, bu adamları şedit bir riyazet icrasına tahrik ve onların hepsini de ciddi bir surette tasavvufun umkuna daldırdı.

IX uncu asırda zuhur eden ve İslâmın içerisinde tasavvufu âdeta yeni bir din şeklinde meydana çıkaran temayül, büsbütün başka bir men'seden sudur ve büsbütün başka bir renk iktisap ediyor. Hâkimi âzam olan Allah bu defa her sevi ihata eden ve herşeye nüfuz eden bir vücudu lâhutî oluyor. Mü'min büyük bir gayreti dinîye izhar ederek necat ve selâmeti kazanmakla iktifa etmiyor. Aşkı tasavvuf ile atşan ve en derin sırları öğrenip anlamağa haris ve arzukeş

olan bu insan, lâhutî hayatın lezaizinden de müstefit olmak istiyor. Allah ile insan birbirine yaklaşıyor. Allah ruhun kendisindedir. Müteaddit ehli tasavvuf, tehlikeli olan şu sözü tefevvün etmek cüretini gösterdi: "ان الحق = ben Allahım!," bu tasavvufun menşei olan ve onun muhteşem bir inkişaf ile açılıp yayılmasına saha teşkil eden İranda din, hürmeti hüdadan hürmeti beşere intikal etti. ذواتون مصرى = Zinnunu Mısırlı (859) bunu daha evvelce ilân ediyordu: "Hakikî mürîd, Allahtan ziyade kendi üstadına itaat etmelidir." İranın büyük ve hakikî mutasavvurlarının birincisi olan Bayezidi Bestami (tarihi vefatı 875 e doğru) ise şöyle söylüyordu: "Hakikat halde, ben Allahım, benden başka Allah yoktur, bana hürmet ve tâzim et, benim azamet ve haşmetim ne kadar büyüktür!,"

Bu yeni tasavvufî dinin menşei ne İslâmiyettir, ne de İrandır. Daha XI inci asırda, İranlı âlim ve müverrih Birânî Müslümanlıktaki tasavvuf ile Pythagore ve Eflâtunun felsefeleri ve Hindin hikmeti arasında mevcut bulunan yakınlığı işaret ediyordu. Merx ve Nicholson'un tetkikat ve taharriyatı, İslâmdaki tasavvufun menşeinin sarahaten Yunanî ve bilhassa Nevefilâtoni olduğunu hiç bir şüphe kalmıyacak surette isbat etmiştir. Suriye, Néo-platonisme'in en mühim merkezlerinden birisi olmuş ve bu meslek oradan İslâm üzerine icrayı tesir etmiştir.

Aynı bu hiristiyan Suriye, VII inci asırda, Hiristiyan tasavvufuna "Yakubun neredübanı = Echelle de jacob," nu yani idealini vermişti: ki bunlarda "Âmalî resülün söylediğine nazaran, Saint Paul tarafından Hiristiyan edilmiş olan şu Deys'in namı altında inîşar etmiş olan Nevefilâtoni muharre- rat idi. O devirde carî olan bir âdete ittibaen - Suriyeli bir keşiş olması

muhtemel olan - müellif, mahviyet ve tevazuda ve feragatkârlıktaki samimiyetini isbat etmek üzere, ismini vermiyor.

Bidayeti emirde, Allah hakkındaki tasavvufî aşk, umumiyet üzere, çok ihtiyatkârane ve Kur'an ve sünnete mutî ve riayetkâr idi. Çünkü mes'ud olması icabeden bir ruhun her türlü ahval ve hususatı bunlara göre murakabe edilmek lâzım geliyordu. Bayezid bundan istisna teşkil etti. İlk defa olarak "fena," kelimesini kullandı, ki "İnsanın bizzat kendisinin mahv ve inhidamı demek olan bu kelime ağlebi ihtimale göre Hint felsefesindeki Nirvâna'nın mukabili olmalıdır. Bilâ-

hare, İran ve Hint nazariyeleri, İslâm tasavvufu içerisinde daha fazla bir ehemmiyet iktisap etti. Bayezit, bütün müsbet dini geride bırakan bir veliliği ziyadesile medhediyordu; bu, tam ve kâmil bir sermestî ve cüretkârane bir daüssıladır: bir muhibbinin mektubuna cevaben ona şöyle yazıyordu: "Ben sarhoşum, çünkü onun aşkının camını nihayetine kadar içtim," diğeri ondan daha mağrur bir tarzda cevap veriyordu: "Bir diğeri gökûn ve yerin okyanusunu içmiş ve hâlâ kanmamıştır, ve soruyor: daha yok mu?," Bayezidin zamanında, mutasavvurların nazari ve amelî garabetleri ve çılgınlıkları henüz nadir idi.

Gazali (vefatı 1111 tarihinde Tostadır,) ilim ve felsefe itibarile âlemi İslâmın yetiştirdiği en zengin dîni şahsiyet olup, o da ruhunun muhtaç olduğu halâs ve necat ve huzur ve sükûnu tasavvufu bulmuş idi; o, tasavvufu, fikrin delâletleridden masun bulundurmak için, ehli sünnet velcemaatin hisni hasini içine idhal eylemişti. Vecd ve istiğrakın en yüksek derecesini tasvir eden ve: "Ben Allahım! ben meth edilmeliyim, ne

kadar yüksekliğe vasil olmuşum!,, diyen Sofiye'nin bu cüretkârane sözlerinin müdafaasını deruhte edecek kadar ileriye gidiyordu. Onların sarhoşluklarına gelince: teveccüh ve nazarı ilâhiye mazhar olmuş olanların bu hallerile Allah ile bir olmuş olmadıklarını isbat ediyorlardı; bununla beraber, onların halleri Allah ile insanın tam ve kâmil bir ittihadını husule getirecek olan bir hali andırıyordu. Aynada bir hayalden başka birşey görülmiyordu, halbuki orada bir cisim görüldüğü zannolunuyordu.

Gazalinin yazıları, tasavvufun Kurana sadık kalmış olan şeklinin klâsik edebiyatına aittirler. Onun başlıca eserleri (تحف العقلاسه) ve (احياء علوم الدين) dir. Bu ikinci eseri, tasavvufun ehli sünnete müterafık olan şeklinin bir düsturu olarak kalmıştır. Bununla beraber mistizim, haddi zatinde ya mevcut olan bütün mezhepler ve felsefeler hakkında en büyük müsaade ve müsaafayı gösterebilir, yahut bütün sert ve şedit düsturlara ve bütün mukaddes ve aziz âyin ve merasime tamamiyle lâkayit kalabilir, yahut ta ruhun ve cismin sefahet ve dalaletlerine, had ve itidal gözetmeksizin kendini teslim edebilir. İslâm'daki tasavvuf da, bu üç dereceli mistisizmin nail olduğu hürriyet ve müsamahanın bazı güzel ve şayanı dikkat nûmunelerini arz etmek hususunda onun aynıdır.

İranın bütün büyük şair ve mütefekkirleri ya tasavvulla ruhlarını beslemişler veyahut onun tesiri altında kalmışlardır; o, Ariya ırkının ve şarkî İranın Cihan Edebiyatına bahşettiği emsalsız hediye vücuda getiren bütün eserlere nüfuz etmiş bulunmaktadır. Firdevs'in (Şehname) si, tasvir ettiği mevzu rağmen, çok yerde tasavvufu hatırlatmaktadır. Hafızın şiirlerinde, ruhun duçar olduğu mestii lâhutî ve bir daüssıla halinde göster-

diği aşk ve semavi ile iyiliğin ve güzelliğin meth ve senası arasında bir hattı hudut çizmek mümkün değildir; Hafız iki manalılığın, iki yüzölçünün üstadıdır; o, kullandığı kelimelerin hakikî ve maddî olan mânalarını, kasden ve icabı hale muvafık bir surette, tasavvufî remz ve kinâyeler altında saklamaktadır.

Tasavvuf sahasında yazılmış olan şiirin başlıca mümessilleri Ferideddin Attar ile Mevlâna Celâleddin Rumî'dir. Ferideddin Attar, eserlerinin en mühimmi olan (منطق الطير) da, (فنا فی الله) yani kendi benliğini kendi varlığını Allah'ın mevcudiyeti içinde mahv ve fena etmek, Allah ile bir olmak "mertebesine irişmek için, müridin geçeceği, katedeceği yedi merhaleyi, kuşların padişahı olan Simürkin ikamet ettiği dağa vasil olmak için, yedi derenin üzerinden uçmak mecburiyetinde bulunan bir takım kuşların icra ettikleri garip bir seyahate teşbih suretile tasvir eder. Diğer şiirlerinde de, Allaha susamış olan ruh, Mekkeye doğru acele ile giden deveye ve Güle âşık olan bülbüle teşbih edilmiştir. Bunlardan başka Attar, tasavvuf evliyasının tercümei hallerini de yazmıştır.

Menkıbelere nazaran, 1210-607 senesinde, o vakit yüz yaşını mütecaviz bulunan Attarın yanına küçük bir çocuk gelmiş ve Attar onun istikbaldeki büyüklüğünü daha o zamandan keşfederek söylemiştir. İşte bu çocuk Celâleddin idi bilâhara pederele beraber Anadolu'da yerleşip orada iştihar ettihar zaman "Rumî," lâkabını almıştır.

Celâleddin daha gençliğin ilk çağlarında, hakikati arayan, ilim ve irfana haris olan diğer bazı zevat gibi, Müslüman memleketlerinden bazılarını dolaşmıştı; 20 yaşında Konyada yerleşti ve 672 1273 de orada vefat

etti. O da Gazali gibi, ulûmu zahireyi tetkik ve tettebbu ile başlamış, ve nihayet seyyah bir dervişin yani Şemsi Tebrizinin kendisine tattırdığı vecd ve heyecan ve istigrak zevki ile tarihi tasavvufa girmiştir. Tasavvufî hisler ve fikirler âlemini tasvir ederken Celâleddin-i Rumî'nin kullandığı teşbihler ve timsallerde tükenmez bir servet vardır. O, ibadet ve onun sureti kabulü hakkında çok güzel bir sözün kailidir: Allah ibadet hususunda şüphe ve tereddüt üzere bulunan dindar insana şunu haber verir ki Allaha doğru verilmiş olan her nefeste bizzat Allahın cevabı bulunmaktadır: "Bak, ben buradayım."

Mevlana Celâleddin-i Rumî'nin başlıca eseri olan (Mesnevi), tasavvufun kitabı mukaddesi olmuştur. Dervişler onu Kurani kerimden sonra en mukaddes kitap addederler. Mevlâna Abdurrahman Cami de Fatih Sultan Mehmed Hanı ziyaret için İstanbul'a müteveccihen Konya'ya uğradığında Mevlâna hakkında yazmış olduğu manzumesinde şu beyitleri de bulundurmıştır:

آن فریدون جهان معنوی
» بس بود برهان جهان ذاتش مثنوی [*]
» من چه کریم وصف آن علی جناب
» نیست پیغمبر، ولی دارد کتاب

ve Mevlânanın dergâhının kapısı üzerinde de yine caminin olan şu beyit, güzel bir talik ile yazılmış bir levha halinde görülmekte idi:

» کعبه العشاق باشد این مقام
» هر که ناقص آمد اینجا شد تمام

Bundan başka, Mesnevî, İranda zuhur eden mezheplerin en yenisi bulunan "Babi," likte büyük bir itibara mazhar olmuştur. Celâleddin Rumî, kendisinin bizzat şahit olduğu büyük

Şek- [*] بس بود برهان قدرش مثنوی —
linde de mervidir. M. Mes'ud Koman

ve müthiş tahavvülât ve inkilâbattan daha ziyade beşeriyetin umumî mukadderâtı ile ve onun ezeli ve ebedî olan ve daima teceddüt ve tekerrür eden tarihi ile alâkadar oluyordu; Moğolların istilâsı, hilâfetin sukutu ve Bağdadın tahribi onun eserlerinde hiçbir iz bırakmamıştır, Onun bu mesleki Goethe'ninkini hatırlatmaktadır.

İran şiir ve edebiyatının diğer bir siması olup Goethe'nin kendisi büyük bir hayret ve meftuniyetle sevdiği ve hayatının son safhaları Weimar filozofununki ile mukayese olunabilen Sadi'nin mesleki Mevlâna'ninkinden başkadır. Sadi, tasavvufu insanîyetperestlik ve âdâbı muaşeret ile imtizaç ettirebilmiştir. Sadi, yetmiş yaşına kadar, bıkip usanmak bilmez bir seyahat düşkünü olarak yaşamıştır. Dünyanın o devirde malûm olan ucuna kadar gitmiştir. Hayatının mütebaki otuz senesi içinde de etrafını hurmet ve takdir ile ihata etmiş olan hükümdarların muhip ve musahibi olarak, zinde bir ihtiyar halinde geçirmiştir. 1291/691 senesinde, maskatı resi olan Şirazda, yüz yaşına karib olarak ve, kûşuru Şi'rin diğer bir hükümdarı olan Hafızın tevellüdünden biraz evvel, vefat etmiştir. Sadi'nin riyazetkârlığı şedit ve haşin cihetlerini kaybetmiş ve onun tasavvufu artık dünyayı istihkar etmez bir halde bulunmuştur. Onun derviş hırkası altında dünyanın fikren en ziyade ilerlemiş bir filozofu ve İranın en tekemmül etmiş bir kibar ve zarif adamı saklanmış bulunuyordu. O, etrafındaki ekâbirin tehlikesine karşı mahir ve mülâyım, insanlar ve hayat hakkında verdiği hükümlerde basiretkâr ve merhametli, kendisine müsaade edilmiş olan bütün huzuzaat ve bütün eğlencelerden akilâne ve nimetşinâsane bir surette müstefit olmaktan gayri müctenip idi. İki ahlâkî eseri,

Sadi'yi şarkın en meşhur ahlâkçısı olarak tanıtmıştır, ki onlar da (Bostan) ve (Gülüstan)dır; bu ikincisi kolay bir nesir ile yazılmış ve aralara da hikâyelerin ahlâkî cihetlerini hülâsa eden şiirler konulmuştur; Sadi'nin işte bu iki eseridir ki seve seve okunmakta bulunmuş ve pek çok lisanlarla terceme edilmiştir. Sadi'nin namı şarkta emsalsiz bir hurmete mazhar bulunmaktadır.

Buraya kadar zikrettiğimiz İranîler eserlerini umumiyetle kendi ana lisanlarında yazıyorlardı. İslâm tasavvufunun en derin ve en muğlâk eserleri 560-1164 tarihinde Endülüsün Mursiye şehrinde doğmuş ve 633/1240 da Şamda vefat etmiş olan Muhiddin bin Arabî'den sadır olmuştur. Muhiddin bin Arabî birçok yerlere seyahat ettikten sonra bir aralık Konya'ya gelip Melikî Selçukî tarafından ikram ve tâzim görmüş ve Eâzımı Ülemadan Sadreddin Konevinin dul buluna validesini tezevviç etmiş idi. Muhiddin Arabînin şiirlerinde kullandığı teşbih ve istiarelî lisanda öyle bir ateş yanmaktadır ki bu hal, birçok süi tefehhümlere yol açmıştır. Hattâ müşarülileyhin pek meşhur olan :

« الرب عبد، والعبد رب »

يأليت شعري لمن العبادہ . [*]

beytinden dolâyı, taassubu ile meşhur olan Aliî Kari kendisin tekfir etmiş ve müşarülileyhe bihakkın verilmiş olan (Şeyhi Ekrrer) unvanını, kendince, "Şeyhi Ekfer,"e tahvil etmiştir. Diğer birçokları da onun, eserlerinde terennüm ettiği aşkın dünyevî bir aşk olduğunu zannetmişlerdir; müşarüliley, tefsirinde kendisini müda-

(*) — Mânası : Allah kuldur, kul da Allaktır, bilsem ki ibadet kim içindir ? demektir.

faa etmeğe mecbur olmuştur. Fikri o kadar derin ve o kadar ağır meselelere giriyor ki mensur olarak yazılmış olan başlıca eserleri ve bu meyanda (Fütühatülmekkiye), (Fususulhikem) ile (Tefsiri Kebir) i tasavvufa dair mevcut eserlerin en müşkül ve en çetinlerini teşkil ederler; bunları bihakkın anlıyabilenler ancak pekaz miktar karilerdir.

Ahlâkî tasavvufiye dair yazılmış olan eserlerin en meşhur olanları da Kuşeyri'nin (رسالة على جماعة الصوفية ببلدان اسلام) Ebu Talip Mekki'nin (قوت القلوب) u, Sühververdi'nin (عوارف المعارف) ıdır; diğer bir Şahabeddin-i Sühververdi daha vardır ki "Maktul," ve "Katîlallah," unvanlarıyla meşhur olan bu ikincisinin de en meşhur eseri (Kitabı Hikmetel-eşrak) dır; nazariyatı tasavvufiyesi pek tehlikeli olan bu zat 1191-587 tarihinde, bu efkâr müfritesinden dolayı tekfir edilerek, Salahaddin-i Eyyubînin emrile Halep'te idam edilmiştir.

Tabiate ve namütenahiye müteallik olan tasavvuf, dünyaya lâkayit ve yahut muhasım bir dini umumî teşkil eder; bu din hemen daima aynı şekil altında bütün dinlerde ve her devirde görülmektedir. Bunun mevzu-bahsi olan şeyler pek çok değildir :

Tenevvün içinde yahut arkasında birlik, tefekkür ve murakabenin sai ve faaliyete tekaddüm ve hakimiyeti; bu din, ruhu beşeri, Allaha mülâki olacağı âlemi lâhuta götürecek olan hattı seyahati kemali ihtimam ile tesbit ve tayin ve ruhî hayata insicam ve ittîrad vermeye sai eder. İran tasavvufuna ait fikirlerde bundan başka orijinal birşey yoktur. Fakat vahdeti vücut—Panthéisme perdesi-

nin arkasındaki âmiller, Hindinkilerle mukayasa olunamayacak derecede daha canlı bir takım şaysiyetlerdir.

Edebiyat ve san'at noktai nazarından İran tasavvufu, hey'eti mecmuası itibarile tasavvıfların en güzelini teşkil eder. İran mutasavvufu, kendisinden "Nirvanada mahv ve fena bulmak," fikrini istiare eymiş olduğu Hint

tasavvufu ile şayanı hayret bir müşabehe arzeder; fakat o, bu "mahv ve fena," yı, bu "yok oluş," u, bir "sönüş," bir "mütefi oluş," dan ziyade bir "yanış," bir "ıştial," olmak üzere nazarı itibara alır; buna nazaran yalnız kendisini şûleye atan ve orada mahvolan pervanedir ki ateşin tabiat ve mahiyetini tanıyor.

Konya'ya Ait Bazı Vesikalar

HİKMET TURHAN DAĞLIOĞLU

İstanbul'da Başvekâlete bağlı hazine evrakta her yere olduğu gibi Konya ve çevresine ait çok mühim vesikalar vardır. Devlet muhaberatının kaydedildiği mühimme defterleri bu itibarla tarihimiz için fevkalâde ehemmiyetli birer kaynak halindedir. Biz bu makalemizde Konya ve havalisini alâkadar eden dört vesikayı neşrediyoruz.

Bu vesikalardan birincisi 981-1573 tarihli olup 23 numaralı mühimme defterinden alınmıştır. Karaman beylerbeyine yazılan bu hüküm sanayimizi alâkadar eden bir hükümdür. Bogası ve Astar hakkında bir kıymetli malûmat veren bu vesika X uncu asrı hicride Konya ve havalisinde geniş miktarda bir dokumacılığın mevcut olduğunu göstermektedir.

Bogası bir nevi Astarlık bez, yani şimdiki ince Amerikan bezlerine benzeyen ve iplikten dokunan bez demektir. Vesika bize bunun kaftanlar için kullanılmakta olduğunu ve bu işle uğraşanların hile yoluna saptıklarını öğretmekte ve Bogası ve astarların boylarının İstanbul'da ölçüleceklerini bildirmektedir.

İkinci vesika Akşehir ve Hoyran ve Karahisar Kadılarile Alaybeyisine yazılan 981-1573 tarihli bir vesika olup bazı eşkiyaların tenkiline dairdir:

Hoyran bugün İsparta vilâyetinin Yalvaç kazasına bağlı bir nahiye merkezidir. Aynı zamanda Eğirdir gölünün şimal kısmına da Hoyran gölü denilmektedir. Bu vesikada bazı eşhas, yer, ve bugün kullanılmıyan tarihî tabirler geçmektedir. Yalvaç, Afşar bugün İsparta vilâyetinde olup biri kaza diğeri de bir nahiye merkezidir. Ağras ile Atabey adıyla bugün nefsi İspartaya tâbi bir nahiye merkezidir.

Ulûfe tabiri ise vaktile Yeniçerilere muayyen zamanlarda verilen maaş mânasına kullanılırdı. Hükümün lisanı tamamilen onuncu asırda kullanılan Türkçedir. Vesikada geçen onat veya Oğat sözünün bugünkü evet mânasına gelmesi muhtemeldir. Bununla beraber de bu hükümdeki mânası - mümkün olduğu gibi, icabettiği üzere - mânasına gelmektedir.

Üçüncü vesika ise Karaman Beylerbeyine ve beyliğe tâbi olan Sancak kadılarına yazılan bir hükümdür. 987-1579 tarihli. Bu vesikanın mütalaası bize onuncu asırda yer yer eşkiyaların ve Suhte tabir edilen medrese kaçaklarının devlet bünyesinde nasıl tahripkâr bir rol oynadıklarını göstermektedir. Bunlar cemiyet halinde gezip kervanlar vurmakta insanlar öldürmekte, ok, yay tüfenk gibi silâhlarla (yarağ) gezmektedirler. Vesikada

adı geçen il-eri sözü bu günkü jandarma kelimesine tekabül etmektedir. Bu eşkiyaların tenkili devlet tarafından en mühim bir mesele olarak telâkki edildiği bu hükmün hemen Osmanlı devletinin gövdesini teşkil eden Anadolu valiliklerinin her tarafına tamim suretinde gönderilmiş olmasından anlamaktayız.

Dördüncü vesika ise Konyadaki Karatay evkafının tâmirine dair bir hükümdür. 1018-1609 tarihli. Bu vesika Konya kadısına ve bu vakfın mütevellisine yazılmıştır. Vesika Karatayın türbesinin ve Karatay akarlarının tamir ve termimine dair Konya Kadısı tarafından yazılan mektup münderecatının tasvip edildiğini göstermektedir. Ancak bu yüzden geçen ehli vezaifin gadredilmemesi de nazarı dikkate alınmaktadır. Çünkü birçok mütevellilerin tamir bahanesiyle -mali vakfı- heder ettikleri çok zaman görülmüştür.

Bu vesika ile Karatay türbesinin XVII inci asır başlangıcında tamir edilmiş olduğunu anlamaktayız.

Konya'nın tarihî durumu ve içtimai hayatı hakkında bu dört vesika bize bir fikir verebilmektedir. Arşiv dairesinde Konya'yı alâkadar eden çok kıymetli vesikalar bulunmaktadır. Zaman ve imkân buldukça bunları neşre çalışacağız.

Konya ve Havalisinde İşlenen Bogası'ya dair :

Karaman Beylerbeyisine hüküm ki:

Ol canibde işlenu gelen eğer bogası eğer astardır tamam kaftanlık olmayub noksan üzere gelüb bundan akdem dahi bu husus için hükmü şerifim gönderilüb tenbih ve tekid olunmuşken geru hılâfı emri şerif gelen

bogası ve astarlar eksük bulunduğu ilâm olundu. Buyurdum ki varıcak bu babda onat mukayyed olub minbaid ol canibde bogası ve astar işlenu gelen yerlere âdemler gönderüb muhkem tenbih ve tekid ettirüb yasağ eyliyesin ki işledükleri bogası ve astarın boyların âdeti kadime üzere tamam kaftanlığa yetişecek miktarı işlettirüb noksan üzere işlettirmiyessin. Şimden sonra gelen bogası ve astarların boyları İstanbul'da yoklanub görülmek emrim olmuştur. Şöyle ki badettenbih emrime mugayir eksük bogası ve astar göndereler, işliyenlerin muhkem haklarından gelinmek mukarrerdir. Ana göre mukayyed olub emri şerifimin icrasında dakika fevtetmeyüb ihmalden hazer edesin. Fi 3.C.981

(Mehmed çavuşa verildi.)

Mühimme defteri 23. S. 250

Akşehir havalisindeki eşkiyalara dair :

Akşehir ve Hoyran kadılarına ve Karahisar alaybeyisine hüküm ki :

Halâ sen ki Hoyran kadısının mektup gönderüb kazai Hoyrandan Ağsak Ali oğulları dimekle maruf Hasan ve Uruz ve Divane Gani ve Mehmi nam kimesneler ehli tevizir ve telbis olub mukaddema âmiller olmağla kazai mezbur ahalisine külli teaddi ve tecavüzleri olub ahvalleri görülmek için hüküm varid oldukda meclisi şer'a davet olunub asla şer'i kavime itaat etmeyub davayı hak edenlere cürmü galiz isnad edüp ve bu kadar akçamız vardır diyu zor şahid ikame edüb Müslümanlar havflerinden haklarından talep etmeğe kadir olmayub ehli fesada müfit olup üzerlerine bir nesne zuhur ettikte uhdelelerinde mali mirî vardır deyu koyuverilüb murad ettikleri kızları ve avret-

leri ve istedikleri kimesnelere aliverüb fesad ve şenaatleri binihayedir deyu umumen teftiş olunub ashabı hukuk alivirilmesin bildirüb ve Yalvaçda sâkin Abdi namzâim ve Afşar kazasında sakin Boyacı oğlu dimekle maruf Mustafa Ağras Müftisin döğüp cülûsu humayondan mukaddem kapum kullarından iken ulufesi katolunup sonra bir tarik ile ulûfeye mutasarrıftır deyu timara çıkub ve nice defa salbine hüküm varid olan Mustafa nam kimesne dahi mezkûrlara muin ve zahir olduğu ilâm olunmağın mezkûrlar umumen teftiş olsun hukuku nas alivirilmesin emridüp buyurdum ki vardıkta mezkûrları her kande ise buldurub getirdüb davayı hak eden kimesnelerle beraber idüb mukadde ma bir defa şer'ile görölüb faslolmayıp ve onbeş yıl mûru etmeyen davaların hak üzere şer'ile dikkat ve ihtimamla bizzat onat veçhile mukayyed olup göresin. Anun gibi mezkûrların üzerlerine bihasbişşerîşerîf kimesnenin hakkı sabit ve zahir olursa asla tatil ve niza ettirmeyüp sübut ve zuhur bulan hukuku ashabına aliviresin. Vesair fesad ve şenaatlerine zülüm ve teaddilerine müteallik ehvallerin dahi sabit ve zahir olduğu üzere ketmetmeyüb yazup bildiresin. Bu bapta tamam hak üzere olub tezvirden ve şuhudu zordan kimesneye meyl ve muhabaden ve garaz ve nisbetten hazer edüb caddei haktan udül etmesin.

Fi 2 safer

Muhimme defteri 22, s. 165

**

Ehli fesadın ve eşkıyanın tenkiline ve bunun için teşkilât yapılmasına dair :

Karaman Beylerbeyine ve sancağında vaki olan kadılara hüküm ki :

Bundan akdem size defeatla ahkâmı şerife yazılıb tahti kazanızda suhte ve suhte namına zuhur edüb ehli

tesad ve sair tüfek ve âleti harb ile fesad kaskına gezen eşkıyayı ele getirüb haklarından gelinmek ve reayadan asla bir ferd ok ve yay ve tüfek ve sair yarak ile gezmeyüb elerinde bulunan yaraklar alınub ehli fesadın cemiyetleri perişan ettirilüb kimesneye zarar ve ziyan ettirmeye deyu tenbih olmuşken halâ tahti kazanızda bazı ehli fesad suhte namına zuhur idüb cemiyet ile yollara ve bellere inüb âdem ve kârban basub ve kasabat ve karyelere varub evler basub âdemler katledüb ve esbab ve emval garet idüb ve salgun salub ve reayanın oğulların ve kızların çeküb envai teaddiler eyledikleri istima' olunmağın bu babda ihmaliniz sebebi ile azle mustahak olmuşsun. İmdi bu makule cemiyet ile fesad üzere olanlar eger suhte ve eğer suhte namına fesad edenlerdir ve eğer gayri ehli fesaddir, elvermeyüb muharebeye mubaşeret edenlerin ve ok ve yay ve tüfek ile ve sair yaragla gezenlerden badettenbih emri şerifime mugayir ok ve yay ve tüfek ve sair yaragla gezüb fesad idüb itaat eylemeyüb muharebeye mubaşeret edenlerin demleri heder olmağın bu babda sabıka gönderilen evamiri şerife mucibince her karyede birer yarar kimesneyi yiğit başı tayin eyleyüb ve livai mezburde muhafazaya kalan sipahiler ve hisar erleri ve il eri cemiyet ile üzerine varub ele getürmek emredüb buyurdum ki, vusul buldukta bu babda her birinüz mukayyed olup livai mezbur muhafazası için alıkonulan sipahiler ve hisar erleri ve fermanı şerifim mucibince her karyede baş ve buğ ve yiğitbaşı tayin olunanlar ile sair ileri cemiyet ile hüsnü ittihak ve ittihad ile üzerlerine varub anun gibi itaat eylemeyüb muharebeye mubaşeret ederler ise cümlesinin demleri hederdir ve sair ne tarikile

olursa olsun beher hal ehli fesad ve eşkıyayı ele getirüb mecal vermeyüb haklarından gelesin. Hususu mezbur mühimdir. Sair zamanlara kıyas eylemeyüb beher hal fermanı şerifim mucibince eğer suhte ve eğer suhte namına fesad edenlerdir ve eğer badettenbih ok ve yay ve tüfek ve sair yaragla gezüb fesad eden eşkıyadır her kim olursa eşkıya ve ehli fesadın gereği gibi haklarından gelmek babında envai ikdamın zuhure getürmeyince olmyasın. Şöyle ki bu def'a dahi ehli fesad ve eşkıya sükûn bulmayub her kangınızın tahti kazasında ehli fesad ve eşkıya bir yerde cemiyet ile fesada mubaşeret ide ve yahud tüfek ve sair âleti harble gezüb fesad ve şenaat eyleyeler. Dahi siz ki kadılarsız emrim üzere il eri ve muhafazaya kalan sipahiler ve hisar erleriyle bir yere cemolub bizzat üzerlerine varub cemiyetlerin perakende ve ehli fesadı ele getürmeyub sonra evlerimizi basılır ve bize hakaret olunur, havfederiz deyu teallül eyleyub veya ahz ve celb ile ehli fesada mecal vermeyüb ele getürmek babında dakika fevt eylemiyesin.

Fi 988

Muhimme defteri 36. S 211,237

Suretleri :

Kütahya, Sullanönü, Kastamoni, Hamideli, Karesi, Bolu, Ankara, Aydın, Bursa, Niğde, Kırşehir, Akşehir, Çorum, Beyşehir, Aksaray, Malatya, Canik, Divriği, Kayseriye, Kara hisarı sahib, Tarsus, Arabkir, İçel, Sivas, Amasya, Bozok. kadılıklarına.

**

Karatay evkafının tamerine dair :

Konya Kadısına ve Konya'da medfun olan Karatay evkafı mütevellisine hüküm ki :

Sen ki mütevellisin. Mektup gönderup evkafı mezbure akar ve türbesi meremmata ihtiyaç olmağla rakabe olunub tamir olunmak babında emri şerifim meremmata rica eyledüğün ecilden buyurdum ki vusul buldukta bu babda onat veçhile mukayyed olup filvaki evkafı mezburun tamire muhtaç yerleri olup rekabe olunmağa ihtiyacı var ise marifeti şer ile rekabe ettirüb tamire muhtaç olan yerlerin tamir ve termim ettiresin. Amma bu bahane ile tamir ve rekabeye ihtiyacı yogiken ehli vezaifin vazifeleri verilmeyüb taaddi ve gadrolmaktan ihtiraz edesin. Fi. 27 Ş. 1018

Muhimme defteri 75, s. 150

NASRETTİN HOCA KİM? [*]

i. H. DANIŞMEND

Bulgarlar bizim Nasrettin Hacanin hayatını filme almışlar! Bu filmin ismi Nasrettin Hoca ve Hitar Petarmış.

Türkler için Hoca merhumla İncili Çavuş ve Bekri Mustafa ne ise, Bulgarlar için de Hitar Petar - Kurnaz Petro öyle bir şeymiş.

Fakat Bulgar filminde Hoca bir budala şeklinde gösterildiği halde, Petar zarif nüktedan görünüyormuş!..

Eğer bu işin bir günahı, vebali varsa her halde Bulgarlardan ziyade bizim boynumuzda olsa gerek. O zavallı Hoca'yı öyle eşekli bir budala vaziyetine sokan onlar değil, bizimkiler, bizim müellifler, muharrirler.

Sivrihisar müftisi Hasan Efendi ve ondan naklen Bursalı Tahir Bey, Veled Çelebi, Çaylak Tevfik ve daha yeni muharrirlerin topladıkları ananelerle muhtelif tarihlerde basılan fıkralardaki imâlara göre Nasrettin Hoca, Hicretin 605 tarihinde Akşehir yahut Sivrihisar'da doğmuş, 683 tarihinde ölmüş, tahsilini Konya'da yaptıktan sonra Akşehir'de müderrislik etmiş, bir aralık Kastamonu'da İsfendiyyar Oğulları'na vezirlik ederken nüfuzunu çekemiyen rakiplerinin şerrinden kurtulmak için Konya'ya gelip Selçukîlerin hizmetine girmiş, "Nasrettin,"

(*) Cumhuriyetten.

unvanı işte bunun üzerine Selçukî sultanı tarafından kendisine tevcih edilmiş ve Evliya Çelebi'ye dayanan diğer bir rivayete göre de "Timur," istilâsında zarafet ve nüktedanlığıyla Akşehir'i yağma ve haraçtan kurtarmış ve hattâ bazı elçiliklerde bulunmuş mühim bir şahsiyettir. Fakat bu mühim şahsiyetin bütün serveti bir eşekten ibarettir, evi tamtakırdır: "Molla Mehmet," isminde budala bir oğlu ve oğlundan daha aptal bir karısı vardır! Bu fakir hocanın ahlâkı da şöyle böyledir. Arasıra el bağına girer, hırsızlık eder ve bazan da çırpıplak gezer! Söylediği sözler çok defa saçmadır, Huca insanı saçma ile güldürür: Onun için Fransız müsteşriki Clément Huart, Konia ismindeki kitabında ondan bahsederken Diseur de settises deyip geçer.

Bütün bu rivayetlerde bir sürü tenakuzlar göze çarpıyor: 683 tarihinde, yani Osman Gazi'nin itibarî istiklâline müsadif sayılan 699 tarihinden 16 sene evvel ölmüş gösterilen Hoca'nın Yıldırım Bayezid devrindeki Timur istilâsında sağ olamayacağı pek tabii olduktan başka, vezirlik ve sefirlik etmiş bir adamın fakirlik ve hırsızlık gibi sıfatları da akla sığacak şeyler değil... Bir taraftan müderris ve hattâ Veled Çelebi'nin dediği gibi Konya ülemasından fukahayı hane-

fiyyeden, idare ve siyasetle de uğraşmış mühim bir şahsiyet,, olduğundan bahsediliyor, bir taraftan da böyle bir şahsiyete durmadan saçma söyletiliyor ve herkesin içine çırpıplak çıkmış bir hayâsız gibi gösteriliyor!

Tabii bunlar birbirini tutmuyor. Şu halde Nasrettin Hoca kim? Bizce, bu sualin cevabını bulabilmek için ananenin bize naklettiği şu bir kaç nokta üzerinde durmak lâzım:

1 — Şemseddin Sami'nin Kâmûs-ül-A'lam'ında dediği gibi Hoca, Osmanlılar devrinde değil, Selçukîler devrinde ve bilhassa bu devrin sonlarında yaşamıştır;

2 — "eddin," kelimesiyle nihayet bulan bütün lâkablar gibi "Nasreddin," tabiri de Selçukî devrine mahsus unvanlardandır ve hattâ ananeye göre bu ünvan ona Konya Sultanı tarafından tevcih edilmiştir.

3 — Muhtelif nushalarını gördüğüm yazma Nasreddinname'lerde bu unvan ekseriya "Nasiruddin," şeklinde;

4 — Hoca Kastamonu'da vezir olduktan sonra Konya'ya gelip Selçukî hizmetine girmiştir;

5 — Sefirliklerde bulunmuş ve memleketini düşman haracından kurtarmıştır;

6 — Âlim ve fakih bir devlet adamıdır.

Şimdi Selçukîlerin son devrinde ve bilhassa Mogol istilâsı sıralarında bu evsafi haiz, bu rolleri oynamış ve bilhassa bu "Hoca," ve "Nasiruddin," unvanlarını taşımış bir kimse olup olmadığını araştıralım.

Paris'teki Bibliothèque National'in farisi yazmalar kısmında 1553 numarada mukayyed anonim bir Selçukname var: Anadolu'lu bir Türk müellifinin eseri olduğu lisanından ve bazı

karînelerden anlaşılan bu Acemce Selçukname'nin "Sultan Mesûd," faslında istediğimiz evsafi ve aradığımız unvanları haiz mühim bir şahsiyete tesadüf ederiz: "Hâce Nasiruddin Mahmud İbni Yavlak-Arslan,"... Bu "Hâce Nasiruddin," Mogol istilâsı devrinde talâkat, zarafet ve siyasetiyle halkı o zalim müstevlilerin zulmünden kurtarmış ve Mongollara verilecek haracı tahfif ettirmeye muvaffak olmuş bir halk babası rolünde görülür.

Şimdi onun bu parlak rolünden evvel, bir kere şahsiyetini gözden geçirelim: Konya Selçukîlerine tâbi feodal sistem içinde en mühim beyliklerinden biri de Kastamonu'daki Çobanoğulları emaretiydi; bu küçük Türk hanedanının birinci emiri Hüsametdin Çoban oğlu Alp-Yörük, onu da torunu Muzafferüddin Yavlak-Arslan istihlâf etmişti: Hâce Nasiruddin işte bu Yavlak-Arslan'ın oğluydu. Çoban oğullarının bu üçüncü emiri Anadolu Selçukîlerinin 690 (M. 1291) tarihindeki saltanat kavgalarında maktul düştü. İşte bu hadise üzerine Hâce Nasiruddin babasının yerine Kastamonu Beyi oldu. Fakat Hâce'nin Konya'daki parlak rolü o tarihten evvelidi: Pariste'ki nüshaya göre Hâce Nasiruddin'in 682 den 690 tarihine kadar (M. 1283 - 1291) sekiz sene Konya'da bulunduğu anlaşıyor. O sırada Konya sultanlığında bulunan İkinci Gıyâsüddin Mes'ud İran'daki İlhanîlere, yani Mongol hükümdarlarına tâbidi; İlhanî tahtında da Abağa oğlu Argun vardı. Kardeşi Geyhatu da veliahttı. Hâce Nasiruddin işte bu vaziyette Konya Sultanlığının müstevfilik makamına, yani Maliye Nazırlığına tayin ediliyor. Anonim müellife göre Hâce iş başına gelir gelmez ilk işi Mongol zulmunun öteye beriye tehcir ettiği Anadolu Türklerini yerlerine, yurtlarına iade etmek oluyor ve Hâce'nin halkçılığı işte

böyle başlıyor. Tabii bu hareket, düşman istilâsına uğrıyan o perişan Anadolu'nun yüzünü güldürüyor. Nihayet Mongol veliahdı Geyhatu Konya'ya geliyor: Sultan Mesud payitahtını donatıp metbuunu karşılamaya çıkıyor. Mongol istilâsında nice katliamlar geçiren halk tabii dehşet içinde kalıyor; fakat Hâce derhal araya giriyor. Talâkatiyle, belâgatiyle, zarafetiyle zâlim prensi yumuşatıyor, zulmettirmiyor, bilâkis zâlimi âdilleştiriyor.

Bir aralık Geyhatu Sultan Mesud ile beraber o zaman mühim ve mamer bir merkez olan Akşehir'e gidiyor. Hâce Mongol veliahdını öyle tesbir etmiş ki, düşman prens onu saltanat napliğine bile tâyin ediyor! Anonim müellif bu münasebetle Hâce Nâsiruddin'in siyretini şöyle anlatıyor:

Gece gündüz suleha ve fukaha ile sohbet ederdi. Hüsni ahlâkı o derecede idi ki eğer bütün şehir aleyhine söyliyebilecek olsa bile hiç müteessir olmaz, anlar, dinler ve tatlı sözlerle cevap verirdi. Anadolu Anadolu olalı böyle adam görülmemiştir.

Geyhatu Akşehir'den Konya'ya dönüp şehri haraca bağlamak için emlâk tahririni emredince Hâce derhal şehrin eşrafiyla el ve dil birliği ederek emlâkin bir kısmını düşmandan mektum tutuyor ve bu suretle haracın azalmasını temin ederek halkın minnet ve şükranını kazanıyor.

Her halde Hâce Nâsiruddin'i sonraları sarıklı bir softa şekline sokan yanlış telâkki işte bu "Hâce," unvanından galat olsa gerek. Halbuki Acemcede Fransızcanın seigneur kelimesine tekabül eden bu unvanı eskiden "Hâce-iCihan," ve "Mubarek Hâce,"

gibi hükümdarlar bile taşırlardı. [*] Her halde zaman geçtikçe "Hâce," Hoca, mektep hocası mânâsına alındığı gibi, "Nâsiruddin," unvanının da "Nâsrüddin," e inkılâp ettiği, Selçukî devrindeki Mongol istilâsı yerine Osmanlı devrindeki Tatar istilâsının esas tutulduğu ve işte bundan dolayı İkinci Mesud'la Geyhatu yerine de Yıldırım Bayezit'le Aksak Timur'un ikame edilmiş olduğu anlaşılıyor.

Muahhar ananelerin Nasrettin Hoca'yı Kastamonu'da vezirlik ettikten sonra Konya'ya gelip mühim mevkiler işgal etmiş göstermesi her halde onun Çoban Oğulları hanedanından olması ve babası Yavlak-Arslan'ın vefatından evvel Konya'ya gelip o parlak rolleri oynamasıyla tefsir ve izah edilebilir. Hâce Nâsiruddin'in müstevlileri elde ederek Konya halkını yağmadan, katliamdaki Nasrettin Hoca'nın Timur'u yumuşatarak Akşehir halkını aynı felâketlerden kurtarması rivayetine tamamiyle tekabül etmektedir.

Nihayet Hicret'in 690 ve Milâd'ın 1291 senesi hulûl ediyor; bu sene içinde mühim değişiklikler oluyor. Bir taraftan Geyhatu İlhanlık tahtına çıkarken bir taraftan da Kastamonu Beyi Yavlak-Arslan'ın vefatı üzerine oğlu Hâce Nâsiruddin babasının yerine geçiyor. Her halde Kastamonu'nun bu yeni emiri Mongol siyasetine kafa tutmuş olacak ki, Geyhatu ile arası açılıyor ve nihayet 691 (M 1291) tarihinde İlhan'ın emriyle Kastamonu Beyliği sonradan İsfendiyar Oğulları denilen Candar Oğulları hanedanının müessisi Şemsüddin Candar'a tevcih ediliyor. Fakat Hâce Kastamonu'yu

(*) Muhterem üstadın, bahs buyurdukları Hocacıhan unvanının Hindistanda büyük Türk İmparatorluğunda ve Selçukîlerde Veziri azamlara verildiğini biliyoruz.

Konyada Hocacıhan adlı bir köyle, Hocacıhan isimli bir Türbe de vardır.

M. Mes'ud Koman

bu Mongol mahmûsine teslim etmediğinden Emir Candar emaret merkezine giremiyor. Nihayet 700 tarihinden, yani Osman Gazi'nin zuhurundan sonra Şemsüddin Candar'ın halefi Şücaüddin Süleyman bir gece basgınıyla Kastamonu şehrini Hoca'nın elinden almaya muvaffak oluyor.

Yazıcızade Ali Efendi'nin Türkçe Selçukname'sinde Hâce'nin işte bu vakada "depelendi," ginden bahsedilir. Kim bilir, belki de muahhar ananede Nasrettin Hoca'nın Osmanlılarla muasır gösterilmesi Hâce Nâsiruddin'in Osman Gazi ile muasır olmasından kinayedir.

Yazıcızade'nin rivayeti doğru olduğu takdirde, acaba Kastamonu'da şehit olan Hâce'nin cenazesi neden Akşehir'e nakledildi? Merhumun orada bir iktai mı vardı, yani Konya'daki hizmetlerinden dolayı o zamanın

usûlünce kendisine bir malikâne mi verilmişti? Yoksa Kastamonu'da şehadetini doğru değil de şehri kaybedince Akşehir'emi çekildi? Muahhar ananede İsfendiyar Oğullarının veziri iken rakiplerinin şerrinden Konya'ya kaçmış gösterilmesi işte bu ikinci ihtimali teyit edebilir. Her halde bütün bunlar ayrı ayrı tetkik edilecek meseleler...

Şurası muhakkak ki, Anadolu Türk-lüğünün mâşerî hafızası, daha hayatında takdis ettiği bu mümtaz, zarif ve milliyetçi halk âşıkını asırlar geçtiği halde unutmamış, bu takdis hissi nihayet onu evliyalılaştıracak dereceleri bulmuş, millî hizmetiyle şahsî zarafetine ait hatıraları birçok fıkralarla nesilden nesle devretmiş ve git-tikçe bütün halk nükteleri hep onun o sevimli ve mübarek şahsiyeti etrafında toplanmıştır.

ANADOLUMUZUN TABİİ BEDİALARINDAN

Korykos Mağarası ve Olba

N. F. B.

Sevgili Anadolumuzun hemen her yeri olduğu gibi pek yakın bir komşumuz olan Kilikya hıttası da, gerek eski zamanlardan kalma muhteşem ve mühim harabeleri ihtiva etmek gerekse tabii birçok bedia ve harikaları arzulemek cihetinden pek zengindir. İşte en eski zamanlardanberi meşhur olan Korykos mağarası = Caverne Corycienne ile onun civarındaki Olba harabesi o kabildendir. Buralar yalnız güzellik, azamet, ihtişam vesair cihetten değil, aynı zamanda tarih ve hele daha ziyade tarihi edyan noktai nazarından da pek mühimdir; zira gerek (Konya)'nın tarihine tahsis ettiğimiz monoğrafimizde, gerekse "Anadolu'nun dini tarihi," hakkında başladığımız ve epice uzun olacağını zannettiğimiz etüdümüzde uzun uzadıya tafsil edeceğimiz veçhile, bu Olba'da ve Kilikya'nın diğer taraflarında sık sık geçen Larku ve Tenker isimleri, ki bunlar (Konya) monoğrafimizin baş taraflarında Hitit âbidelerinden bahsettiğimiz sırada, (Kızıldağ), (Karadağ) ve (Karacadağ) da bulunan Hitit âbidelerinde de görülmüştür. Gerek tarih ve gerek tarihi edyan itibarile pek mühimdir.

Şimdi Korykos mağarasına avdet edelim:

Bu mağara, Kilikya hıttasında,

Mersin Körfezinin garp sahilinden bir az içeridedir. Mersinden hareketle denize muvazi olarak garbi cenubiye doğru uzanan Silifke caddesini takip edersek Mersinin 64 kilometre cenubi garbisinde, deniz kenarına pek yakın bir mintakada ve şose üzerinde Korykos harabesini görürüz. Yine caddeyi takiben 6 kilometre kadar cenubu garbiye gidince mini mini bir koy'a vasil oluruz. Bu koya kendisi gibi küçük bir çay da dökülür ki Türkçe ismi (Tatlı su) olan bu çayın tarihçe hiç bir ehemmiyeti olmamak lâzımgelirken Kiepert'in mufassal Küçük Asya haritasında bunun klasik devirdeki ismi olmak üzere (Nuus) dendiğini görürüz. İşte bu (Tatlı su) yun mecra-sını takiben yukarıya doğru çıkınca sahilten 8 kilometre uzakta Korykos mağarasına vasil oluruz. Olba harabesi ise bu mağaranın 22 kilometre şimali garbisinde ve deniz sathından 1280 metre yüksek bir mevkide bulunmaktadır.

Şimdi gerek Korykos mağarası ve gerekse Olba hakkında tafsilat itasını meşhur tarihi edyan âlimlerinden James George Frazer'e bırakacağız. Dinlerin tarihinin her mintakasinda pek vasi ve şayanı hayret bir tebahhur göstermiş olan bu büyük İngiliz âlimi Şark dinlerinin mukayeseli bir surette

tetkikine tahsis ettiği ciltlerden (Adonis) isimli eserinde gerek bu meşhur mağara ve gerekse onun civarındaki Olba harabesi hakkında ciddi ve âlimane olduğu kadar da, sıkılmaksızın tatlı tatlı okunabilmesi için, bu mevkiler hakkında şairane ve Pittorosque tasvirler yapmıştır. Şimdi sözü J. G. Frazer'e bırakıyoruz :

Olba Şehri

"Küçük Asya'nın en geniş ve şayanı dikkat Âsarı kadimesi arasında sayılan Olba harabeleri 1890 tarihinde J. Theodore Bont tarafından keşfolunmuştur; fakat ondan üç sene daha evvel, diğer bir İngiliz seyyahı, bu şehri kadimin onu rüyaf, pürsihir füsûn bir beldegibi gösteren, sema üzerine irtisam eden kalelerini ve kulelerini uzaktan görmüştü. Denizin sathından takriben 6000 kadem mürtefi bulunan bu yüksek şehrin hâkim olduğu manzara bir az yeknesak olmakla beraber her istikamette ve azim mesafat dahilinde uzanmaktadır. Deniz yalnız cenuba doğru uzaktan görünür. Bu irtifada, kış uzun ve şiddetlidir. Kar aylarca yerde kalır. Yunanlılar bir şehir tesis etmek için bu kadar kasvetengiz, bu kadar müncevit ve lâcivert denizden bu kadar uzak bir mevkii hiçbir zaman intihap etmezlerdi; fakat burası haydutların kalesi olmak için pek muvafık gelmektedir. Birçok müller imtidat eden ve kabirlerle dolu olarak uzanan derin boğazlardan biri, Olba mevkini her taraftan kuşatmakta ve kendisini müdafaa için istihkâmat inşasını lüzumsuz kılmaktadır.

Dört kattan müteşekkil olan büyük ve yüksek murabba bir kale, tepenin üzerinde, manzaraya hakim olacak surette yükselmektedir. Bu kule bir noktai intiha, bir nişan teşkil etmekte ve bu yüksek şehre, yerlilerin lisanında "Dağ kulesi," demek olan

"Cebel hisar,, ismini verdirmektedir. [1] Kule üzerine hâkedilmiş olan Yunanca bir kitabe, burasının, Olba'nın Rahip-kırallarından biri olan Tarkuaris'in oğlu Tencer (Tenker) tarafından inşa edilmiş olduğunu isbat eder. Diğer umumî mebanî bakayası arasında, en ziyade şayanı dikkat olanlar Olba Zevs = Zeus'un büyük mabedinin Korint = Corinthe üslûbundaki kırk sütundur; gayet kalın ve cesim direkler, bir parça kaba bir üslûpta yapılmış, karın ve soğugun tesirile kemirilmiş olmakla beraber, harabelerin üzerinde yükselişleriyle temaşager üzerinde vakur ve mehip bir tesir icra ederler. Bu direklerin, kendisinden bir cüzü teşkil ettikleri mabed, filhakika Olba Zeus'ine ait idi, bunun böyle olduğunu bize mukaddes Divanhanede bulunan Yunanca bir kitabe gösterir, ve orada dahili surlara dayanmış olan binaların Olba Zeusü için Kral Selencus Nicator tarafından inşa ve "Zenophane'nin oğlu büyük Rahip Teucer tarafından tamir edilmiş olduğu zikrolunmaktadır. Bu mabetten 200 metre ötede Baht ve Tâli = Fortune mabudesine ithaf edilmiş küçük bir Sanctuaire=(Mabedi mukaddes) in granitten mamul ve zarif beş sütunu yükselir. Bundan başka, iki tiyatrunun ve diğer mebanii umumiyenin bakayası, bu dağlar şehrinin mazideki parlaklığına şahadet ederler. Sütün tekneleri = Architraves ile beraber Korint tarzındaki birkaç sütün başlığı hâlâ kaim bulunmakta olan kemerli bir sütünlar dizisi = Colonnade şehrin ortasından geçiyordu ve kenarında kabirler ve harabeler bulunan kaldırımı kadim bir cadde, tepenin alt tarafında bulunup, kadim ismi olan Oura'yı elan muhafaza etmekte olan

(1) — Buraya Türkler tarafından (Uzunca Burç) ismi verilmekte ve Kiepert'in haritasında da bu isimle görülmektedir.

daha küçük ve basık bir şehre sevk eder. Burada başlıca harabeler, Gök-narlarla örtülmüş, ve kaya içine oyulmuş kabirlerle dolu, iki dar sel yarın-tısı ile çevrilmiş münferit bir tep-eyi işgal ederler. Şehrin aşağısında, sel yarın-tıları birleşir ve şayanı te-maşa bir boğaz teşkil ederler ki, de-nize doğru giden kadim yol bunun aşağısından geçerdi.

Korykos Mağarası ve bunun mâbudu

Olba'da keşfolunmuş olan şeyer-den hiçbirisi, orada Zeus ismi Yuna-nisi altında kendisine tapılmakta olan mâbudun evsaf ve hasaisini tenvire yarıyacak mahiyette bulunmamıştır. Fakat sahile yakın ve Olba'ya yalnız takriben ondört, yahut onbeş mil me-safede bulunan iki mahalde, şayanı dikkat bir mevkide kâit ve Yunanlılar tarafından yine Zeus denilen bir ma-buda tapılırdı ki, bunun, yapılan ibadetle bir dereceye kadar münasebeti olması ve onun izahına medar olabil-mesi iycabeder. Bu iki mahalde, mev-kiin, evsafı, umumî bir müşabehet ar-zetmekte ve bunlardan birisinde ma-bud, kat'i bir surette Olba Zeus'ü ile birleştirilmiş bulunmakta idi. Memle-ke, burada, Kalker kayalarından mü-teşekkil bir yayla olup, Kalker teşki-lâtın hasaisinden olduğu üzere, cabe-ca geniş yarıklar ve çatlaklıklarla yırtılmış bulunmaktadır.

Bunların emsali çatlaklara, kendile-rine dökülen ve yerin altında kaybo-lan çaylarla birlikte, Yunanistanda sık sık tesadüf olunur; Çok defa, bugün nesilleri munkarız olmuş hayvanatın müstahase halindeki kemikleri bulu-nur ki bunlar stalâğmitlerin yahut kilsî mağaraların kırın-tıları içine gö-mülmüşlerdir. Garbi Kilikya Miocene devrine ait enkaz ve müstahasat iti-barile, Anadolu'nun diğer her tarafın-dan daha ziyade zengindir, ve Olba

yakınında sahilin kilsî boğazları isti-ridye müstahaselerile, mercanlarla ve diğer kokalarla doludur. Yine orada, beş millik bir mesafe üzerinde, kilsî yayla, iç geniş çatlakla yırtılmıştır ki, eski Yunanlıların dini, bunları Zeus ile Typhon arasında taksim ederdi. İşte bu çatlaklardan birisi meşhur Korykos mağarasından tabii güzelliği kendisine atf ve isnad olunan efsane ile bir kat daha artmakta olan Korykos mağarası = Caverne Corycienne ismindeki lâtif ve füsûnkâr mahalle varmak için, Kilik-ya sahilindeki Korykos = Corycos'dan hareket etmek lâzımdır. Deniz kenarındaki bu şehri, haraba yüz tutmuş kulelerle, tahrip edilmiş kiliseleriyle, yıkılmış surlariyle, kaya içine inşa edilmiş evlerle, mahreçlerle, çökmüş mendereğile istihkâmı ile geride bıra-kıyoruz. Kilikya sahilinin, koyu ve ka-ranlıkça ağaçlıkları ihtiva eden tepe-leriyle arka sıranın daha vazih bir su-rette meydana çıkardığı beyaz enkaz yığınının müteşekkil uzun bir hat ile mestur olan bu kısmı, denizden ba-kıldığında muhteşem ve kesirelnufus bir manzara arzeder. Fakat, oraya yaklaştıkça vaktiyle mesut ve müref-feh olan bu memleketin arzettiği ten-halık ve mağzaumiyet karşısında mü-tehayyir kalırız. Sahil boyunca bir sa-at kadar garp cihetine doğru gittik-ten sonra, nihayet ormanlık tepeler arasına sıkışmış lâtif bir koy'a varı-rız. Burada, kumsalın yakınında kay-nayan serin bir suyun menbaı bulun-makta ve bu mahalle "Tatlı su," ismi-ni verdirmektedir. Bu koydan başla-yan ve takriben bir mil süren dik ve sarp bir patika eskiden kalma kaldı-rımlı bir yola müntehi olur ki bu da yayla üzerine götürür. Burada, mahi-rane bir surette bir lâbirent, yahut kır-pılmış kilsî kayalardan müteşekkil te-haccür etmiş bir deniz içerisine giri-lince o anda ağzını açmış ve iskandil olunamıyacak derecede derin bulun-

muş olan bir uçurumun sathı maili üzerinde bulunulmuş olur ki işte bu-rası Korykos mağarası = Caverne; Co-ricienne'dir.

Hakikat halde, bu bir mağara de-ğildir. Belki cesim bir sakabedir, ya-hut daha doğrusu yayla üzerinde de-linmiş, takriben yarım mil çevresinde beyziyüşşekil bir havuzdur.

Burasını ihata eden yarların yük-sekliği yüz ile iki yüz kadem ye daha fazlası arasında tehalüf eder. Bu huf-renin gayri muntazam olan dibi, bü-tün uzunluğu boyunca şimalden cenu-ba doğru meyillidir; Bu zemin mersin nar, keçi boynuzu, daha diğer nevi ağaç lar, ağaçcıklar, vesairenden müteşekkil kesif bir yığıl ile mestur olup küçük çaylar, yer altından geçen sular ve yüksek yarların gölgesi bunları terü taze ve yemyeşil bir halde tutmakta-dır. Mağaranın dibine kadar tek ve dar bir keçi yolu iner. Geçit uzun ve zahmetlidir; Aşağıya inildiği nisbette nebatat daha kesif oluyor; Nihayet ne-simin tesiriyle hışırdayan yaprakların şaşıaadar gölgesi içinde, ve fışkıran kaynakların şırıltıları arasında uçuru-mun dibine vasil olunur. Artık bu ça-lılıklar arasında, bir zamanlar yetişen ve şimdi bile civardaki kıttada yetiş-tmekte olan safran, artık bulunmu-yor. Göçebe çobanlar bu mağaraya, serin rutubetinden, o kadar zengin ye-şilliginden ve insana iyilik ve hoşluk veren gölgesinden dolayı — Cennet — ismini vermişlerdir. Bunlar, develerini keçilerini orada bağlarlar keçilerini orada otlatırlar ve yaz mevsiminin sonunda, oraya olmuş narları toplama için gelirler.

Yarlar ile çevrilmiş olan derin ve cesim hufrenin en derin mahalli olan müntehai cenubisinden de asıl mağa-raya varılır. Mağaranın methali, bir putperest mabedinin yerine kaim olan bir Bizans kilisesinin harabeleriyle kismen tıkanmıştır. Mağaranın zemini tatlı meyil ile, yerin içerisine inmek-

tedir. Kaldırımı kesirezzevaya = poly-gonale taşlarla döşenmiş olan kadim cadde burada görünürse de fakat mü-teakiben kumlar altında kaybolur. Mağara, methalinden itibaren takriben ikiyüz kadem mesafede nihayet bulur ve burada yer altındaki suların cidarlara akseden gürlemeleri işitilir. yerde sürünerek, eller ve ayaklarla tutunarak üzerinden sular akan stalaktit'lerden müteşekkil bir kemer ile örtülmüş olan küçük bir göle varıla-bilir, fakat gök görlemesine benzeyen boğuk ve derin sesi işitilen sel görü-lemez: zaman kadim'de keyfiyet şim-diki gibi değildi; bir kaynaktan berrak bir su fışkırır, fakat derhal bir çatlak içine akarak kaybolurdu. çayların ce-reyanlarında görülen bu kabil tahav-vülât, zelzelelere, yanardağ intifaatına maruz bulunan memleketlerde kesirel vukudur. Eskiler bu esrarengiz mağa-ranın tekin olmadığını; „iyi saatte ol-sunlar"ın uğrağı olduğunu zanneder-lerdi. Onlar, suların gürleyip inleme-sinde, lâhuti eller tarafından çalınan zillerin şangırtısını işittiklerini teveh-hüm ederlerdi.

Şimdi mağarayı terk ile yine aynı yoldan yarların tepesine dönelim; yay-la üzerinde büyük Korykos çatlağının garbi kenarına doğru bir şehir ve bir mabedin harabelerini bulacağız. Mu-kaddes havlunun duvarı uçurumların bir kaç kadem yakınında bina edilmiş idi, ve mahalli mukaddes = Sanctuai-re'in tamamen mağaranın ve onun tahtelarz sularının üzerinde bina edil-miş olması iycabeder. Bilâhara ma-bed, bir hiristiyan kilisesine tahvil edilmiştir. J. T. Bent mukaddes bina-nın bir kısmını yıkarak ağılebi ihti-male göre mezhebi idare eden rahip-lerin isimlerini muhtevi uzun bir lis-teden ibaret, Yunanca bir kitabeyi keşfetmek bahtıyarlığına nail oldu. Bu listede pek sık olarak Zas ismine tesadüs olunmakta ve bunu, sadece

Zeus'ün lehçevi bir şekli olarak kabul etmek için bir arzu duyulmaktadır. Eğer keyfiyet böyle ise farz olunabilir ki bu ismi taşıyan rahipler, mabudu kendilerine teşahhus ettiriyorlardı.

Fakat kitabe, görünüşte ve açıktan açığa kaba ve gayri menus bir çok isimleri de ihtiva ediyordu; Zas da onlardan birisi olabilir. Bununla beraber, şurası da muhakkaktır ki Korykos mağarasında Zeus'e ibadet ediliyordu: oraya, takriben bir mil mesafede, bir tepenin zirvesi üzerinde, bir kitabenin şahadeti veçhile, Korykos Zeus'üne ithaf edilmiş olan daha büyük bir mabedin harabeleri bulunmaktadır.

Fakat Zeus, yahut ismini taşıyan mahallî herhangi bir mabud, derin vadede yalnız olarak hüküm sürmüyordu. Daha korkunç bir mahlûk, Korykos hufresinin, bir yüz metre kadar şarkında, yerde açılmış olan daha dehşetengiz bir uçurumu sık sık yoklardı. Burası 1/4 meyli muhitinde dairevî bir hûni olup, heyeti umumiyesi itibarıyla, komşusu olan mağaraya oldukça müşabih ise de, fakat ondan daha küçük, daha derin, ve ondan çok daha ziyade dehşet verici bir manzara-dadır. Kenarları mailen inmekte ve Stalaktik'ler orada asılmış bulunmaktadır. Oraya duhul için hiç bir yol yoktur. Nebatat ile mestur olan dibine vasıl olmak için yekâne çare, uzun bir ipin ucundan tutarak kendini inmeğe bırakmaktan ibarettir, (Cennet) ismini verdikleri diğerinden tefrik etmek için bu uçuruma (Cehennem) diyorlar. (3)

Onların söylediklerine göre: her iki mağara arasında tahtelarz bir geçit

—(3) Her ne kadar Frazer, eserinde bu mevkide Purgatoire kelimesini kullanmış ise de Arapça'da mukabilli olan «Araf» göçebeler bilmedikleri gibi bunların oraya (Cehennem) dediklerini, o havaliyi bihakkın bilen ve tanıyan mukterem arkadaşım (M. Mes'ud Koman) dan'da işitmiş idim. N. F. B.

vardır ve Korykos mağarasında, müşteal bir ateşin dumanının inden çıktığı görülebilir. Ezminei kadime muharirleri içinde, bu ikinci ve ve daha korkunç mağarayı sarahaten zikreden yalnız Pomponius Mela'dır; O diyor ki burası Typhon denilen dev = Geant inidir, ve oraya indirilen hiçbir hayvan orada yaşayamaz. Yunan kadim şairlerinden Eschyle, meşhur eserinde Promethée'ye şöyle söyletiyor:

«Yerin oğlu, Kilikya mağaralarının sâkini ve yüz başlı acip, korkunç bir hayvan olan tifon = Typhon ki kendisine mağrur olarak mabudlara karşı kıyam etti, korkunç çene kemiklerle tahrip ıslığı çıkarken Gorgonen'un kilere benzeyen gözleri içinde de şimşekler çakar, fakat, gürültü ile semadan atılmış olan alevli bir ok, onu kalbinden urdu, ve o, yanmış ve ezilmiş olduğu halde dar bir denizin civarındaki Etna'nın sıkleti altında uzanmıştır. Bununla beraber, bir gün gelecektir ki o, hiddetler içinde, bir alev dolusu (Grele) bir kaynar su tufanı, ateş selleri kusacak ve bu suretle Sicilya'nın münbit ovalarını tahrip edecektir.» Pindare'in buna benzer bir parçasile teeyyüt etmiş olan, canavarın bu şairane tasviri, açık ve vazıh bir şekilde şunu isbat etmektedir ki, eskilerin telâkkisine göre Typhone, faaliyette bulunan yanardağların teşehhus ettirilmiş bir şekli idi ki, bunlar, semanın mabudlarına hücum etmek istiyorlarmış gibi, göğe doğru alev ve duman kusarlardı. Korykos mağaraları Volkanik değildir, fakat mütekaddimin bunları Typhon'un ini yapmış olmasalar bile, volkanik olduğunu zannederlerdi. (4)

Not: Olba ve Gorigos üzerine bazı notlarımızı resim ve krokilerle birlikte bu yazıya ek olarak gelecek Sayımıza koyacağız.

M. Mes'ud Koman

(4) — James George Frazer: Adonis, etude de religions oricuales comparees; P. 155 - 120

Kayseri Müzesinde 1408 numarada kayıtlı Nasreddin Hoca lâhdi [*]

N A C I K U M

Sayın âlim İsmail Hami Danişmend Cumhuriyet gazetesinin 23 11/1940 tarihli nüshasında ciddi bir tekkike dayanan yazılarını okudum.

Kayseri müzesindeki Türk mezar taşlarını tasnif ettiğim esnada tesadüf ettiğim beşik şeklini lâhidlerden biri üzerinde "Nasreddin Hoca," adının sarahatle mahlûk olduğunu görerek ben de bu mesele hakkında hayli düşümlüştüm; fakat taştaki tarih - benim istinsahıma göre, ki taşın biraz yıpranmış ve silikçe olmasından şüpheli olarak - 611 olması Akşehirde metfum olduğunu görüp bildiğim nükteci Nasreddin Hocaya aid olup olmadığı hakkında beni şimdiye değin tereddüde bırakmıştı.

Filhakika, Hocanın Akşehirde bir açık türbesi vardır. Fakat içindeki mezar taşı ve sanduka sonradan yapılmış, Selçuk mezarları hilâfına olarak sandıkaya şimdiki mezar taşı başlıklarını andırır bir hoca taşı dikilerek - Hocanın tuhaflığını anlamak üzere de - ters bir tarih yazılmıştır. Bu tarih Hocanın Yıldırım ve Timur devrinde yaşadığını gösteren bir rakamdır.

Bir kere bu mezar Nasreddinin ya-

[*] — Cumhuriyetden

şadığı devre aid değildir. Birçok misallerine tesadüf ettiğimiz veçhile, Akşehirdeki türbenin bir "nazargâh,, bir "makamı manevî,, olması ihtimal dahilindedir. Mitekim, Yunus Emrenin Bursada - hemde mükemmel mermer lâbid ve başlıklı - bir mezar ve türbesi, Keçiborlu civarında ve Erzurumda, Boluda dahi makamları vardır. Kezalik, Elmalıda metfun olan "Abdal Musa,, nın da Bursada Zeyniler - Pir Emir arasında bir makamı vardır. Halk an'anesinde evliyalığ derecesinde şöhret almış olan birçok malûm ve mevhum şahsiyetlerin müteaddit mahallerde nazargâh ve makamlarına rastladık.

Kayseride bulunan lâhid dolayısıyla ben İsmail Hami Danişmend üstadımızı mütalealarına iştirak edeceğim. Selçuk tarihi bizim için çok karanlıktır. Kayseri müzesinde tasnif ve mufassal envanterini bir kitap halinde Tarih Kurumuna takdim etmiş olduğum kitabeler arasında Selçuk tarihini birçok noktalardan aydınlatacak vesikalar mevcuttur. Bir krokisini bu yazıya eklediğim "Nasreddin Hoca,, lâhdi de belki meşhur Hocamızın taşı olabilir: Çünkü bu taştaki ifade "Hâce Nâsiruddin,, veya "Nâsuriddin Hâce,, gibi yazılmayıp doğrudan doğru-

ya "Nasreddin Hoca," şeklinde mah-kûktur. Ancak, Danişmendin Pariste-ki nüshaya göre bildirdikleri tarihle îâhiddeki tarih birbirini tuimuyor. Bu nüshaya göre teşhis edilen mevki ve şahsiyetler üzerinde duracak değilim. Çünkü Selçuk tarihinde Kayseri, Kon-yadan daha mühim rol mevkiidir. Sel-çuk ailesile beraber bütün orta Ana-dolu beyliklerinin ve Mogollar idare-sinin bütün vak'alarına Kayseri şeh-ri ve çevresi sahne olmuştur. Hoca-nın da Selçuk devrinde yaşadığına şüphe olmamıyla beraber Konya, Ak-şehir, Kastamonu gibi diyarlarda ta-rihi hayatını yaşadıkdan ve Türk mil-

leti arasında ebedî bir ad ve san bıraktıktan sonra Kayseride gömülmüş olması mümkün değil midir?

Bu mütalealardan sonra, lâhiddeki tarihin iyice tetkiki için taşın iyi bir fotoğrafının çıkartılması ve mahallin-de taşın daha dikkatli ve salâhiyetli bir zat tarafından tetkiki gereğini ile-ri sürüyorum.

Nasreddin Hocanın cihanşümul şah-siyeti çevresinde açılan böyle bir mü-nakaşanın tarih ve gültürümüz için çok değeri bulunduğuna kani olarak sayın İsmail Hami Danişmende şük-ranlarımı sunarım.

Arziyat Bakımından Konya

Ernest Chapu'un "Voyage d'études géologiques et géomorphogéniques en Turquie," isimli eserinden iktibas edilmiştir :

Çeviren :

NACİ FİKRET BAŞTAK

— Baş tarafları bundan evvelki sayılardadır. —

[Ankara nahiyesile tuz gölü arasında dahili Anadolu :

I. Tuz gölü nahiyesi: 1 — Aksaray. 2. — Aksaraydan Kochisara ve Paşa dağına. 3 — Paşadağından Cihanbeyliye ve Zıvarık havzasına. 4 — Aksaraydan Obruk yaylalarına.

II. Konya nahiyesi: 1 — Akşehirden Sultan dağına. 2 — Akşehirden Ilgına. 3. — Ilgın gölü. 4 — Ilgından Çiğile ve Konyaya. 5 — Şehrin şimali garbisinde Konya ovasının kenarları. 6 — Şehrin şimalinde Konya ovasının kenarları. 7 — Kon-yadan Zıvarık havzasına ve Obruk yaylalarına. 8 — Şehrin garbinde Konya ovasının kenarları. 9 — honyadan Karamana.

III. Freğlinid Akgöl havzası : 1 Ereğlinin Hortu ovasına. 2 — Ereğliden İvriz Pınarına.]

9.— Konyadan Karamana:

Konyadan Karamana âdi giden yol, "Çomra," istasyonuna kadar, demiryolu-lundan biraz uzaklaşır: bu güzergâhta o 1000 metreye yakın bir irtifada ka-lır, bazıları 2-3 metreye kadar derin-leşen çukurlar. satıhta balçıklı, derin-lerde kumlu bir tağım luhuklardan başka bir şey arzetmezler. "Kaşınha-nı," istasyonundan ötede, "Arap me-zarlığı," denilen mahalde, kutru bir santimetreden fazla çakılları ihtiva eden daha kaba luhuklar evvelkinden farklı bir tarz gösterirler. Bunlar, baş-ka yerde tavsif ettiğimiz, - Pınarbaşı -

yahut - Kayaçık - ın - Alemdar - ın lu-huklarite mukayese olunabilen, ve, kı-rılmış Dreissensia'ları ihtiva ederler. Arap mezarlığında bunlar birçok met-re kalınlığındadır, fakat zirveleri şim-diki ovanın sathını ancak bir metre tecavüz eder.

Balçıklı ve ber mutad ince knmlu rüsûplar bu nahiye-nin başlıca akar suyu olan ve "Çumra," istasyonu ci-varında kendisine kavuşulan "Çarşam-ba scyu," nun yamaçlarını teşkil ederler. Irmağın meyli takriben 1000 de bir nisbetindedir. İstasyondan 10 kilo-metre aşağıda. Alemdar köyü civarın-

da birçok küçük tepeler ovanın sathı üzerinde 5 metreye kadar yükselirler ki. bunların burada sathı bahirden irtifai 1020 metreye yakındır. Bunlar, ilk görüşte zannedileceği veçhile Konyanın etrafındaki sun'î tepeler gibi bir takım tümülüs'ler olmayıp, belki luhkî bir seddin bakiyeleridir. Orada bulunan, ve Dreissensia polymorpha pallas, Dr. Buldurensis d'Archiae Nêritines. plânorbes, Limnêes sınıflarına ait birhayli kavkalari ihtiva eden yuvarlak çakıllar ve beyaz kumlar çıkarılmaktadır. Bu rûsûbat. Konyanın şimalinde tesadûf olunanların aynıdır. amelî olarak onlar mebzul ve durular nizamını iş'ar ettikleri halde şimdiki ovanın luhuklari balçıklar, marnlar, ve yuvarlak çakılsız ince kumlardan müteşekkildir.

"Çumra,, istasyonunun on kilometre kadar yukarısında bir nahiyeye varılır ki orada. "Tavşan köprüsü,, civarında - Çarşamba suyu Konya ovasına girer. Tavşan köprüsünün doğrudan doğruya üst tarafında ırmak, miyosen = Miocène devrine ait göl kalkerlerinden müteşekkil dik yamaçlar arasında derinleşmiştir. Aşağıya doğru. göl kalkerlerinden müteşekkil tepeler gittikçe genişleyen ve kumlu luhuklardan müteşekkil olan bir ovayı çerçiveliyerek, açılıp uiaaklaşırlar. Tavşan köprüsünün 2 kilometre şarkında, ırmağa yirmi metre irtifaidan hakim olan bir yaylanın üzeridde, hemen hemen dairevî bir şekilde olan ve 200 - 300 metre kutrunda bulunan Tumras hufresi açılır; bunun cidarları hemen ufki bir vaziyette göl kalkerleri arzederler; suyun sathı zeminin seviyesinden yirmi metre kadar aşağıda ve ırmağın seviyesindedir; suyun derinliği, söylendiğine nazaran, 30 metreden fazladır. Bu hufre; Konya ile Aksaray arasında bulunan Obruk yaylasını hufresine oldukça müsabihtir; burada hufrenin kenarı yanında birtakım gol

kalkerleri vardır ki bunlar, Loras dağıninkilere müşabih büyük bir nısıf kutr ile iltiva etmiş açık renkli iri kalkerlere dayanırlar.

"Çumra,, istasyonunun ötesinde, Konya - Karaman yolu "Arıkören,, civarına kadar luhkî ovayı takibeder, fakat müteakiben göl kalkerlerinde müteşekkil bir nahiye gelir ki indifaî tûf'lerle birbiri üzerine sıralanmış olan bu tabakaların heyeti mecmuası, Konya havzasının hududunu çeviren - Davra dağı - ve " - Karadağ - ın lâv kütleleri dibinde inhina etmişlerdir. Dahozakta, Karamana doğru, volkanik kütleler etrafında, meselâ "Mandason,, da, bilhassa kumlu, esmer, indifaî maddelerden sengin luhukla rgeçilir ki bunlar burada vasi sûrette mezru bulunurlar.

Köraman kalesi 1015 - 1050 metre irtifaında, ve içinden suları daha şimalde - Kılbasan-bataklıklarında kayıp bolan birçok çaylar ve kanallar geçen luhkî bir ovanın üzerindedir.

Toula'ya nazaran. kadim Lârende iç kalesinin bulunduğu mevkide "Karaman kasabasının arkasındaki bir teppe üzeridde "Vindobonien devrine ait bahri bir hayvan bulunmuştur. [*] fakat Von Lennep tarafından toplanılmış olan bu hayvanın şeraiti tavazzuu henüz sıhhat ve kat'iyetle tanınmış değildir. Karamanın cenubunda, tekelelerin sathı maili üzerinde göl teşekkulâtından olan Nêogène tabakasından başka birşey görmedim. Diğer taraftan bermutad - Lârende - nin iç kelesile, cüz'ice ovaya hakim bir tepenin üzerinde kâin - Karaman kalesi - birbirile birleştirilmektedir; orada bulunduğum Miocène tabakasına ait müstehaseler haber verilen luhuklardan ve

[*] Vindobonien: - Viyananın lâtincesi olan Vindobona'dan. - Orta Miocène'in aksamından bir tabakadır ki Helvetien ve Tortonien ikinci derecede tabakalarından mürekkeptir.

araziden çıkmaktadırlar. İhtimalki göl Nêogène tabakasının yahut da luhukların altında mücerred ve müdferit bir halde denizden husule gelmiş bir miocène tabakası parçası vardır, fakat bu husus hali hazırda gayri kat'î bulunmamaktadır.

Ancak, Karamanın onbeş kilometre kadar cenubunda, - Boyalı - köyünün yakınında pek iyi inkişaf etmiş deniz Miocène tabakası görülür. Tchihatcheff orada muhtelif müstahaseler toplamıştır ki Ostrea crassissima lmk ve O. Lamellosa Brocchhi o kabiledendir; fakat deniz miocène'i ile daha şimalde kâin olan göl nêogène'i arasındaki münasebat şimdiye kadar pek az vazih kalmıştır.

Tchihatcheff canibi bir geçit kabul etmektedir. Schaffer âni bir temastan bahsediyor. Filhakika, karaman ovasının cenup çihetinde bulunan sathı maillere çıkılırken, çürümüş birçok sak ve yaprak intibalarını ihtiva eden marn ve beyaz göl kalkerleri arasından geçilir. Yayla, levhavî tabulaire bünyeli bu arazi üzerinde, yavaş yavaş 1100 den 1150 metreye kadar yükselir; fakat - Boyalı - ya iki kilometre mesafede, cenuba doğru tekrar göl kalkerleri yükselir, ve - Boyalı - nın küçük vadileri içinde, göl serisi altında Vindobanien tabakasına mensup hayvanatı bahriye ile müteaddit Ostrea crassissima lmk'ları ihtiva eyliyen konklemeler ile kırmızımtırag od taşlarının zuhur ettiği görülür. Tatabuk mütevakıftır; küçük Gastropode'leri ihtiva eden Kül renkli ince kalkerlerden müteşekkil bir kaide, Vindobonien od taşları arasında tabakalanmıştır. İşte bu suretle göl serisi, facies'den kaideye müteveccih bir tenavüp ve teaküple deniz serisini takibeder; o, burada Vindobonien'den başlıyor.

Diğer taraftan, - Boyalı - nın tağ çihetinde 1300-1400 metre irtifaında

bulunan yaylalar doğrudan doğruya deniz Miocène'i arzederler. Bu köyün civarında göl serisinin tekrar yükselmesi bir flexure - inhinayı anif - e mütekabildir; yaylalar pek tekamül etmiş bir itigâl sathı, pénéplaine-dağların itikalinden husule gelmiş ovalar -, arzederler ki bunlar miocène tabagasını kateder, ve şimale doğru 1400 ile 1100 metre arasında alçalırlar.

Karamanın cenubu şarkısında, Fisansund'un inen vadi içinde, marnlar ve göl galkerleri, yataklarının cüzide yükselmesiyle, ahcarıyat noktasından - - Loras dağı - ında - Tomras - dakilere müşabih açık renkli iri kalkerlere dayanırlar. Orada evsafı mümyyyizeyi haiz müstehasel tanınmıyor. Mll Pfender tetkik ve muayene ettiği ince bir safha üzerinde halkevi Siphonée fasilei nebatıyesine ait intibalar görmüştür. Şimdilik tebaşiri tabakaya atfolunabilen bu kalkerler kuvvetli bir surette yükselmişlerdir. En ziyade görülen dalmalar şimale doğru görünmekte ve tahriben 45 derece bir zaviye tahtında bulunmaktadırlar, fakat şarka doğru dalmalar da vardır. Evvelce - Boyalı - da tesadûf olunad Pénéplaine burada tekrar görülür; bu bu ihtikal ovası, kalker-mermer tabakalarını kateder ve göl serisi üzerinde uzanır; Sathı bahirden 1100 metre irtifada, Karaman ovasına yüz metreden hakim olan yaylanın kenarında, göl kalkerlerinin bünyevi satırları seçilir; o, takriben 1000 de 20 nisbetinde bir meyil ile şimale doğru mütemayildir; Karaman ile Boyalı arasında o, evvelce Orta Anadolunun birçok noktalarında görülmüş olan Pénéplaine'ler ile, hemen hemen aynı irtifada, kesbi irtibat ederler; inhıraflar = polygènique ve gauchissements modeleè'ler henüz mutalaa edilmemiştir.

Ferik Ressam İbrahim Paşa (*)

SAMİ YETİK

Mühendishanenin Avrupada tahsillerini ikmâl etmek maysadile ilk posto olarak ayırıp gönderdiği on Türk talebe meyanında resim tahsili için ayrılan ilk Türk talebe bizim ilk Türk ressamı olarak tanıdığımız İbrahim paşadır.

Nizamı cedit Yüzbaşılardan Konyalı Kulaksız Mustafa ağa isminde halis bir Türkün evlâdı olan bu paşa bütün resim meraklılarına ve genç san'atkârlara tefkik ve tecessüs merakı uyandıran ehemmiyetli tarihi bir isimdir.

Güzel san'atların mazilere karışan geniş sahası üzerinde resim cephesinin karanlık bir cephe teşkil ettiğini düşünerek araştırmak lâzım gelirse İbrahim paşanın müzemiz de eserini görmesek te onu âtinin nisyanından kurtarmak için ismini ve hatırasını san'at tarihimizin başında yaşatmak icap eder fikrindeyimdir. Bence devrinde şöhretini yaparak dünyadan çekilen bir san'atkâr zafer tacını kazanmış bir kumandan gibidir.

Periyodik muvaffakiyetlerin periyodik izleri üzerinde mutalea yürütmek için maddî bir esere tesadüf edilemedikçe tarihi menkulâta inanmak mecburidir. Bu sebeple Mir'atı mühendishaneye ve Elvahı nakşiye kol-

(*) | Ressamlarımız; cilt. I, S. 11-12

leksiyonundaki izahata istinat ederek İbrahim paşayı ilk Türk ressamı olarak kabul ediyoruz.

İbrahim paşa (1835) de bir rivayete nazaran İngiltereye diğer bir rivayete nazaran Viyanaya gönderildiği söylenmekte isede san'at arkadaşlarının umumiyetle İngiltereye gönderildiğine bakılırsa onun evvelâ doğruca İngiltereye gittiği muhakkaktır. İstanbul avdeti Sultan Mecit zamanıdır. Padişaha resim dersi verdiği bir portresini yaptığını hafiflerinden operatör Hamdi beyden dinlemiştim: metrukâtının vaktile Şeker Ahmet paşa tarafından satın alındığını Halil bey (Elvahı nakşiye) sinde zikretmişse de bu hususa dair Şeker Ahmet paşanın oğlu Bay İzzettin yaptığım tahkikatta malesef bir semere vermedi. Eğer lâkayit ellerde ziyaa uğramamışsa Cümhuriyet resim müzesinin araştırmaları sayesinde behemehal bir iki eserinin meydana çıkarılacağını ümit edebiliriz.

İbrahim paşanın mühendishanede tahsil görüşü malûmatına, Avrupaya gönderilişi san'attaki istidadına, Padişaha resim dersi veriş ve portresini vücuda getirişi kıymetine ait kat'i delillerdir; San'at terbiyesi alan bir

ruh her halde velût bir ruh olması gerektir.

İbrahim paşa devir itibarile klasik Ekol'un en reel terbiyesini alan bir ressam olduğuna kendi hesabıma inanaçım geliyor. Çünkü dinlediğim hikâyeye göre Sultan Mecidin çehresindeki çiçek bozuklarını rotüş etmeksizin sayarcasına yapışı mükâfat yeri-

ne kendisine acı bir mücazâtı davet etmiş bir aralık Bursaya sürgün edilmesine sebep olmuştur.

İbrahim paşa Sutan Hamit devrinde Şûrayı askerî âzâlığında bulunmuş ve tekaüt olduktan sonra 7 Safer 1307 de vefat ettiği Elvahı nakşiye de yazılıdır Üsküdar da Özbekler dergâhında medfundur,

Karamanda Kirişçi Camii

DR. AZMİ AVCI OĞLU

Karamanda Kirişçi mahallesinde bulunan bu cami aynı zamanda halveti dergâhı idi. Müstemilâtı ile birlikte bir avlu derunundadır. Camie muttasıl bir türbe derununda kitabesiz bir mezar vardır ki üzeri yeşil örtülüdür. Yanında bir de üzeri yazılı sancak vardır. (Yunus emre) de burada imiş veya (Tabtık emre) ile birlikte camie muttasıl mezarlıkta imiş. Cami sağ taraftadır ve haricen ehram şeklinde ve dahilen müdevver kubbelidir. Avlu derununda solda meşayih, hutaba ve imamların ve zâirlerinin toplantılarına mahsus sıra ile bir kış odası bir sahrınc, içi havzlu, fıskıyeli yaz odası onun ilerisinde şıyhların ikametine mahsus büsbütün yıkılmış bir hane enkazı ve arka şokağе çıkan diğer bir avlu kapusu vardır. Camiin kible cihetine muttasıl vasice bir mezarlık ve bunun diğer sokak ciheti kenarında da bir mektep vardır. Buralar vaktiyle pek şerefli imiş, Tertibattan da öyle anlaşılıyor; Elan da en çok cemaati olan bu camidir. Mihrabının üzerindeki mahkûk yazılar pek eski ve karışık ve bozuk olduğundan okunamamış ise de eski zamandan kaldığı anlaşılıyor. Camiin halinden müehhiren büyük mikyasta tamir gördüğü anlaşılmaktadır.

Vakıfnamelerden istidlâl olunduğuna göre (كبريشجي بابا ابن الشيخ حسن) tarafından hem cami hem zaviye olarak bina edilmiştir.

(Yunus Emre) nin ve mürşidi olan (Tabtık Emre) nin Lârendeye gelip burada ikamet ettikleri ve mezarlarının burada olduğu halk tarafından rivayet olunuyorsa da hakikate muğayirdir. Bunlara ait ne türbe, ne kitabe, ne de mezarlıkta bir taş vardır.

Evkaf dairesindeki eski defterde 918 tarihinde bir vakfiyenin altındaki şuhut meyanında (الشيخ المعروف يونس) yazılı olduğuna nazaran (Yunus Emre) nin burada olduğu zannı hasıl olmuş ise de (Yunus Emre) nin 918 tarihinden daha evvel yani 700 senelerinde Sakarya taraflarında yaşamış olduğuna göre bu imzanın başka bir (Yunus baba) ya ait olması iktiza eder, Filhakika hakiki (Yunus Emre) den 150-200 sene sonra Karamanda yaşamış bir âşık Yunus olduğu bildirilmektedir, Anadolu'nun birkaç yerinde bu gibi iddialar ve rivayetler vardır. Bu da onlardan biridi.

Yalnız Karaman çarşısının şark

kenarında (Açıkbaşı Vali Dergâhı) (*) denilen Kadirî tekkesinin son şeyhi ve (Şeyh Bekir) efendinin oğlu (Hanefi) efendi nezdinde yazma bir Yunus Emre divanı gördüm. Bu divanın baş tarafı şöyle yazılıdır:

(*) — Hem Mescit hem zikir mahalli olan bu bina eskiden kalma bir tonozdur. İçinde türbesi de vardır. Rivayete göre hicri 550 tarihlerinde (Abdulkadir Keylâti) neslinden (Açıkbaş) isminde bir zat (Kerkük) ten gelerek burasını tamir ettirip dergâh yapmıştır.

هذا ديوان اصلح الشعرا وافصح البلغا سلطان الواصلين
تاج الفقراء والمساكين وخرقة الغرباء ورأيس العاشقين
حضرت يونس امره قدس سره العزيز وافاض علينا برة
واحسانه كما افاض للعالمين لطفه وكرمه وفيضه

Kitabın sonundan birkaç yaprak noksan olduğundan ne vakit ve kimin tarafından yazıldığı veya istihsah edildiği anlaşılmamıştır. Tabiidir ki bu eski yazma divanın Karamanda bulunuşu (Yunus Emre) ve (Tabtık Emre) nin mezarlarının orada olduğunu isbat etmez.

N O T :

Aziz doktorumuz Azmi Avcioğlunun Kirişçi camii dediği bu müesseseye Karaman'da beynel ahali Yunus Camii de derler.

Tekke, Zaviye ve Türbelerin kapatılması üzerine Kirişçi Camii adı daha fazla şayi olmuştur. [1]

(ابن عربشاه = İbni Arabşah)

(عقودالنصیحة = Ukudunnasıha) sında, Şeyh Bedreddini Simavî'nin Osmanlı hükümdarı Sultan Gıyasuddin Ebulfetih Muhammet bin Ebi Yezid'el Kirişçi aleyhine huruç eylediği muharredir.

Müverrih Âli ile Hayrullah Efendi de tarihlerinde bu Kirişçi'nin Güreşçi olduğunu sanıyorlar.

Hayrullah efendi merhum:

"Çelebi Sultan Muhammet hazretlerine Güreşçi dahi dirler. Zira memaliki şarkiye ahalisi indlerinde güreş tutmak kahramanlığa delâlet eder bir alâmet addolunmakla pek muteber idi,, diyor C. 6-S.78.

Hammer de Çelebi Sultan Muhammedin güreşçi çelebi unvanını aldığından bahsile:

"Riyazatı bedeniyede mehareti şah-

[1] — Derviş Hasan bin Seyyit Kasımı Kadiri'nin 930 H. tarihli manzum eserindeki şu;

Seki Hamam hem sebili Güreşçi

Çalışıp gönülden bunca işçi

Cbeytinden Karamanda Güreşçi Camiinden başka bir de Güreşçi Sebili olduğu anlaşıyor.

san güzelliği, ulviyeti kalbiyesi, cazibei fikriyesile hem kuvveti bünyeye hem lutfu tab'a delâlet eder,, diyor.C. 2. S. 116.

Bizim de Karamandaki bu Kirişçi ismini Güreşçi olarak kabul etmemize bir mani yoktur. Çünkü Arap imlâsınca çok eskiden Güreşçi ile Kirişçi = کرشیجی bir şekilde yazılırdı. Binaenaleyh burasıda bir Güreşçi tekkesi olabilir.

Netekim Edirnedede Osmanlılar devrinde bir güreşçiler tekkesi bulunduğu Evliya Çelebi Seyahatnamesinde C. 3 S. 450-452 mufassalan ve bundan naklen de Edirne üzerine olan eserlerde yazılıdır.

Muhterem doktorumuz, halk arasında Yunus Emre ile Taptık Emrenin burada mefün oldukları rivayet olunuyor demektedirler. Filvaki Yunus Emreye ait Bursada, Saruhanın Emre köyünde, Erzurum'un Dutçu karyesinde, İspartanın Keçiborlu kasabası kurbinde, Karamanda, Sivas civarında, Sakarya civarındaki Sarı köyde olmak üzere yedi türbe vardır.

Bu makamlar mürşidi Taptık Emrenin makamile birliktedir. Bunlar itibarî birer kıymet ve birer makamdır. Bu da halkın kendilerine karşı olan hürmet ve muhabbetinin birer nişanesidir. Netekim Rumeli ve Anadolu'da Sarı Saltık Sultan, Karaca Ahmet Sultan ve sair zevatın böyle müteaddit

makamları, nazargâhları, vardır.

Binaenaleyh Lârendedeki yer de mutlak surette Yunus Emrenin gömülü olması icab etmez. Belki burası da böyle bir makamdır. Netekim;

H. 930 tarihli - Derviş Hasan bin Seyyit Kasımakadiri (في بيان المقامات وبنای) Fit beyanü makamât ve bini elmaruf fi Lârende kezamin diyari Sinan) başlıklımanzumesinde:

Yunus makamı da şark kapıda

Dahi ulucami Şamkapıda

diyerek Yunus makamının eski Karaman surunun şark tarafında olduğuna işaret ediyor. Filhakika Yunus Camii de bu günkü Karamanın şarkındadır.

Muhterem doktorumuz H. 918 tarihli vakfiye altındaki şuhud arasında imzasını gördüğünü söylediği - Şeyh Yunus Baba da Güreşçi tekkesi yanında, adaşı Yunus Emre - ye ait olan bu eskiden kalma makam ile camii, tekkeyi tamir ettirmiş olabilir. (2)

Ancak hususî kitaplarımız arasındaki yazmalar, burada medfun zatı Yunus Emre olarak gösteriyor. Biz bu davada bulunmamakla beraber bunları birer vesika olarak aynen neşrediyoruz:

I. —1121 H. tarihinde Derviş Keşfi tezkeresinden kendi çöngüne Lârendedeki Paşa Medresesi müderrisi Hacı Musa bin Süleyman tarafından nakl-

(2)— Karaman hükümdarı Süleyman beyin zamanında, Karaman oğlu Alâeddin beyin Lârendeye gelip gittikçe, Hoca Yunus Sarayına misafir edildiği Şikâride geçiyor ki bu sarayın - Muinüddin Süleyman Pervane'nin akrabasından Emirüssevahil Hoca Yunus'ta ait olması muhtemeldir. Çünkü Karaman ıllara bağlı uç Türklerini tedi be Hoca Yunusun çalıştığı malumdur. O zamanlar bu harekâtın merkezi Lârende - Karaman - idi. Bu esnada ikameti için bir saray yaptırmış olabilir. Eğer yukarıda adı geçen camide bu zata ait olaydı, ona da bittabi "Hoca Yunus Camii" denilirdi.

olunan satırlarda:

"Halâ Lârende mevlevî dergâhında olup Derviş Keşfi tezkeresinde Yunus Emre menkibesinde naklolunur ki Yunus Emre filasıl Türk olup Yafes evlâdından badettufan İçe'le gelip Tarsus şehrinin banisi olan Terşis evlâdı nesline müntehi olup Terşişin nesli çoğaldıkta Kelikenos denilen bu İçel havalisine bilâhara gelen Hitit ve Heti Türk kabilelerinden sonra Yunusun ceddî Sepas (3) canibine geçip bir hayli zaman badinde rehabinî İseviyenün din, âyin kavgaları için fitretî zamanla Yunusun altıncı batın ceddî İshak, Nure Sofu ile Lârendeye Melikşah gelip Akçaşehir (4) de temekkün eyleyip badezaman Yunus Lârende de doğup genç iken nefreti dünya olmağın üzlet eyleyüp aşkı Hüda ile melâf idi. Badezin Sakarya kurbinde Meşe bostanında münzevi Tapduğ Emreye intisap eyleyüp kırk sene arkasında tekkeye odun taşıyıp vasılı makam olduğu ve hemin tenha dağlarda aşkı Hüda ile niyazmend olup hayli kasideleri olup sene selase sitte ve sittemiede Konyaya gelip Hazreti Pir Mevlâna Celâlüddini Rumiye mülâki oldukta hazreti pir kendüye azim riayetle hürmet eyleyip çendruz misafiretten sonra giderken Mevlâna Celâlüddin kendüsün bir hayli mevziadeğın teşyi eylediği için müridanı Mevlâna pirlerinin böyle bir avam kişiye bu gûna hürmet eylemesine teaccüp eylediklerinden Hazreti Mevlânaya sorduklarında ben hangi makama ayak basmış isem bu Türkmen kocasını daima ilerde gördüm deyip hamuş oldu. (5)

(3)— Ermenek civarında bu isimde bugün bir köy yoksa da Ermenek kasabasında Karamanlılar devrinden kalma bu isimde bir cami vardır.

(4)— Karaman'a bağlı bir köy.

(5)— Mevlâna Celâleddin Rumî'nin:

"Manevi mertebelerden hangisine vardık sa şu Türkmen kocası önüme çıktı" sözlerini Şeyh Üftade'nin (واقعات افاده) vakıatı üftade)sinde görüyoruz.

Hâlâ Lârendede zaviyesi olup Karamaniler fetretinde siyasetle şehit edilip, zaviyesi dışında medfundur. (6) ilâdeyu muharrer olmağın işbu mahalle tastiri huruf olundu - Rahmetullahı aleyh lisene ihda işrin ve mi-ete elf. Temmet sene 1121,,

Bu matlabı yazan zatın imzası da şöyledir:

المدرس بمدرسة باشا في بلدة لارنده الحاج موسى
بن سليمان عفا عنه الباري

(6) - Karaman oğlunun Konya Selçuk Sultanına, Şeyh Yunus isimli bir zatla name gönderdiği Şikaride yazılıdır. Karaman oğlu Emir Musanın tahta geçtiği zamanda da, bu Şeyh Yunusun adı geçiyor. Biraralık Konyaya hakim olan, Ertana oğlu Mehmet bey la Karaman oğlu Emir Süleyman aleyhine ittifak akteden kimseler arasında adı Müftü Yunus olarak geçiyor. Emir Süleyman'ı şehit ederek yerine Şehzade Kasım beyi geçirilenleri, Emir Alâeddin siyaset etmişti. Bunlar arasında Şeyh Yunus de vardır. Bunun Emir Süleymanın Şeyhi olduğu anlaşılmaktadır.

Derviş Keşfi, tezkiresinin sonunda Yunus Emre ile bu Şeyh Yunusu birbirine karıştırıyor ve Karaman fetretinde şehit olduğunu söylüyor.

E K :

Sayın Burhan Ümidin çıkardığı üç ciltlik Yunus Emre divanında, Laren'deki Yunus Emre zaviyesine ait hazinesi evrakta bulunmuş bir vesikanın fotoğrafisile sureti vardır. 1175 H. tarihli olan bu belgeyi yukarıdaki belgelere eklemeyi muvafık gördük:

“—Deri devletmekine arzi daii kedurki medinei Lârende'de medfun merhum ve mağrurüleh Yunus Emre Zaviyesinin vazifei muayyene ile; Baferatı şerifi âlişan zaviyedarı ve vakfın mütevellisi olan Seyyit Ali bilâvelet fevt olup zaviyedarlık Ve tevliyatı mahlûl ve hizmeti lâzimesi hâli ve muattal kalmağla Yerine erbabı istihkaktan işbu baisi arzı ubudiyet, Sofuzade İsmail Halife daileri her veçhile lâyıki atıfat ve mahalli merhamet ve tevliyeti mer-kumenin uhdesinden gelmeğe kadir kimesne olmağla tevliyet ve zaviyedarlık vazaifi mersumesile müteveffayı mezbur Seyit Ali mahlûlünden merkum İsmail Halifi dailerine tevcih ve yedine beratı şerifi âlişan sadaka ve ihsan buyurulmak ricasile vakı ha Hasbetenlillahilmüteal payei seriri âlâya arzu ilâm olundu. Baki Emir menlehülemrindir. Hurrire filyevm ül hamis velaşer fi Şevvalilmükerrem sene hamis ve sebin ve miete ve elf.

Elabdüddai bildevlet-il aliyyetil Osmaniye
İbrahim Elkadı Bimedineti Lârende

II — 1143 H. tarihli Haki'nin cön-günde de şöyle bir kayıt vardır:

Lârende de çoktur deli
cenkü sitemden azdır veli
Yunus Emre bundadır ıyan
Tekkesi kurbinde medfeni nihan
Çünkü arzusu anın manevî
İstedi halktan gizlemek medfeni
Mevlâna ile son buluşmuş
Gelip Konyada görüşmüş
Hem teşyi etti Pir Celâleddin
Didi bu Türkmen yücedir hemin
Lârende de kıldı terki can
Mesken olsun ravzai rahman
Belh, Buhara, Semerkand ilinden
Nice velî gelmiş Etrâk ilinden
Her biri bir mesnedi manevîdir.
Esrarı kühne hikmet madenidir.

M. MES'UD KOMAN

Konyalı Ebissena Mahmut efendi

A. KEMÂL ÇETMİ

Kıymetli Mecmuanızın Konya ile alâkadar tarihî makalelerini seve, seve oldukça; zamanının büyük Türk âlimlerinden Konya'lı Mahmut efendinin kitaplarını - arasında mevcûd (المستند في شرح المعتمد) = Elmustenid fi şerh elmutemed) ismindeki eseri hakkında aşağıdaki satırları yazmak istedim. Müşarûn'ileyhe dair (Osmanlı Müellifleri) nde, ve eseri hakkında da كشف الظنون = Keşfüz'Zunûn), da malûmat mevcut isede; tercümei hâli için muracaat edecek elde vesaitim olmadığı ve (Şekayıkı' Nûmani)de ismine tesadûf edemediğim cihete belki şu yazılarım iercümei hâlinin yazılmasına vesile teşkil ederse ne mutlu.

Kâtip Çelebi merhumun كشف الظنون = Keşfüz Zûnunda ve Bursalı Merhumunda Osmanlı Müelliflerinde ابن النعمان unyaniyle kadrini tevkîr ettikleri Konyalı محمود Mahmut efendinin bu eseri Mısır Hükûmdarı Melik Eşref'in Hazinei Kütübü için güzel bir kâğıda ve Mısır Memlûk Yazısı denilen Hattı Nesih ile yazılmıştır. Kitabın tûlû; (25) arzı (17,5) santimetre olup, cildi meşin ve berrak isede; müruru zamanla biraz yıpranmıştır. Yazısı siyah mürekkep ile olup, Hadis başlarının bir kısmı kırmızı lâl ve bazıları gü-

zel bir mavi mürekkeple yazılmıştır. Kitabın ilk sahifesine mustakil bir şekli hendesi içerisine büyükçe bir Nesihle (المستند في شرح المعتمد) = Elmustenid Fi şerh elmutemed), ve bunun altına da usturlâp âletine benzeyen bir şekil yapılarak tam ortasına da şu ibare aynen yerleştirilmiştir:

تأليف العبد الفقير
الى الله الغنى محمود بن احمد
القونوى الحنفى عامله الله بلفظه الحنفى
برسمه خزانة المقر الاشرف مدبر الممالك
الاسلاميه عمره الله تعالى بلطف
بقاياه وادام اقتداره

Bu sahifenin yazı ve şekilleri altın ile hafifce tezhîbedilmiştir.

Kitap (115) çift sahifeden ibarettir. Ne yazık ki nihayetindeki imza veya tarih olması muhtemel olan (3) satırı fenâ halde silinmiştir.

Şam'da Kadılık yapan ve öldüğü günden bu zamana kadar (586) yıl geçen bu bilginimizin şu kitabı (1027) Hicret yılında Trablus Şam'da Seyfoğlunun kölesi Hasan'ın okuduğuna dair kayıt vardır, ve Muharrem'in ortasında o civarda şiddetli kar yağdığını yazmaktadır ki; bu Seyfoğlu meşhur Yusuf Paşa olacaktır.

Anadoluda Coğrafî Keşfiyat

[Vivien de Saint - Martin in « Histoire des découvertes géographiques en Asie Mineure » isimli eserinden]

Çeviren

NACİ FİKRET BAŞTAK

(Baştafları bundan evvelki sayılardadır)

"İstanbulun arzı Connaissance des Temps'da - 41 - derece - 6 - dakika olarak gösterilmiştir; ben, muhtelif tarassudatın vasatı neticesi olarak yalnız 41 derece buldum. Ovakitten beri öğrendim ki, bu akademinin azasından olan M. de Chazelles onu filhaki 41 derece olmak üzere tayin etmiştir.

"Bu şehrin limanında ve Karadeniz kanalında görülen cereyanlar, fizikçilerin cidden nazarı dikkatlerini celbe sayandır; fakat uzun ve zahmetli bir tetkiki istilzam eden bu tetkik, Denys de Byzance ile, kendisine İstanbulun mükemmel bir topoğrafyasını medyun olduğumuz Pertus Gyllius, M. Tournefort ve M. le Comte de Marsiklî'nin bu hususta verdikleri malûmattan sonra, böyle bir tetkike kalkışmak benim için zaten lüzumsuz görünüyordu. Bu iş prens Ragostki'nin maiyetinde bulunan Danimarka asilzadegânından M. Bohn'un neşretmek niyetinde olduğu eserle yeni bir vuzuh ve tenevvüre mazhar olabile-

cektir: Karadeniz kanalı ile bütün Marmaranın, M. Bohn'un bir çok dikkat ve itinalarile ve bir hayli zahmetler ihtiyarile çıkararak seyahatnamesine raptetmek niyetinde bulunduğu, plânı, şimdiye kadar ondan daha mükemmeline asla malik olmadığımız o kadar çok şayanı arzu bir eser olmuş olacaktır.

Bu kısa hülâsaları M. de La Condamine'in, deniz tarassudatı hususunda, zamanındaki gemicilerin maharetsizliği hakkındaki bir mutalaasile bitireceğiz. Bu mutalea şarkta seyrüsefa in coğrafyasının geriliğini izah etmesi itibarile, mevzuumuz için faidelidir: mevzubahis sefain kiralıyeye mensup M. de Radonay isminde, bir kaptanın seyrü sefain hakkında neşrettiği bir kitaptır: M. de La Condamine söylüyor: "Şayanı hayrettir ki pilotlar bundan hiç bir suretle istifade etmiyerek, hatta ellerinde bulunan gemiciliğe müteallik kitaplarda emredilmiş olan şeylere mugayir olarak, kendi hatalı usullerinde devam

ediyorlar. Bununla beraber deniz üzerinde irtifa almak için şimdiye kadar kullandıkları âletler o kadar nakıs ve o kadar kabadırki hiç olmazsa bunların istimalini tashihe yarayabilecek hiç birşeyi ihmal etmemek lâzımgelirdi.,

M. de La Condamine'in bu seyahatteki arkadaşlarından Tollot isminde biri, bu hususta bir jurnal neşretmiştir ki bu, her ne kadar ne ehemmiyetsiz, ne de faidesiz olmamakla beraber, akademi âliminin eserinden mahrum olmamızın zararını telâfi edemez.

M. Otter'in seyahatnamesi için d'Anvinle tarafından 1748 de tertip edilmiş olan küçük kıtadaki Küçük Asya haritası, on yedinci asrın nisfından itibaren, bilhassa Tavernier'in, Tournefort'un Paul Lucas'ın, ve Egée üzerinde kâin vilâyetleri dolaşmış olan antikacıların seyahatları ile bizzat M. Otter'in yazdığı notlar sayesinde, yarım adadın içerisi hakkındaki malûmatın ne kadar ilerlemiş olduğunu takdir edebilmemize yardım eder; bu harita, keza bize sevahilin tersimi hangi dereceye vasil olduğunu da gösterir. D'Anvinle bu devirde, namına ilelebed şeref ve şöhrat verecek olan âsârı azimeden bir kısmını daha o zamanlar husule getirmiş, ve, mesaisini çok defa, bu devirdeki malûmatın yalnız hizasına değil, belki bir dereceye kadar ilerisine vazettiren şu şayanı hayret fetanetin, ve o vakite kadar elde elde edilmiş olan malûmatın en küçüklerine varıncaya kadar saburane bir ıslah ve tanzim ile kendisine temsil etmek ve güzel ve muvafık uzlaştırmalarla müsmir ve faideli bir hale getirmek için bezl ihtimam etmekte geniş olduğu kadar doğru ve şayanı itimad tebahhürünün birçok dellillerini göstermiş idi. İşte buna binaen bu devirden itibaren, mumailayhin Asya hakkında birbirini müteakip neşrettiği haritaların, onlarda görülen

değişikler yahut yeni ilâvelere bakarak, yekdiğerleriyle mukayesesi, her taraftan coğrafya âleminin hücrei mesaisine yağın matbu seyahatnameler yahut hususî hatıraların, dünyanın bu kısmının coğrafyasına bahşettikleri ıslahat ve tadilatın doğru ve sahih neticesini arz, ve aynı zamanda ilmin vasil olduğu kat'i noktanın en tam ve emin timsalini irae eder.

Tevellüd itibarile İsveçli olup dinî sebepler dolayısıyla yirmi yaşındanberi Fransada yeşleşmiş olan M. Otter lisanların tetkik ve mutalâası için nadir görülen bir kabiliyetle muttasıf olup pek erkenden bu sahada seri terakkiler göstermişti; 1734 de nezareti işgal etmekte olan Maurepas, şark hakkındaki malûmatımızın ilerilemesi için genç mültecinin ehliyetinden istifade etmek istedi: o vakit 27 yaşında bulunan M. Otter, İran Şahinezdinde, aynı zamanda ilmî ve ticarî bir vazife ile tanzif edildi. Seyyaha verilmiş olan talimat, Türkçe ve Arapça konuşmak için lâzımgelen suhulet ve mümâriseyi elde etmek üzere, evvelimde İstanbulda ikamet etmesini kendisine emrediyordu. Tarih ve coğrafyaya dair olan tetkikat ve tettebbuatını sağlaştırmak için de kendisinde az arzu duymayan Otter, İstanbuldaki ikamet müddetini, Türklerin bu iki ilimde malik oldukları millî menbalarından istifadeye hasretti. Mumailayh, Hacı Halife = Hadji — Khalfa isminde meşhur bir Türk âlimi turafından geçen asırda tertip olunup şimdi İstanbulda Türkçe olarak henüz tabedilmiş olan coğrafyayı umumiye müteallik -cihan-nüma ismindeki eseri okudu ve ağılebi ihtimale göre beraberinde Fransaya getirdi. Küçük asyanın coğrafî tarihi için büsbütün hususî bir ehemmiyeti haiz olan bu esere biraz sonra yine avdet edeceğiz. Otter, İsfahana gitmek için 1736 senesi teşrinî sanisinde İstanbulu terketti.

Mumailleh, kervanların geçtiği büyük umumî Suriye caddesini takiben ve İzmit, Eskişehir, Akşehir, Konya, Ereğli ve Adana tarikle Küçük Asyanın ortasından geçti; bundan evvel birçok defa tavsif edilmiş olan bu hattı seyahatin burada daha ziyade şayanı dikkat olarak arzettiği şey, bundan evvelki seyahatnamelerde birçok mahal isimlerinin, içlerinde muhtefi bulundukları bozuk ve yanlış şekilleri, Türk lisanına vukufu hesabile, seyahatın tashih etmiş olmasıdır, Şurası da görülüyor ki Otter, içlerinden geçtiği vilâyetler hakkında zaman zaman haşiyeler yaparken Hacı Halifenin Türkçe coğrafyasına sık sık müracaat etmekte olmasıdır.

1743 de İrandan avdet ederken başka bir yolu takip etmiştir; Fıratın yukarı mecrası üzerindeki "Arapkir,"den "Divriği," tarihile "Sivas,"a ve Sivas-tan da, en mutad olan yolu takibe-derek "Tokat," "Amasya," "Osmancık," "Tosa," ve "Bolu," tarikle "İzmit," ve "Üsküdar,"a geldi. Birinci ve ikinci hattı seyahatine şamil dürüst ve mu-sahhah bir cetvelesami olmak meziye-tinden müstakil olarak, yolun en şar-kî kısmı olan Arabkir Tokat yolu, coğrafyaya büsbütün yeni bir hat ve-riyor, ve pek güzel bir surette Ta-vernier'in hatları ile bağlanıyordu. Ot-ter'in Türk coğrafya âleminde sık sık iktibas ettiği malûmat da bu hattı se-yahate hususî bir ehemmiyet ilâve ediyordu. Eğer bizim büyük coğrafya âlimi bizzat menbaından istinbat etmiş olmasaydı seyahat haritasını ve biraz daha sonra Asya haritasının birinci kısmının bu seyahate taallûk eden parçaları ile - 1751 bilhassa Avrupa haritasının üçüncü kısmını - 1760- yeni ve mebzul tafsilât ile zenginleştirmek için, bu malûmat d'Anville'e kâfi gelmiyecekti; bereket versin ki bu menba onun için açık bulunuyor-du. Hacı Kalfanın kitabı, M. Otter'in

Fransaya avdetinden az bir zaman sonra - Kırıl kütüphanesi - nin yazma-lar kısmında bulunan en malûmatlı ve en çalışkan memurlarından biri olan Armain tarafından Fransızcaya tercüme edilmişti. Gerçi bu tercüme, Türk coğrafya âlimi = Géographe Türk - en ziyade bu unvan ile zikre-dilmektedir - nin tek mil eserini ihtiva etmez: fakat o, bizim için en ehemmi-yetli kısım olan Asyayı kâmil muh-tevi bulunmaktadır, El yazması in-folia iki büyük cilt teşkil eder Bunlar-dan hiç biri tabedilmemiştir. Hacı Kalfa, Türk imparatorluğunun şarkın-da kâin hittalar için arap coğrafyonu-nu takibetmekten başka bir şey yap-mamıştır; fakat Osmanlı hakimiyeti altında bulunan vilâyetlerden büsbü-tün başka bir dikkat ve itina ile ve millî vesikalara istinaden bahsedil-miştir. Bu eserde en ziyade Küçük Asya bilhassa mufassal olarak tavsif edilmiştir: bu hittanın el yazması ter-cümede işgal ettiği yer 300 sahifeden aşağı değildir. İşte bu feyyaz menba-dandır ki d'Anville o vakte kadar kıs-men meçhul kalmış, yahut Avrupalı-ların seyahatnamelerinde yarım ya-malak zikrolunmuş olan tafsilâtın bir-çoğunu iktibas etmiş, ve bunları bi-zim seyyahların en iyi tayin ve tes-bit ettikleri malûmat ile mahirane bir surette mezcederek, daha evvelkiler-den mutlak surette farklı bir heyeti mecmua vücuda getirmiştir. Bundan bir asır evvel yani yarımada'nın Av-rupalılar tarafından pek natamam bir surette dolaşıldığı bir devirde Hacı Kalfanın kıymetli olan Küçük Asya hakkındaki tasvir ve tavsifi, birçok noktalarda, meselâ, en yeni kâşiflerin elde ettikleri malûmatı tashih etmek veyahut bunları tamamlamak için, bu-gün bile faidelidir, her ne kadar biz-zat kendisi de pek çok defa onlar ta-rafından tamamlanmış veyahut tashih edilmiş ise de biz eserimizin tavsifi

kısmında ona sık sık müracaat ettik, ve kütüphanesi Kırıldeki gayri matbu el yazmasından metnin bazı kısımla-rının aynen dercinin faidesiz görülmü-yeceğine kaniiz. Bu metin, bu cildin nihayetinde zeyl olarak cemettiğimiz parçalar arasında görülecektir.

Otter'in (x) İrana gitmek üzere Kü-çük Asyadan geçtiği zamana doğru on sekizinci asrın en meşhur İngiliz seyyahlarından biri olan Richard Po-cocke yarımada'nın garp cihetindeki hittaları ziyaret ediyor ve bunların ah-vali coğrafiyesini tetkik ettiği kadar aynı zamanda buralarda tesadûf olu-nan asârî atıkaya da keşif ve taharri eyleyor, ve kendisinden evvel İyon-ya - İonia'yı dolaşmış olan hemşehri-lerinden daha ziyade içerilere soku-larak, kendisinden evvelki seyyahla-rın vermiş oldukları şeylere birçok yeni vakalar ilâve ediyordu. Pococke yarımada'nın asıl aksanı berriyesine dalmadan evvel, Rodos = Rhodes müs-tesna olmak üzere, başlıca adaları zi-yaret etmiş, ve bilhassa Kıbrıs ada-sının lâtif vadilerini bütün teferrua-tile dolaşmış ve karadan bu adayı dairenmadar devretmişti. O vahit 1738 senesinde bulunuyordu. Ertesi sene-nin başlangıcında İzmir'e çıktı, ve, bir taraftan, İzmir ile Sakız adası = Khio arasında uzanan büyük yarımada'nın methalindeki - Urla = Vourla - ve - Sığacık = Sığadjik - a, diğer taraftan, - Kuşadası = Scala - Nova - ve Efes harabelerine kadar bütün İzmir hava-lisini tetkik ve taharri etti, fakat o daha vâsi cevelânlar tasavvur etmiş-ti. İlk cevelânı her zaman için, Men-

(x) - Toroslar üzerinde ve «Ereğli»nin ce-nubu şarkısındaki - İvriz = İbriz - köyü ile bu karye civarında bulunan meşhur büyük Hitit kabartma heykelini ilk defa gören ve bundan eserinde bahseden Jean Otter'dir; Mumailleh 1737 senesi - 1150 hicretî Kamerî - Kânunu sanisinde İvrizden geçmiştir: Otter; Voyage en Turquie et en Perse, Paris, 1748, T. I, p. 64

deres = Méandre'in şimalindeki mem-leketlerden daha az tanınmış ve Dr. Pickeringden beri içerisine hiç bir seyyah sokulmamış bir hıttta olan Ka-riye = Carie'de oldu. Pococke Kuşa-dasından - Güzelhisar-a gitti, ki muma-ileyh buraya, kendisinden evvelki di-ğer bütün seyyahlar gibi, Mynesia Maeandri nin yerini işgal eylemiş ola-rak bakmaktadır. Sonra, bu şehrin ce-nebunda Menderesi geçerek, ve, bu nehrin tâbillerinden - Çınar çayı - nın şarkî kıyıları boyunca yukarı doğru çıkarak; karşı sahile çok uzak olma-yan bir yerde ve Demirci isminde bir köyün birkaç mil ilerisinde azim ha-rabeler buldu, ve bunların Alabanda şehri kadiminin harabeleri olduğuna hükmetti. Bu köyün ve bunun gibi daha diğer beş altı köyün, içerisinde kâin oldukları vadinin ismi; - Kar-puzlu - dur. Cenuba doğru kadim Lat-mus dağının uzattığı kollardan biri yükselir; bu dağın Melasso'ya giden cihetteki sathı maili tatlıdır. Kadim Mylasa'nın şimdiki Rumlar ağzında almış olduğu şekil böyledir; Türkler ise Miles telâffuz ederler. Pococke bu kadim şehir ile onun, kısmı azamını seyyahın enzârı hayret ve merakına arzettiği harap olmuş âbidelerini tas-vir ediyor. - Eskihişar - Milâsın şar-kında fakir bir köydür; Pococke'un orada bulunduğu harabeler ve kitabeler kadim Stratonicea şehrinin yerini meydana çıkardılar. - Çınar - suyu, içerisinde - Eskihişar - ın bulunduğu vadinin dibinde akar. Pococke bu va-diyi aşağıya doğru tekrar indi, ve orada - Çınar - ve - Araphisar - isim-lerindeki az ehemmiyetli yerlere tesa-dûf etti: bu ikinci köyde oldukça e-hemmiyetli harabeler vardır ki sey-yah, bunların kadim Karyanın payi-tahtı olan Alinda'nın harabeleri olduk-larını zanneimektedir. Fakat orada ki-tabe bulmadı. Biraz daha aşağıda bir tahta köprü vardır ki bu evvelce -

Güzelhisâr-dan - Demirci-ye giderken üzerinden - Çınar - çayı geçtiği köprüdür. Bu köprü dokuz yahut on taş direğe istinad etmekte ve takriben üçyüz kadem uzunluğunda bulunmaktadır.

Pococke - Güzelhisar - a avdetten sonra Menderesin yukarı havzasını ziyaret için oradan tekrar hareket etti. Kendisiciden evvel diğer birçok seyahatlar Laodicée ve Hiérapolis'in harabelerine kadar bu cevelânı yapmışlardı. Nehrin sol yahut cenup sahilinde ve bununla diğer bir ırmağın mültekasındabulunu ponların nazarı dikkatinden kaçmış olan birtakım harabeler, mumailleyhe, kadim - Menderes Antakya = Antiochio ad Maeandrum şehrinin mevkiini işgal etmiş olarak göründüler, ki müahhar gelen diğer kâşifler de onun bu zannını tasdik etmişlerdir. Bu harabelere bu Memlekette - Yenişehir - ismi verilmiştir. Pococke oraya yakın bir yerde Menderesle birleşen bir küçük ırmağın boyunca yukarıya doğru çıktı, ve, bugün Gheira adını taşıyan bir mahalde, daha evvelce 1705 de Sherard ve Picenini taraflarından tanınmış olan Aphrodisias kadim şehrinin mevkiini ziyaret etti.

Laodicée, Hiérapolis ve Kolosses gibi kadim Phrygia şehirlerinin harabelerini rahat tetkik ve mutalaa ettikten sonra, Pococke memleketin içerisine doğru yolunu takip etti. - denizli - den - Işıkli - ya ve Işıklıdan da - Sandıklı - tarikile - Afyonkarahisar a geldi; mumailleyh bu yolculukta her ne kadar az muvaffakiyetle, bu muhtelif mahallerle Phrygia'nın bu köşesindeki kadim mevkiler arasında bir münasebet tesisine çalışmış ise de, fakat coğrafyaya arzettiği müteaddit topoğrafya malûmatı sıhhatı tammenden mahrumiyetle şayanı muahezedir. Pococke Ankaraya gidenen bir kervanla seyahat ediyordu; bu, bundan evvelki

seyahatnamelerden hiç birinin tasvir ettiği bir hat idi. Orası gözün alabilirdiği heniş ovaların uzandığı ve bu kurak yeknesaklığı hiçbir ağacın ihlâl etmediği bir yerdir. - Yeni Yel-diç -, - Alekyam - ve - Sivrihisar - geçildi, burada seyyah hiç şüphesiz, Frikya = Phrigia hükümdarlarının kadim payitahtı olan Pesinont = Pessinunte şehri harabelerinin yakınlarında bulunuyordu. Bununla beraber, ona, Sivrihisarda iken Bala - Hissar harabelerinden bahsetmişlerdir ki ondan daha bahtiyar olan yeni kâşifler bu pek ehemmiyetli şehrin yerini orada bulmuşlardır.

Pococke Ankarada Auguste vasiyetnamesi denilen lâtinee kitabenin yeni kopyesini aldı; keza Paul Lucas'ın otuz dört sene evvel görmüş olduğu Rumca kitabeyi de istinsah etti. Kendisine şayanı dikkat ve mühim hiçbir şey vadetmeyen kestirme yoldan, İstanbula avdet etmek istemiye rek seyyah, şimale doğru dönerek-Tosa - ile - İstanbul - arasında daha az işlek olan bir yola mülâki olmağı kararlaştırdı. Bu istikamette, Ankaraya on iki yahut onbeş saat mesafede bir takım dağlar aşılırkin bunlar Pococke'a vaktile Galatia ile Paphlagonie'nin müşterek hududunu teşkil eden dağlar olmak üzere göründüler; biraz daha ötede ve - Tosadan - Bolu - ya giden büyük yolun üzerinde - Çerkeş = Tcherkes - ismindeki bir köye varıldı. Çerkes civarında aynı isimde bir küçük çay akar ki bu oradan iki saat ötede ve - Bayındır-dan uzak olmayan bir yerde - Kirede suyu - denilen ve daha büyük olan diğer bir ırmağa dökülür. Bütün bu nahiye "harap olmuş şehir," demek olan - Viran Şehir - ismile yadedilir - Kerde - seyyahımıza âsâri atikadan en küçük bir parça bile arzetmiyor. Oraya bir saat mesafede garp istikametinde, - Çaga göl - denilen ve muhiti dairesi dört

mil tahmin olunan bir gölün kıyısı takip olunuyor, daha uzakta; sağ ve sol taraflarını, üzerlerinde lâtif köylerin bulunduğu dağlar ihata etmiş olan güzel bir vadinin müntehayı garbisinde, - Bolu şehri bulunuyor ki - Pococke Burla = Borla yazıyor -, bu şehir seyyahımıza bidayette Bithynium tesmiye edilmiş olan kadim Claudiodipolis'in mümessili olarak görülmüştür. Bolu'yu terkettikten sonra Pococke'un içerisinden geçtiği memleket çok ormanlık ve şayanı temaşadır; fakat orada ahaliye o kadar az rast geliniyordu. On sekiz mil yahut altı fersah süren bir yolculuktan sonra mecrası gayet derinleşmiş bir ırmak görüldü. Memlekette ona Lanson - daha doğru olarak Milan - ismi veriliyor, bu kadim coğrafyanın Hippus dedikleri ırmaktır. İrmağın öteki kenarında kâin Lasiah ismindeki köyde Pococke'un gördüğü birkaç âsâri atika bakayası, ona Prusa ad Hippium ismindeki kadim şehrin mevkiini işar etmekte göründüler; bu şehir evvelce Hippia ismini taşıırken Bithynia kralı Prusias tarafından yeniden inşa veyahut tevsi edildikten sonra yukarıda ki ismi almıştır. Bunu müteakip Khendek isminde bir küçük kasaba ve sonra - Sakarya - görüldü ve oradan da kervan - Sabanca - ve - İzmit - tarikile İstanbula vasil oldu.

İngiliz seyyahının son cevelânları büsbütün hususi klâsik bir ehemmihaizdir: Bunlar bizi Troie ovalarının ortasına naklediyor.

M. Des Mauceaux'nın müşahadeleri neşredilmediği cihetle, Pococke'un kiler Homère tarafından terennüm edilen muharebelerin sahnesi olmuş olan hitta hakkında Avrupalı bir kâşifin bize vermiş olduğu ilk malûmatır. Bununla beraber İliun'un mevkiinin yeniden bulunması Pococke'a kalmış değildi: bizim vatandaşlarımızdan bi-

risinin bu şayanı tezkâr keşfi ile iştihar edebilmesi için bir yarım asrın daha murur etmesi lâzımgeliyordu. Hatta Pococke Simois = Simois çayının sol yani cenubundaki Boskeui isimli ehemmiyetsiz bir köyüne vazettiği - Yeni İlyum = İlium Recens'in mevkiini bile tanıyamamıştır. Çünkü, bu kadim şehir hakikati halde çayın şimalinde bulunuyordu. Seyyah, Homère'in dâsitanına mevzu teşkil etmiş olan ovanın meşhur ırmakları etrafındaki cevelânlarını şu snretle hikâye ediyor:

"- Sahilden avdetimde, şarha doğru daha ziyade ilerileyerek, Simois ile birleştiği yerden birkaç mil ötede Scamandre-in kenarlarını takibettim. Bu ırmak bidayette Gosdah-Sou ismini taşıırken aşağılarda Mandras-Sou namını alır. Müteakiben, her iki çay arasında bulunan tepelerden geçerek cenubu garbiye doğru avdet ile bunların mültekasının biraz yukarısına kadar indim. Bu tepelerin üzerinde olduğu farzolunan kadim Troie harabelerini orada aramak bana faydasız görüldü: zira bütün bu kısım şimdi ormanlarla mesturdur; ve bin yedi yüz senedenberi onun mevkii bilinmemektedir. Bunu müteakip şimdi Gimbri-ck-Chaie - Tumbrek - Tehai - denilmekte olan kadim Thymbrius ırmağını geçtim; bunun sulamakta olduğu vadi, Troie'nin yakınında olmak üzere zikrolunup üzerinde Lykya lıların - Troya muharebesi esnasında - ordugâh kurmuş oldukları Tyhmbrien ovaları olsa gerektir. Bu çay İlium'a 50 stad mesafede Apollon Thymbrien mabedinin yakınında Scamandre'a dökülüyordu. Troie'nin mebnî bulunduğu farzedilen tepelerin alt tarafında memleket bir nevi orman teşkil eden bir takım çalılıklarla örtülüdür ki bunlar Homère tarafından zikrolunan ve kadim Troie'nin alt tarafında bulunan Erineus ismini hatırlatır;,"

Seyyah hikâyesine devam ediyor. "İlium harabelerinin mevkii olduğu farzedilen yerden şarka doğru takriben altı mil uzakta ve İda dağının eteğinde Eskiupyi - Eski Skuptchu - denilen bir köye geldim, ki buranın ağasına tavsiye olunmuştum. Burada gümüş, kurşun, bakır, demir ve şap madeni ocakları vardır; her ne kadar hasılatın beşte birini Valiye vermek suretile bunları işletmekte herkes serbest ise de yine pek az istifade edilmektedir: Bunları işletmeğe teşebbüs etmiş olanların kısmı ekseri, gerek adalardan, gerek Yunanistanın diğer taraflarından kaçmağa mecbur olmuş olan Rumlardır.

İda basit bir dağ değildir, belki Lectum burnundan Gizik = Cызigue arazisine hem hudut olan Zelcia hitasına kadar şimali şarkî istikametinde uzanan bir silsiledir. Bunun garbinde bulunan memleket tamamile Troie kiralığını teşkil ediyordu. Bu dağın en yüksek zirvesi, Simois ve Scamandre mültekasının doğrudan doğruya şarkında bulunan kısımda gözüktür: ağılebi ihtimale göre, dağın Corylus denilen ve Scepsis'in mefruz mevkiinin 13 yahut 14 mil mesafesinde bulunan bu kısımdır. Müttekaddimin bir mesafeyi 120 stad tahmin ederlerdi ki 15 mife muadildir. Scamandre, Granique Esépe bütün bu çaylar Cotylus'den çıkıyorlardı, ve kaynakları bir birinden ancak 3 - 4 mil uzak bulunuyordu: Scamandre'nin menbaı denildiğine göre maden ocaklarından altı saat yahut 12 mil mesafede bulunan - Bayramiç - dedir. İda'nın diğer bir zirvesi, ihtimale göre daha cenupta bulunan Gargarum'dur:

orada Eolia'lıların Gargara denilen bir şehirleri vardı. Maden ocaklarının cenubunda Çaygur = Tchaigur denilen kayalık ve uzun bir dağ yükselir ki bunun da tepesinde kadim bir şehrin harabeleri vardır. Orada bilhassa birtakım surlar görülür ki 10 kadem kalınlığında bulunan bu divarlar çimentosuz olarak ve gayet iri ve sert taşlarla inşa olunmuşlardı. Bunların muhiti dairesi takriben 3 mil olup sekiz kapısı vardır. Bunlar bana kadim Scepsis şehrinin harabeleri olmak üzere göründüler (x) ki bu isim, o civardaki - eski - Skoviçi - köyünün ismile idame edilmiş olduğu görülür, Eski skepis = Vieux Scepsis başka yerde İda'dağının en yüksek kısmında, ihtimale göre Cotylus dağı istikametinde idi.

"Maden ocaklarından itibaren, şimali garbi istikametinde 5 mil kadar gittikten sonra Enai isminde bir kasabaya vardık; bunun içinden geçen - Enay çayı - biraz aşağıda Mandras - Mendere - ile birleşir. - Eney çayı - menbaı Carasena ismindeki nahiyede bulunan Scamandre'a dökülen Andrius olmalıdır. Oradan Skamandr boyunca aşağı indim, ve, Simois ve Timbrius'a kadar, ağılebi ihtimale göre üzerinde Troie'nin mebnî bulunduğu tepeleri aştım, ve evvelce gelmiş olduğum daha şarkî bir yolda, tekrar Dardanelles yahut Vieux Chateau d'asie - Çanakkale - ye vasil oldum."

- Devam edecek -

(x) — Bu harabeler daha kuvvetli bir ihtimal dahilinde olarak Cenchreoe şehrinin bakavaı olmak üzere tanınmıştır, ki bu isimle Çaygur, = Tchaigur isimli birbirine pek benzemez değildir.

Namık Kemal İçin

"Doğumunun yüzüncü yılında,"

Sendin o gün tek başına hakkın çekilmiş kılıncı,
Yas içinde bir milletin umudu, öfkesi, hıncı!

Sensin o gün ölümlere "kalkın:" diye haykıran ses;
Sendin bir yığın çamura tanrıdan üflenlen nefes!

"Kalkın;," dedin ayaklandık; o gün, bugün ayaktayız!
Gökten göğe kanat açtık; dağdan dağa kayaktayız;

Karanlıklar arasından umudunun çırağını
Çoktan bize göstermişti bir gün ağaracak tanı;

Tan ağardı; Güneş doğdu; geceler yandı, tutuştu;
Bu, son bir Ergenekonu; bu, artık son kurtuluştu;

Artık ne demir dağları, ne karanlık, ne korku var;
Ne taassup dalgaları yığın yığın, duvar duvar!

Bizi bize kavuşturdu Atatürk'ün açtığı yol;
Biz bu yolda uçuyoruz hızdan kanat, ışıktan kol!

Sen düş gördün; biz o düşün gerçekleşen mucizesi
Ne dedinse, baştan başa hakkın birer vecizesi;

Namık Kemal, doğumunun yüzüncü yıl dönümünde!
Bize kuvvet kaynağıdır dirimin de ölümün de

Konya; 19 / XII / 1940

ALİ RIZA ÖZKUT

(Ekekon) gazetesinde neşredilen ve Parti merkezinde ehemmiyetle dikkati çeken bu yazı Halkevleri çalışmalarında her zaman önemle düşünülecek mevzuları ihtiva ettiğinden mecmuamıza alıyoruz. Yazının sahibi bu büyük mevzuu daha geniş mikyasta inkişaf ettirip mecmuamızda neşreceklerdir.

"Mecmua,,

Halkevinde Çalışma Yolları

Yıllardan beri denedik: Halkevimizde görülen sönüklük, hem çalışma usul ve şekillerinin eksikliğinden, hem de halktaki ilginin azlığı yüzündendir.

Madem ki bu bir hakikattir, o halde iki büyük zaruret karşısındayız:

A)- Halkın alâkalarını temin etmeli.
B)- Çalışma şekillerimiz asrın ve inkılâbımızın ruhuna ve muhitimizin ihtiyaçlarına uymalı.

Halkı Halkevine çekmenin yolları vardır:

1)- Toplantıları ve konferansları kurru fikirler halinde bırakmayıp san'at zevkiyle süslemek; sinema, mahallî oyunlar, millî müziklerle, monolog gibi câzip parçalarla beslemek (Eğlendirerek telkin).

(2)- Kadın ki câmiamızın ikinci ve yahut birinci yarısıdır, komitelerin âzâlarından başhıyarak, Halkevine yazılı olan ve olmıyan mühim ve bilhassa içtimâî mevki sâhibi zatların aileleriyle gelmelerini teşvik ve çağırmaı ona göre yapmak (Kadını cemiyetten ve içtimâî hakkından ayırmamak).

(3)- En az ayda bir müsamere veya temsil vermek (Bu maddenin tahakkuku için (Edebiyat) komitesiyle (AR), (Gösterit) ve icabında öteki komitelerin iş birliği yapmaları şarttır.)

(4)- Büyük şair ve mütefekkirlerimizin ve inkılâpçı büyüklerimizin adına geceler ve ihtifaller tertip etmek (Mâzimizin kıymetlerini canlandırmak).

(5)- Bütün bu yapılan işlerin gazete ve mecmualarda tahlillerini yaparak muhitin şuur ve zevkini bu işler üzerinde harekete getirmek ve halkevinin yaptığı fikir, sanat ve diğer vâdilerdeki hamlelerine halkımızın alâkasını artırmak (Cemiyyeti, fikre mâkes kılmak).

(6)- İnkılâbın doğurduğu fikir ve hisleri Halkevinde fiile çevirip muhitin ruhunu iyiye, doğruya, güzele ve gerçeğe hızlandırmak için temsil ve müsamerelerde vazife almak gerek kadın örgütmenlerimiz için, gerek halkımızdan her hangi bir Türk kadını için menfi tenkitleri mucip bir hareket değil bil'akis ülkü yolunda şükran ve takdire değer bir hamiyet ve hizmet olduğuna göre, gerek kültür teşkilâtımız, gerek uzağı gören mütefekkir ve memurlarımız tarafından buna büyük bir kıymet ve ehemmiyet verilmek.

(7) - Bütün bu faaliyetleri yaratmak için kâfi tahsisat ayırmayı unutmamak.

B)- Çalışma şekillerimizin asra, inkılâbımızın ruhuna ve halkın ihtiyaçlarına uyması şu esaslara aykırı git-

memekle olabilir:

(1)- Asrımızın kudret ve kuvvet kaynağı olan ruhu: millî şuuru derinleşmelke beraber, fertler ve her sâhada meslekdaşlar arasında duyma, inanma ve düşünme birliği ve buna dayanan fiil ve hareket birlik ve topluluğudur. Her türlü ferdî zaa'f ve ihtiraslardan üstün ve münezzeh bir âhenkdarlık ta fikir ve iş birliğinin ahlâkî temelidir.

(2)- İnkılâbımızın ruhu: Fikrî ve bedenî gelişmeyle beraber, daima güzele, iyiye, doğruya, gerçeğe ve fazilet namına neler varsa onlara koşmak ve onları elde edip ruhumuza ikinci bir ruh gibi katmaktır.

Unutmıyalım ki, milletimiz bunlara kavuşukça hayatı, eşyayı ve toplu hayat âhenginin şartlarını daha derin ve daha doğru görmek kabiliyetini kazanacak; ruhî, ahlâkî, içtimâî ve hattâ bedenî ve bedîî kuvvetleri artacaktır. Bu kavuşmalar varlığı ve birbirini daha çok sevdirecek onu hakiki bahtıyarlığa doğru götürecektir.

(3)- Muhitimizin ihtiyaçları:

Halkımız ferdî ve içtimâî nelere muhtaçsa, yükseltici heyecanlar ve temiz duygularla onu yaratmak ve mevcut ahlâkî kıymetlerini derinleştirip kuvvetlendirmek onun için bir ihtiyaçtır. Ve bu ruhî hareketi yapmak ta şuurlu sanatkarlarla uyanık mütefekkirlerin vazifesidir.

Her cemiyette her zaman nüks etmesi mümkün olan ahlâkî ve sosyal zaafları önleyici temsiller ve konferanslar verilmek, kötü itiyatların monologlar ve komodilerle karikatürlerini göstermek (menfiyi önleme) tarzıdır.

(Müsbeti yaratmak) ve mevcut güzel haslet ve düşünceleri derinleştir-

mek bahsine gelince: Türkün mertlik, civanmertlik, ölümden yılmamak, zâlime ve mütecavize boyun eğmemek gibi türlü meziyetlerini, içtimâî sevgi ve bağlılığını kuvvetlendirmek; büyük milletlerin gidişlerindeki gaye ve hedefleri göstererek, hayatın nizam ve zaruretlerini anlatarak halkımızın dünyayı oluşuyla görmesine yardım etmek; Varlıkta insanın mevkiini, Türkün tarihi büyüklüğünü ve namzed bulunduğu inkişafı, en yüksek milletler seviyesini tutmak zarureti ve bunun şekil ve yollarını aydınlatmak; inkılâbımızın prensiplerini ve her ferdin bu alanda ödevleri ne olduğunu anlatmak, duyurmak, düşündürmek... Halkevinde çalışan mütefekkir ve sanatkarların ve bütün ülkücü yurtdaşlarımızın vazifelerindendir.

Bunlar halkımızın zihniyetini muâsırlaştırmak yolunda önemli hamlelerdir.

En doğrusu, tasnife dayanan bir görüşle diyebiliriz ki:

(1)- müstesna vasıflarla yaratılmış Türk Milleti olmak.

(2)- İnkılâp yapmış olmak,

(3)- Yirminci asırda, dünyanın büyük hareket ve devrimlerine gebe olan bir istikbalin önünde bulunmak yönlerinden halkımız neleri bilmek ve edinmek gerekse, hepsi, bu (B) bölümümüzdeki çalışmanın çerçevesidir.

Halkevimizde çalışma yolları, düşündükçe açılıp genişliyen bir tez mevzuudur. Ben burada, taslak olarak hemen hatırıma gelenleri not ettim. Bu mevzuu değerli fikir yoldaşlarımızın daha iyi düşünmelerine ve kalem yürütmelerine pek lâayık görürüm ve özlerim.

F. SACİD ÜLKÜ

Halkevi ve millî ülkü yolunda yapılan aşağıdaki iki küfteyi kıymetli bes-
tekârlarımızın büyük dâvâmızı gönül dilile söyleyecek zevk ve ruhlarına su-
nuyoruz.

Altıok Önünde Ülkü ve İman

— İmanıma ateş katan Korgeneral Kurt Cebe Noyan'a —

— 1 —

Varlığım mücizeli,
(ÜLKÜ)m dünya güzeli;
Ruhum kudretle dolu...
Benliğimde ezeli
Bir hazne var, inandım;
Hak sesiyle uyandım!

Kalbimdeki bu hazne
Bütün dünya yüzüne
Saçılacaktır gine;
Bu Ülküye inandım,
Öz sesimle uyandım!

— 2 —

Ufuk ateşden duvar;
Milyon milyonu kovar..
İçimde (İman) denen
Sonu yok bir alev var;
Türküm; Yılmam ölümünden;
Korkmam alçak zulümünden!

Fertleri birleştiren,
Canları söyleştiren,
Kalbi güzelleştiren
Bu alevdir, inandım;
Hak sesiyle uyandım;

— 3 —

İnsanlık bir geceydi,
Bilgiler bilmeceydi,
Medeniyet heceydi,
Dehâmın haznesinden
Güneşler fırlatan ben!
Cennetler yaratan ben!

Gelmedim, gelmem dize;
Târim bir mücizel
Denizlerden denize
Seller gibi coşan ben!
Şimşek gibi koşan ben!

— 4 —

Mâvi kubbe uludur,
Seslerimle doludur.
Yolum zulümsüz, kansız
Medeniyet yoludur.
Sevgim sönmez bir ışık;
Türküm, insana âşık!

Maddeyi ruhum yener,
Zulüm ateşi söner,
Dünya cennete döner;
Ben ruhuma inandım,
Öz sesimle uyandım!

F. SACİT ÜLKÜ

Halkevi

marşı için güfte

— C. H. P. Müfettişimiz Şevket Ödül'e —

Cumhurluğum kuruldu beş temelden:
İnkılâpçı, Devletçi, Halkçıyım ben,
Milliyetçi, Lâyikim ta ezelden;
ALTI OK'tur beni Halk'a yücelten..

Benim ülkü ocağımsın, HALKEVİ'm;
Sende parlar kalbimdeki alevim!

Halkevliyim, gönülden halka âşık;
Bu aşkımla yanacak her karanlık;
Kurmak için Türk'e üstün bir varlık
Bende fikir, duygu, ateş ve ışık

Her ne varsa Halka vermek ödevim;
Benim ülkü ocağımsın, HALKEVİ'm;

Yeniden hız verip millî dehâya,
Açacağız Türk Ruhunu dünyaya;
Tutulmuşuz TÜRK LÜK denen sevdoya,
Ereceğiz on bin yıllık rü'yaya;

Bu rü'yanın kucagısın, HALKEVİ'm;
Bize ÜLKÜ ocağısın, HALKEVİ'm!

F. SACİT ÜLKÜ

Ç a ğ ı r ı

- Türk şiirini söyleyecek ozan için -

Zümrüt kanatlı kuşlar yoruldular uçmaktan:
Konup yuva yapacak bir ağaç dalı yok mu?
Çöl çöl gezip tutuştuk yad olalı - Uçmak - tan
Bir damla gölge versin kuytu bir çalı yok mu?

* *

Gök yüzüne açılan eller gibi yapraklar,
Su dilendi buluttan; ışık dilendi günden;
"Su,, "ışık,, diye diye sararıp solacaklar:
Bulutlar toz bulutu; günse kap kara dünden!

* *

Saz, ezgilerden uzak; söz, özden ayrı düştü;
Aşkı kimler çalacak müzların düğününde?
Göz, göyne nasıl desin gördüğü nasıl düştü?
Sessizliğe dil veren büyü yoksa önünde?

* *

Hayır gülşende yangın, ufukta kan isteriz!
Dalgalar kıyıları taşımali enginil
Ölüyü diriltecek bir ulu can isteriz!
Geceler sessizliğin çalimli ahengini!

* *

Ey sazende ruhumuz ufuktan ufka tozan,
Ey sözünde gizlilik dile gelen mucize!
Ey Türklüğün yolunu beklediği şen ozan
Hangi kutlu doğudan doğacaksan doğ bize!

* *

Doğ bize Ulu ozan; yaprak Bayrak göynümüz
Açılsın güneşinde; bize de bahar olsun!
Şen şönlere dönsün her günkü her öynümüz!
Başımızda bahtımız, yanımızda yar olsun!

* *

Şarkımızı şakısın pembe köpüklü sular,
Dinsin derin geceler; ışık sal bize kol kol;
Gülecek gözlerinin hâlâ mı uykusu var?
Bize hangi doğudan doğacaksan çabuk ol!

İzmir -Karşıyaka 26 / VII / 1940

ALİ RİZA ÖZKUT

O z a n d a n C e v a p

Mesihin arkasından ağmışım gibi göğe
Nedir bu ağıtların bağırını döge döge?

Beni ne arıyorsun şu doğu, bu batıda?
Başbaşa uyuyoruz ikimiz bir yatıda!

Issız çöllere düşüp sorma beni uzaktan;
Aramız daha yakın belki iki dudaktan!

Boş yollarda arama gidenlerin izini
Gönlünün nakşında gör güzellik bedizini;

Ne Kafların ardında, ne Hint'teyim, ne Çin'de
Ben sana senden yakın bir yerdeyim: içinde!

Seni senden ayıran geceyi yara yara
Doğacak güneşini kendi içinde ara!

Al bayrağın altında unut gökteki Tanı;
Senden özge ne varsa unut, kendini tanı;

En uz, en özlü şiir senin konuştuğun dil;
Orfeyi deli eden ezgi sesindedir bil;

Ağzında gevelenen iğreti sözleri at;
Gökten göğe uçana yaraşmaz takma kanat!

Boğazında hıçkırın düzme ezgileri boğ;
Kendi duygunu şakı; kendi benliğine doğ!

Yeter ufkun parmağı dudağında bekledi;
Yeter birçok yüz yıllar, yolunda emekledi!

Yüzün ülküye doğru, başın dik, alnın açık
Kendine yine kendin kılavuz ol yola çık.

Kendi öz varlığına varıp kavuştuğun gün,
Ne mutlu gün olacak yerde toy, gökte düğün!

Konya: 20 / XII / 1941

ALİ RİZA ÖZKUT

Türk Gençleri!

Alnınız on bin yılın şanlılarıyla hâleli;
Milliyet ateşiyle gözleriniz şûleli!
Ruhlarınız yaradan kudret gibi hamleli..

Adınıza: Yaratmak, taşıp köpürmek derim!

Derin sırları deşip güneşden ışık derin:
Dünyaya kalp ve zekâ mucizeleri verin;
Kül altında ateştir cevheriniz, gösterin!

Sizdeki TÜRK ruhuna gökten de yükse derim!

Alevden kaftan geyip saldırır bir gün ölüm,
Hamlenizden kül olur, kudurup gelen zulüm!
Size ad bulmak için coşup haykırır gönlüm:

Size yıldırım derim, lâv derim, şimşek derim!

F. SACİT ÜLKÜ

Bayrağımız

Başımızın üstünde al ışıktan bir güneş,
Yıldızı aydan aydın, ayna doğan güneş!

Kıpkızıl yakutunu ondan aldı kanımız,
Alsın, canan da, ona can da armağanımız!

Dalgaları, ezelin ebede uzanması!
Gül yüzü, gönlümüzün alev alev yanması!

Gölgesinde, ölümsüz yatanların otağı!
Aşkı, duyana koynu, en kutlu yar yatağı!

Süzülüp duruşuna, dayanacak can mı var?
Bir yürüsün, yolunda varlık ayağa kalkar!

Ey göklerin yücesi az gelen kanadına,
Yerde, gökte ne varsa saygı duyar adınal!

Ey sözlere sığmıyan manaların destanı,
Gecedен çıkanların binbir ıslıklı tanı!

Şu varlık ülkesinde ne vardır senden üstün
Tanrının öğdüğü yer ya altındır ya üstün!

Sen olmasan şafaklar rengini nereden alır?
Sen olmasan göklerin boşluğunda ne kalır,

İzmir - Karşıyaka 18 / 6 / 1940

ALİ RIZA ÖZKUT

Kısa Bir İnceleme ;

“MESNEVÎ” TERCÜMESİNDE

“Nahifî”nin Yanlışları

F. SACİT ÜLKÜ

“Mevlânâ,,nın derin felsefesine, yüce ruhuna ve bilhassa şiirindeki hudsuz heyecanlara nufuz edebilecek kudretde olmadıkları halde, büyük salâhiyet iddiasında bulunanların “Nahifi,, tercümesini göklere çıkardıklarını işittim. Ben, Nahifi tercümesi var iken “Mesnevî,,yi tercümeye kalkışmak küstahlığına cüret etmişim. Fakat, asıl onlar küstahtırlar ki anlamadıkları sâhada anlar görünürler.

“Konya,, dergisinin 31 inci sayısında “Mesnevinin başlangıcı,, başlığı altında basılan tercümemin 35 beyitten ibaret ve 33 üncü sayıda münteşir tercümemin 36 beyitli asılları ile “Nahifi,,nin tercümesi üzerinde yaptığım incelemede şu neticelere vardım.

A— Nahifi’nin tercümesi yanlışlarla doludur.

B— Bu yanlışlar: birincisi - şiirin ve fikrin derinliğine ve inceliklerine nüfuz edememekten, ikincisi- tercümeye kelimeleri “fâilâtün fâilâtün fâilün,, veznine uydurmaktaki kudret

ve meharetin azlığından, ve kafiye-leri mısralara beyitlerin manâlarına göre eklemekteki beceriksizlikten ileri gelmiştir.

“Nahifi,, bu zâ’flarından dolayıdır ki, “Mesnevinin başlangıcı,, dediğim 35 beyitten ve ikinci parçadaki 36 beyitten 27 beytini yanlış tercüme etmiştir. Bunları asıllarıyla beraber gösteriyorum ve kendi tercümelerimi de ilâve ediyorum:

1 — کر نیستان تا مرا بریده اند

از نفیرم مرد وزن نالیده اند

Nahifi’nin tercümesi:

“Der kamışlıktan kopardılar beni

Nalışım zar eyledi merdû zeni,, birinci mısraı - beni kamışlıktan kesdiklerinden beri,, - diye tercüme etmek lâzım iken “sığai iptidaie,, dediğimiz bu rabıt sığası şekli ihmal edilmiştir,

Benim tercümem:

— Kesildiğim gündenberi sazlıktan, halkı inlediyor ettiğim figan. —

2 — سینه خواهم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرح درد اشتیاق

Nahifi:

“Şerha şerha eylesin sinem firak,
Eyleyim ta şerh-i derd-i iştıyak,,

— Ney iştıyak derdini anlatabilmek için-Mevlâna,, daki metinde - ayrılıktan parçalanmış bir yürek iştıyor - Nahifi’nin tercümesinde ise - ayrılık yüregimi parçalasın - diyor. Yani Nahifiye göre “Ney,, hasretini insanlara değil kendi kendisine anlatıyor, ve insanların değil, kendi yüreğinin parçalanmasını iştıyor. Benim tercümem:

- İsterim hasretle doğranmış yürek:
derdimi dökeyim ben inliyerek !3 — هر کسی ازطن خود شد یارمن
آز درون من بخت اسرارمن

Nahifinin tercümesi:

“Her kişi zağmince bana yar olur,
sohbetimden talibi esrar olur,,

“Ney,, (her bir kimse zannınca bana yar oldu, içimdeki sırları aramadı) diyor. Nahifi ikinci mısraı asıl manasının tersine tercüme etmiştir. Benim tercümem:

- Her biri sandı ki bana oldu yar;
lâkin aramadı: bende ne sır var? -4 — سر من از ناله من دور نیست
لیک چشم و کوشرا آن نور نیست

İkinci mısradaki “Nur - birinci mısradaki,, Sır,,dır. İkinci mısraın hakiki mânası (lâkin gözde, kulakta o nur yoktur) demek değil, (insandaki göze ve kulağa göre öyle bir nur - yok -dur) demektir. Çünkü maksat “Ney,,deki sırrın gözde ve kulakta mevcut olduğunu veya olmadığını söylemek değil, insanın o sırda erememesindeki sebebi anlatmaktır ki, o sebep de bu maddi göze ve kulağa nazaran o nurun “yok,, durumunda, yani bilinmesi imkânsız oluşudur.

Eğer mevlânânın maksadı bizim

anlattığımız yolda olmayıp ta - gözde ve kulakta o nur yoktur - şeklinde olsaydı vezin ve âhenk hiç bozulmadan bu mısraı لیک آیدر چشم و کوش آن نور نیست şeklinde söyleyebilirdi.

Nahifi’nin tercümesi:

“Sırrım olmaz nâlişimden gerçi dur,

Leyk yok her çeşmü gûşe feyzi nur,,

“Nahifi burada “her çeşmü gûşe,, demekle ikinci bir hataya daha düşüyor ve asıldaki ikinci mısraın manasını “o nur bazı gözler ve kulaklarda vardır,, gibi tamamen yanlış bir şekilde sokmuş oluyor.

Benim tercümem:

“Sırrım feryadımdan değildir uzak,
O nuru “yok,, sanır lâkin göz, kulak,,5 — تن زجان وجان زن مستور نیست
لیک کسرا دید جان دستور نیست

Nahifinin tercümesi:

“Birbirinden can ü ten pünhan değil;

Leyk yok destur-i rüyet cana bil,,

(Can bedene ve beden cana gizli değildir, lâkin canı görmek için kimseye izin yoktur.) diyecek yerde Nahifi, ikinci mısraı yanlış tercüme etmiş. sanki (görmek) fiilinin fâili can imiş de görmekten mahrum edilmiş gibi ifade hatasına düşmüştür.

Benim tercümem:

(Can bedene, beden cana âşinâ;
lâkin canı görmek ne mümkün sana)

[x]

[x] — آتش عشقت کا آیدر می فتاد

جوشش عشقت کا آیدر فی فتاد

Nahifinin tercümesi:

«Âteşi aşk iledir tesiri ney

Cuşışı aşk iledir teşviri mey,

Fuzulînin:

«Aşktır ol neşvei kâmil ki ondandır müdam»

Meyde teşviri hararet neyde tesiri seda»

beytinde ki «teşvir-i ve «tesir-i alıp bu beytin tercümesinde kullanmış.

Bizim tercümemiz:

«Aşkın ateşidir neyde hiçkırın,

Aşkın coşmasıdır meyde fişkırın»

Yazının sahibi bu parçayı müşveddesinden çizmişti. Biz bu parçanın atılmasına râzi olmadığımızdan, haşiye yerine alarak ipka ettik.

«Mecmua»

6 — فی حریف هرکه از یاری برید

بردهایش بردهای مادرید

Mevlâna ikinci mısırâda "onun perdeleri bizim perdemizi yırttı," diyor. Nahifi ise:,"

"Yârdan mehcura hemderd oldu ney, Çâksaz-i perdei merd oldu ney,"

diyerek ikinci mısraında Mevlânanın değil, "merd," in, yani herhangi insanın perdesini yırttığını ifade etmiştir.

Bizim tercüme:

- Yarden ayrılanın, ney gönül sesi; perdemizi yırttı onun perdesi; -

7 — محرم این هوش جز بی هوش نیست

مرزبانرا مشتری جز کوش نیست

Mevlânanın "In hûş," dediği akıl hepimizde mevcut olan akıl değil, -ney- in anlattığı macereya varan a-kıldır, Bu beytin ruhunu teşkil eden bu ince noktadan tercümede agflet edilmemek lâzımdır.

Nahifi tercümesinde:

"Bîdilandır mahremi esrarı hûş, Yok zebane müşteri illâ ki gûş,"

diyerek, birinci mısraında -akl-ı bildiğimiz akıl halinde mutlak alıyor ki öyle, didiği gibi "aklın esrarına mahrem deliler," değildir. Bîhuşlar neydeki mâceranın içinde çalkanan akla mahremdirler.

Bizim tercüme:

- Bu akı kim anlar beyhuştan gayrı? Dile mahrem var mı kulaktan ayırı?

8 — در غم ماروز های کاهشد

روز ها با سوزها همراه شد

Mevlâna

- Gamımızdan günler vakıtsız bitti, Günler yanırlarımıza yoldaş oldu - dediği halde Nahifi:

"Derdimizden rûzler bigâh olur,

Rûzler çok sûz ile hemrah olur,"

yani mevlânanın - oldu - dediği hadiseyi "daima olur," müş gibi ifade etmesi hatadır.

"Derdimizden ruzlar bigâhtır,

Rûzler sûzişlere hemrahtır," diye bilirdi. Bizim tercümemiz:

Günler gam içinde vakıtsız soldu, Günler yanırların yoldaşı oldu-

9 — هرکه جز ماهی ز آبش سیر شد

هرکه بی روزیست روزش دیر شد

Birinci mısraın manası şudur:

"Herkim ki balıktan gayridir onun suyuna yani lûtfuna kandı,"

-Balık- şuursuz ve gafil yerinde kullanılmış oluyor.

Nahifi: "Mahi -i bahr olamaz sıyrâbsaz, Rûz-i bîrûzi olur gayet diraz," diyor. Birinci mısraın, âdeta nîrengi noktası olan "Cûz mâhî-balıktan gayri," mefhumunu mühmel bırakmış ve Allaha râcî, olan "zi âbeş," i bildiğimiz deniz suyu manasına alarak burada gine bildiğimiz "Bahr," kelimesile ifade etmiş olduğu için tercümesi hem yanlışlığa hem de manâsızlığa düşmüştür. Bizim tercüme :

Balıktan gayrisi suyuna kandı, Nasipsizin günü gecikti yandı! -

10 — هرکه را جامه ز عشق چاک شد

اوز عیب و حرص کلی پاک شد

beytinin tercümesinde:

Her kimin aşktan libası çâk olur, Hırs-u aybın cümlesinden pâk olur şeklinde müsbet cümleler kullanabilirken,

"Aşk ile ol came kim çâk olmadı,

Çirk-i hırs u kibirden pâk olmadı? diye menfi bir ifade yoluna gitmiş ve maksad şahıs değil de "câme," imiş

gibi hırsan pâkliği de - câme-ye izafe etmiştir.

Bizim tercüme:

- Aşk parçalar kiminki urbasını Siler ondan hırsın, aybın pasını -

11 — عشق جان طور آمد عاشقا

طور مست و خر موسا صاعقا

bu beyitte: - aşkın Tur dağına can gibi hareket vermesi - çok mühimdir. Halbuki Mevlânanın kıymet verdiği bu şekilden Nahifi ayrılıyor ve aşktan hiç bahsetmeden "Nur-i lika," kelimeleriyle sanki Allahın yüzü Tur dağında görüşmüş gibi bir eda gösterip:

"Tur'u pürnûr etti çün nuri lika

Bu haberdır Harre Mûsa Saika," diyor.

Metindeki âyeti tercüme etmemesi de bizce mütercimlik yönünden ayrı bir eksiklikler.

Bizim tercümemiz:

- Aşk Tura can gibi cilveler saldı; Tur mestoldu, Mûsa yığıldı kaldı!,"

12 — من چه گونه هوش دارم پیش و پس

چون نباشد نور یارم پیش و پس

Bu beyitte: "Piş ü pes," "yâni ön ve son," çok mühimdir; zaten bütün filezofların, düşünen dâhilerin yani aklın anlamak istediği de önden ve sondan "Mâvera," dır. Halbuki Nahifi tercümesinde:

Akıl-ü hûşe yer kalırmı bir nefes Nuru canan olmaya tâ dâderes diyor. "Piş-ü pes," in büyük mânasına hiç temas etmiyor.

Bizim tercümemiz:

- Akla görünür mü âhir ve evvel, Yârimin cemali tutmazsa meş'al,"

13 — عشق خواهد کین سخن بیرون بود

آینه غماز بنود چون بود

Bu beyittede, -Kin sūhan- çok ehem-

miyetlidir. Çünkü bu beyti bundan evvelki "Piş-ü pes," i ihtiva eden beytin derin manasına bağlıyor. Halbuki Nahifi bu noktaya da hiç selâm vermemiştir:

"Kâri aşkın meyli keşfi raz olur, Saf olan mir'âta bak, gammaz olur," bizim tercüme:

-Aşkister: bu sözün sırrı görünsün; Akisler aynada bürünsün? -

14 — نشود نغمه پری را آدی

کوبود زاسرار پریان اعجمی

Mevlâna bu beytin birinci mısraında- peri nağmesini insan işidemez diyor. Nahifi ise bunu, -nağme periden insanı anlamaz - diye tercüme ediyor. - Nagme - ye (anlamak) - fiilinin isnad edilmesine hayretteyim: "Nagme fehmetmez periden âdemi, kim değil sırrı perinin mahremi,"

Bizim tercüme;

- Peri nagmesini insan duyamaz. Çünkü perideki sırta uyamaz.

15 — کرچه هم نغمه پری زین عالمست

نغمه دل بر تراز هر دود مست

Nahifi, birinci mısradaki - Peri nagmeside bu âlemdendir - mefhumunu-İnsanın ve perinin nağmeleri birdir - şekline koyuyor, bundan evvelki beyitte - İnsan peri nagmesini duyamaz, Çünkü peri sırrına mahrem değildir - didikten sonra, nasıl olur ki ona bağlı beyitte- her ikisinin nagmesi birdir - deriz?!

Nahifinin tercümesi:

"Gerçi birdir nagmei ins ü peri, Nağmei dil oldu anlardan beri,"

Bizim tercüme:

Gerçi bu alemde, peri nağmesi; Onlardan üstündür gönülün sesi; -

16 — هم پری و آدمی زندانیند

هر دودر زندان این نادانیند

Bu beytin ruhu "zindaniyendi," kelimesinde toplanıyor. Peri ve insan özfînetlerinde zindanî, yani zindana mensupdurlar, karanlıktandırlar. Bunu Nahîfî - mahbustur - diye anlamış:

"Kim peri ve ademi mahbûstur, İkisi de cehl ile me'nûsdur,"

Bizim tercümemiz:

- Hem karanlıktandır insanla peri, Bu sırre eremez hem bilgileri,,

17 — هین زلای نفی سرها برزیند

این خیال و وهم یکسو افکیند

Mevlâna ne kadar muhteşem ve kuvvetli söylüyor:

Nefiy lâsından başları yükseltiniz, bu vehim ve hayali söküp atınız!

Nahîfî:

"Olmanız dilbend-i lâyi nafiye; Vehmü zan lâyük mî kalb-i safiye," diyor.

Tercümemiz: -

Bu nefyin lâ'sından başları yükselin; Bu vehmi kökünden koparın gelin!

18 — ای همه پوسیده در کزن و فساد!

جان باقیان نروید و نژاد

Mevlâna, kevn-ü fesad âleminde çürüyenlere hitap ediyor, "görünmez doğmaz bâkî rûhlar," diyor, Nahîfî ise bunu şöyle tercüme ediyor:

"Oldu fani âlem-i kevn-ü fesad, Ruh-i bâkî'niz değildir hanezad,"

Bizim tercüme:

- Ey kevn-ü fesatla çürük olanlar, Görünmez ve doğmaz, sonu yok canlar

19 — جانهای مرده اندر کورتن,

برجهد ز آوازشان اندر کفن

Manası şudur: - Beden kabrindeki ölü canlar onların sesleriyle kefen-den sıçrarlar -. Nahîfî bu beyti - ölülerin canı beden kabrinde evliyanın canından münfaildir - diye tercüme ediyor. Halbuki Mevlânânın beytinde evliyanın canından değil, avazından bahsolunuyor.

Nahîfinin tercümesi:

"Mürdegânın canı kûr-î ten de bil, Oldu can-i evliyadan münfail,"

Bizim tercümemiz:

- Ölü canlarki hep mezarları ten, Onların sesile sıçrar kefenden!

20 — کریداین آواز ز آواز هاجداست,

زنده کردن کار آواز خداست

Birinci mısraın manası - bu ses seslerden, ayrıdır, der. - olduğu halde Nahîfî "der değil gayrin sadası bu nida," şekline koymuş ve ikinci mısra-daki -âvaz-ın yerine tercümede - fiil- kelimesini getirip "mürdeyi ihya eder fiili hudâ," demiştir.

Bizim tercümemiz

"Derler: bu bir ses ki seslerden ayrı; Böyle diriltir ses verince tanrı,,

21 — ما برديم وبكلى كاستيم,

بانك حق آمد همه برخاستيم

- biz öldük ve tamamiyle çürüdük, hakkın sesi geldi. hepimiz kalktık - mefhumunu, Nahîfî:

"Mevt ile olmuş iken hâki gubar; Haktan oldu izn-i bâ'sü intişar,,

şeklinde yazmış; bu beyitte fail mevcut olmadığı gibi Mevlânadaki ikinci mısraın şiddet ve belâgatini de tercümede göremiyoruz. Biz şöyle tercüme ettik.

- Biz ki tamamiyle öldük, çürüdük; Tanrı sesi geldi, kalkıp yürüdük,,

22 — ای فنانان نیست کرده زیر پوست

باز کردید از عدم ز آواز دوست!

Bu beyitte öyle derin bir heyecan ve yüksek bir ihtişam var ki yokluğun sonsuz karanlıklarına dalan ruhların geri varlığa dönüşlerini görüyor ve hakkın âvazını işitiyor gibiyim. Nahîfî ikinci mısradaki - Yârin avazile yokluktan geri dönün; - hitabını "var eder mâdumu sît-i emri dâst," diye tercüme etmiş. birinci mısraın tercümesi ise Farisî aslından hemen hiç farkı olmıyan farisî bir mısradır:

ای گروه فانیان زیر پوست,

وارايدر معدومى امرصيت دوست

Bizim tercümemiz.

- Ey yok olanlar post bürünmesile! Yoktan geri dönün yârin sesile!,

23 — كفتم اورا من زبان و چشم تو

من-حواس ومن رضا و خشم تو

Mevlâna evvelki beyitlerden beri çağlıyan hızla bu beyitte de öyle derinleşiyor ki Allah'la birleşiyor. - vahdeti vücut - yolunun şahikasındadır: - onu söyledim, ben senin dilin ve gözünüm; ben senin havâssın, ben senin hışmın ve rızânım; - Nahîfî böyle diyebilmiş mi?

Nahîfinin tercümesi:

"Rüyet-ü güftârda çeşm-ü zeban "mazhar-i feyz-i hudâdır bî güman,,

Bizim tercümemiz:

Dilin, gözün, ben im, ki söyledim ben; Ben'im hâsselerin, rıza ve öfken; -

24 — روکوبى يسمع وى يبصر توئى,

سر توئى, چه جای صاحب سر توئى!

Mevlâna hudutsuz coşkunluğu için-

(بى يسمع وى يبصر سنسك, سر سنسك...) de diyor. Nahîfî ise bunu değiştirerek şöyle tercüme ediyor.

budur., سر بى يسمع وى يبصر

Vâkıfı tahkik isen bil sır budur,, Bizde şöyle tercüme ettik:

- Bir sırsın ki yoktur "يسمع و يبصر" Sır sahibi değil, kendinsin o sır! -

25 — هر کجا تايم زمشکات دى,

حل شد آنجا مشکلات عالمى

Mevlâna - nefesimizin çerağı neredeki parladı, Orada âlemin müşkülleri çözüldü - diyor, Nahîfî bunu (oldu) şeklinde değil, - olsa şöyle olur - tarzında tercüme ediyor:

"Olsa ol müşkât-i demden tâbişim, "Müşkilât-ı âlemi haldir işim,,

Bizim tercümemiz:

- Nerde parladımca can şulesinden, Müşkülleri çözdüm bu âlemde ben-

26 — ظلمتى را کافتابش بر نداشت,

از دم ما کردد آن ظلمت چو پاشت

Nahîfinin tercümesi

"Sems ile def'olmayan gîm-ü zalân

"Oldu vakti dahve ol demden tamam,, Nahîfî bu beyitte de Mevlânaya ait "mâ,, zamirini ihmal ediyor ve tercümede ne demek istediği anlaşılmıyor.

Bizim tercümemiz:

Bir karanlıktır ki açamaz güneş, Nefesimizdendir olur güne eş.

27 — خواه از نور پسین بسنان توان,

هیچ فرقى نیست خواه از شمع جن

Mevlânânın, buraya nakletmediği-miz evvelki beyitlerinden beri bahsettiği "nur,, için bu beyitte - ister onu sen son ışıktan, ister can şem'a-

sından al, farkı yoktur - diyor. Nahifi ise - can şem'asından al - yerine - can şeması olsun - diyerek manâyı değiştiriyor:

"İster ol nur ola ahirden ıyan;
Farkı yok, isterse olsun şem'i can,"
Bizim tercümemiz:

-Hep birdir: bu nuru al son şem'adan,
İstersen canlarda yanan lem'adan -

Biz Nahifi tercümesine ait tetkikimizi yalnız 71 beyitten ibaret iki parça üzerinde yürüttük. 71 beyitten 27 si yanlış, eksik, çarpık ve aslındaki incelik, derinlik ve coşkunluktan mahrum bir tarzda tercüme edilmiş olun-

ca, altı cildi incelemek faydasız ve lüzumsuz olmasa, demek ki iki cilt dolduracak miktarda hata tesbit edilmek ihtimali vardır.

Nahifi'nin tercümesindeki vezin ve şiyve bozukluklarile beceriksizliğini gösteren, türlü za'flarından, hele Türkçeye tercüme namına Farsçaya rahmet okutan terkipten ve Mesnevinin metnindeki âyet ve sair Arapça ibareleri hiç tercüme etmemek yolunda tuttuğu mantıksızlıktan misal ve delillerle bahsetmeyi şimdilik lüzumlu görmüyorum.

Nahifi'ye tapanlardan af dilerim.

Mevlâna'ya Gazel

Mollâ ki nev-niyâzına tekbîr-i aşk eder
Dil-beste-i mahabbetini pîr-i aşk eder

Bir kâinât-ı cezbede sâgar-bedest olup
Hüsnü gemâl-ı vecd ile takrîr-i aşk eder

A'mâk-ı dilde fecr-i bahâr-ı nigâh ile
Çeşmân-ı mesti âşika tefsîr-i aşk eder

Bir neş'e halkeder gibi nâz-û niyâzdan
Şeb- zindedâr-ı yuslete ta'bir-i aşk eder

Vuslet-serây-ı âlem-i ervah'dan bu gün
Bâkî sefâ-yı bâtını takdîr-i aşk eder

ABDÜLBAKİ GÖLPINARLI

Not: Konya'dergisinin 32 inci nüshasında soyadını Gölpınarlı diye koymak icap ederken, saika-i muhabbetle olsa gerek ki, Gülpınarlı diye koyduğumuz Bay Abdülba-ki'nin «Mevlâna'nın Türk kültürüne tesiri» başlıklı yazısında her nasılsa ufak bir yanlışlık vukubulmuştur.

1736 ıncı sahifenin sol sütunundaki 16-19 uncu satırları Mesnevi'nin birinci cildinin onyedinci beyti olan:

هر که جز مای ز آیش سیر شد

هر که بی روزیست روزش دیر شد

beytinin tercümesi olduğuna göre «Balıktan başka herkes suya kandı; Kim ki rıziksızdır günü uzadı» şeklin- linde yazılmak lazımgelirken ikinci (mısra'nın) tercümesi «günsüz olan, zamansız kalan kişinin günü uzaklaştı» tarzında yazılmıştır.

"Mecmua,,

Muhterem Üstat

İbrahim Alâettin'e [1]

Aziz Üstadım,

O Yüksek İltifatlarımız o büyük İn-sana râci'dır. Ben bir kamış parçasın-dan başka bir şey değilim. Binbir ya-ralı bir ney. Dudaklar onun. o üfle-yor. Yaralı bir gönülden hazin ve dertli bir ses geliyor.

Aşk ve ızdırıp... varlığımın iki un-suru. Bütün varlığım bu.

Dünyanın en bahtiyar mahlûku ben. en muztarip fânisi yine ben.

Saadet ve ızdırabı aynı kadehden içi-yorum. Her ikisinin mahiyeti birleşiyor. Ve öylece ruhuma akıyor. İlâhî bir selsebil.

Kulağınıza gelen bunun Musikisi ve ruhumun eninidir. Dünyanın ve âhiretin en şiddetli âteşinde hiç dur-madan yanan, yanarken en yüksek hazlarla harap olan ruhumun enini. yı tatdım. Herşeyden ve candan geçdim. Bir damla su, bir damla göz yaşı idim, Denize intikal ettim, Fatiha istitiyorum. . . . حوالیاتی

Ondört, onbeş yaşlarında bir ço-cuktum, ona aktım. Arada hiç bir telkin, hiç bir vasıta yok.

(1) — Yedi gün mecmuasında İstanbul Meb'usu İbrahim Alâeddin Gövsan'ın fakire hita-ben yazdıkları çok taltifkâr yazılarına cevaptır.

D. K.

Yedi senelik idâdinin (Kastamoni idadisi) ikinci veya üçüncü sınıfında Farisî Hocamız Osman efendi Merhum - nur içinde yatsın - Mesnevinin mu-kaddemesini teşkil eden onsekiz bey-ti vermişti. (Mevlâna) ismi bana hiç-de yabancı gelmemişti. Tatlı yakışlar-la ruhuma nufûz etti. Bundan bir yan-gın çıktı o yangından ben çıktım. والبعث بعد الموت sırrına erdim. En bü-yük aşıkla en büyük aşkla bağlan-dım. Artık yalnız onu söylemek iste-yorum. Söylemeğe mecâlim, susmağa tahammülüm yok.

من چه گویم يك ركم هشيار نیست

وصف آن یاری که اورایار نیست [2]

Geçen gece rüyada anlatıyordum: Galiba ömrümün sonuna kadar yalı-nız onu söyleyeceğim. başka başka her ne söylemek istersem ağzımdan (Mev-lâna) çıkıyor.

Bir ömür nedir? yalnız bir (Ah)ı içi-ne alabilecek bir zaman parçası de-gilmi?

En büyük eşsiz bir saadetin ce-hennemî bir ızdırıp ile birleşmesi. İş-

(2) — Misli olmayan o yârin vasfında ben ne söyleyeyim ki şimdi bir damarım bile şu-urulu değildir.

(Mecmua)

te benim halim, bunu söyleyecek dil yok.

Haz ve saadet, elem ve ızdırıp... Duyduklarımı bu sözlerle ifade et-mek istiyordum. Fakat hiç bir şey demiş olmuyorum.

Dünyanın bütün dert ve gamı içim-de bütün şevk ve şetareti yine içim-de melûl ve bitâp olan ben, şen ve kavi olan yine ben.

Aşk ve ızdırıp dedim. Yanlış....

Aşk.. Aşk.. yine Aşk.. varlığım yal-nız bu. Varlığımda değil, yokluğu bu-nunla buldum.

Aşkdan gelecek her şey'e müştâ-kım. İster haz olsun, İster ızdırıp. her zerremden şu feryat yükseliyor;

Bırakma beni!..

Bırakma beni diyor, yalvarıyorum

ocanana. Ona yaklaştıkça hicranım arttı. Ona intikal ettim. Hicranın ken-disi oldum.

Mesnevinin, Divan kebîrin satırla-rımı kalbimden sızan kan damlalarla ıslattım.

"Görse kassab-ı ecel eyleye can almayı terk

Nîmbismil gibi ağıştai hun olduğumu,,

Aldıklarımı Mevlânadan alıyorum. Havsalamın müsaadesi nisbetinde alı-yor, kudretimin yettiği kadar veriyor-um. Benim hiç bir dahlim yok. bu-nunla beraber kalbinizin semahatine karşı derin minnettarlığımı arzette-den geçemeyeceğim. sonsuz hürmet-lerle.....

Üsküdar 5 Teşrinievvel 940

DIAMANDİ KEÇEOĞLU

Halkevi İçin

9 Yıldönümü münasebetile

Gelin ülkü ülkerinin Pembe kanatlı kuşları,
Her mevsimi bahar olan cennet bağı burasıdır!
Dokuz güneşin doğduğu burca varan yokuşları
Uçun. aşın masalların "Kutlu Dağ,, ı burasıdır!

§

Dokuz Tuğlu Başbuğumuz otağını burda kurdu!
Yüz yıllarca yitirmiştik burda bulduk kendimizi!
Yurt içinde evi bulduk; ev içinde bütün yordul
Artık bizimdir enginler; aştık artık bendimizi!

§

Yanmış, kuru dudakların özlediği serin sular
Koku, nağme, renk içinde akıp gider bağımızdan!
Güler yüzlü düşünceler, gelin duvaklı duygular
Beste beste şakıyorlar solumuzdan, sağımızdan!

§

Halkevinin düğünü var; halkın çocukları gelin;
Ne elyüzü, ne sen, ne ben; burada sade biz varız!
İleri, yukarı bizim; ilerleyin ve yükselin;
Elde dokuz meşalemiz, gökten geceyi kovarız!

§

Bir bahçeye girer gibi gelin, girin Halkevine
Burada gül daha baygın, bülbül sesi daha yanık,
Yıldönümü Bayramına yetişin güle, sevine;
Burada yaslar uykuda, burada neşe uyanık!

Konya - 5 / II / 1941

ALİ RİZA ÖZKUT

YARADIŞ CİLVESİ

FEYZULLAH SACİT ÜLKÜ

— 2 —

E V V E L K İ S A H N E

(Mavi bir at'asa bürünmüş, insan şek-
(linde bir ruh bir bulut parçası üstünde
(ozaklara dalmış düşünür).

R U H

Gök denilen bu firuze tahtıma
Bakıpta mı şükredeyim bahtıma?

Diyelim ki ykanıp nur içinde
Yüzmekteyiz dâim sürur içinde;

Diyelim ki neş'edendir duygumuz,
Cezbe gibi ilâhidir uykumuz;

(Bir müddet dalar, sonra devam eder)

Diyelim hi uçarken bir yıldıza,
İster isek benziyoruz bir kıza;

İster isek erkek hissi duyarız..
Sonsuzluk bul Her bir şekle uyarız!

İster isek fikir gibi uçarız,
Tehayyülden bir de kanat açarız;

Bir âlemden bir âleme geçeriz.
Hilkatteki büyüklüğü ölçeriz.

Bir hayat ki.. gerçek, fakat hulyalı;
Diyelim ki: sonsuzluğun rü'yalı,

Lâcivert bir gölgesidir bu sehar,
Bu sehar ki hiç solmıyan bir bahar..

Bir güzellik âlemdir geceler,
Açılır hep türlü türlü peçeler:

Koklaşmalar, öpüşmeler, gülüşler..
Şüzülüşler, üzülüşler, ölüşler..

Ölüş.. fakat, o ne tatlı bir hayat;
Gülüş.. fakat, ebedî bir iltifat!

Aşk âlemi.. rü'ya ve şiir âlemi..
Emel gibi güler durur elemil

Diyelim ki, yorulmak yok, bıkmak yok;
Kim demiş ki bu illerden çıkmak yok?

(Karanlık dağlara bakarak)

Bu açılmaz, bu karanlık perdeden
Bilgilendim birden bire demin ben,

Bir gürlevis ve kapkara bir şimşek
Anlattı ki korkunç korkunç gülerek:

Bu temaşa bir rü'yadır, yalancı;
Bu âleme yabancıyım, yabancı!

(Derin derin uzakları süzer)

Gördüm, gördüm o gelecek zamanı;
Gördüm gine hep olacak olanı:

Güzellikler burcu olan bu diyar,
Bu melekler, bu cilveler, bu bahar,

Bu temâşa bana hayal olacak!
Gideceğim bende hayal olarak...

(Vücudunu mavi bir buluta sarmış
(bir melek gelip selâm verir): (1)

(1) - Selam türesi: dünyaya incekler (Ezelden fenaya!),
dünyada ölüp gelen ruhlar (Fenadan ebedel), dünya ile
alâkası olmıyan melekler (Ezelden ebedel) diye selâm
veriyorlar...

(-EZELDEN EBEDE SEVİNÇ MELEĞİ diye eğilir RUH
(- EZELDEN FENAYA! BİR BUH.. diye karşılık vererek
(eğilir. Gök türesine göre: öpüştükten sonra oturup
(konuşurlar) :

SEVİNÇ

Gideceksin gine, fakat nereye?
Hangi semte, hangi süslü küreye?

Öyle ya! Bu fazâ bize bir adım !
Ne düşünce yetişir, ne yıldırım!

Söyle hangi diyarlara...?

RUH

- Fenaya! ...

SEVİNÇ

O da niçin?.. Gücendin mi bekaya?

Bıktırdı mı sizi artık neşveler,
Bizlerdeki gülüşlerle işveler?

(Yüzüne dikkatle bakar. hayretle)

Çehrenizde keder tozu! Acebâ?
Ben yanlış mı görüyorum?

(Kollarını açarak)

Gel bana!

RUH

Baka bana gücenmiştir!

SEVİNÇ

Ne demek?

Anlamadım okşa beni severek..

Ben kederin işitmişim adını,
Nasıl şeydir, fakat, bilmem tadını.

(Ruhu kucaklar, yanağını uzadır)

Öpmez misin... Fena olur, diye mi?
Yaradana sana olur, diye mi ?

Niçin böyle bakmaz oldun SEVİNÇ'e?
Beni bir az, beni bir az sevince

Uçar gider ıstırabın gölgesi;
Hep yıkılır elemlerin ölkesi!

Öp, güzelim neş'e dolsun gönlüne.

(Ruhun gözleri dolar)

Çiy' yakışmaz gönüllerin gülüne.

Öp, sevgilim, sevindir bu SEVİNÇ'i;
Her öpüşün gerdanıma bir inci!

Öp, yurttaşım, benim beka yoldaşım...

(Ruhun gözlerinden iki damla yaş,
(meleğin göğsüne düşür, melek şaşalar.)

RUH

İşte böyle öper seni gözyaşım;

Gözyaşım ki yanıp, yakan incidir;
Fakat yalnız beni yakar, incidir;

Ceberût'un armağanı bu güher,
Fâni, kirli dünyalardan haberler...

SEVİNÇ

Bu göz yaşı,.. kaynıyan bir zehir bul
Damla damla dökülür bir nehir bu!

Kaptıramam ben kendimi bu selef
Kurut bunu ateşli bir öpüşlel
(Yanığımı uzadır, Ruh öpmez.)

Ben bu selde boğulmam...

(Ayağa kalkar)

(Yaş dolu bir bakışla)

RUH

Nereye?

SEVİNÇ

Kederlerden uzakta bir küreyel

İstirabın şimşekleri çakmamış,
Siyah elem bulutları akmamış

Bir âleme:

(Melek kaybolur)

RUH

(Bitkin ve harap inliyerek)

Gittin sevinç meleği!

Üstüme mi yıkıp gittin feleği?

Ben seninle kaldım gine baş başa:
Ey kederim, beni artık sen okşal

İstirabım! gonlümdeki yoldaşım..

Pek harabım! benim eşim, göz yaşım!

(Yıldız işlentili ve menekşe bir buluta
(girmiş, gölge saçlı bir melek peyda
(olur.Sağında: zümrüt bir atlas bürgü-
(lû, koyu lâcivert gece saçlı bir melek
(şeffaf bir gelin duvağı içinde.. Solun-
(da: hâlelerle nakışlı gümüşü tüller
(giyinmiş, ışık saçlı bir melek durur.
(Arkada beline bir şafak bulutu sar-
(mış, havaî keysulu, penbe vücutlu
(üçüncü bir melek görülür.) (2)
(RUH bunları görmez.)

GÖLGE SAÇLI MELEK

(Ruh'u merhemetli bakışlarla süzdük-
(ten sonra, kendi kendine)

Vah zavallı! Bu haline acıdım!

Yas bağlıyan melâline acıdım!

(tatlı bir sesle)

Bırakmayız, kalamazsın kimsesiz;

Bırakmayız, biz okşarız seni biz!

(Yanıdakileri takdim eder):

Buna ÜMİT, buna EMEL meleği

Derler.. Bu da, ruhların son dileği

ZEVK meleği.

(Melekler: - EZELDEN EBEDE!... Ruh :
(EZELDEN FENAYA! selâmlarıyla eğilip
(doğrulduktan sonra) :

RUH

(Telaş halinde)

Siz mi?...

GÖLGE SAÇLI MELEK

(Şuh bir tavırla gülerek)

Ben mi? TESELLİ!

Gamlı Ruh'a tanrı'dan bir tecelli!

(2) - Meleklerin büründüğü bulutlar tüller temsil edi-
lecektir.

(Öpüş merasiminden sonra, şehaplar ve
(nurdan yataklar üzerine otururlar.)

TESELLİ

(Ruh'a tatlı tatlı bakar, o bak-
(tıkça tatlı bir nağme duyulur):

NAĞME

GAM YAKIŞMAZ BU İLLERE,
FEGAN SIĞMAZ DİLLERE;
BİTER BURDA HELECANLAR,
DİNER BURDA HİCRANLAR;

(Baştan başe renk renk çiçek açmış
(mesafeleri gösterir.)

BAK NÂZENİN SÜNBÜLLERE,
ÇEŞİT ÇEŞİT GÜLLERE !
EMEL GELDİ, ELEM GİTSİN,
GÜLÜŞELİM, GAM BİTSİN....

(Melekler gülüşürler, RUH gülmüz.)

RUH

(Heyecana gelir)

Söyle bana, söyle! Ey güzel melek,
Ezel âleminde bumuydu dilek?

Önce vücut verip şeffaf gölgeden,
Sonra çıkarmak bu güzel ülkeden!

(Ağlar)

Bu yerde gündüzler şir, hulyadır,
Geceler kavuşma dolu rüyadır.

Bu rü'yayı gören nasıl uyanır,
Bunun hasretine nasıl dayanır.

Çiçekler kuşlara öpüşler verir,
Ruhlara melekler göğüs gösterir;

Uzak cihanlardan gelen besteler
Yanan gönüllere aşkı besteler.

Bu yerde güzellik sevdaya âşık,
Sarmaşır koklaşır karanlık, ışık!

Gece başlar: fusun olan ufuklar,
Pembe mehtab ile dolar boşluklar;
Yükseklere tel tel ışık örülür,
Aşkindan açılmış kollar görülür;
Bütün mesafeler

(Karanlık dağları gösterir)

(O) na yaklaşır;

Uzak, yakın, her şey hep kucaklaşır;
Yükselerek şûle şûle ağaçlar,
Vuslet gölleiyle dolar yamaçlar;
Her yandan aksedip güler cemali;
Bütün varlıkların bişer mecali;
Bütün mesafeler ateş kesilir,
Yıldılar şevkindan güneş kesilir!

TESELLİ

(Ruhu bir müddet sürer)

İşte o sevdiğin gönderdi beni!

RUH

O sevdiğim neye dönderdi beni;
Bakın, var mı farkım siyah gölgeden?

(mazlûmâne)

Beni goğacak bu güzel ülkeden.

ÜMİT

(cilveyle)

Boş yere ağlama, yanıp yakılma!
Keder yeliyle ah edip yıkılma!

(Bir düşünceden sonra)

Tanrı'dan ezelde ayrıldı ruhlar,
Böylece birlikten sıyrıldı ruhlar.
Dünyaya doğarlar vakti geldikçe,
Tanrımız tecelli ettiği gece !
Bu yasa bozulmaz, ezelden gelir
O büyük ve sonsuz güzelden gelir;
Kederlenme, boştur, sen de bilirsin.
Bu ilden gitsen de gine gelirsin!

RUH

Gine geleceksin niçin gideyim?
Niçin topraklarda fegan edeyim?

ÜMİT

Onun hikmetini biz bilemeyiz;
O derin sirlara yükelemeyiz!

RUH

Bakın, göz yaşlarım soldurdu beni,
Derd ile, yas ile doldurdu beni!

TESELLİ

Yasını gördüm de şevk ile geldim,
Ümitte, emelle, zevk ile geldim.

(Göğsünü açarak)

Teselli kucağı! istemez misin?

ÜMİT

(Yüzündeki şeffaf peçeyi kaldırır)

Ben açtım duvağı, istemez misin?

EMEL

(Gülerek ve yanaklarını kapayarak)

Emel yanağını özlemez misin?

ZEVK

(Ruh'u öper)

Zevkin dudağını özlemez misin?

TESELLİ

Hüzünle hazana dönmüş gönüller
Bende tazelenir, bende gülümser;

Mâtem tozlarıyla paslı bir duygu
Üstüne serperim gümüşten bir su.

Yanan kalbe serin bir gök açarım,
Her gönülde beyaz bir gül açarım..

ÜMİT

Yasın denizine dalan ruhları
Saçlarıma takıp çıkaran ben'im!

EMEL

Gözü yaşlı gönül çocuklarını
Öpen, kucaklıyan ve saran ben'im!

ZEVK

Istirap içinde çarpınanları,
Yaralı kuş gibi çarpınanları

Göğsümün üstünde uytan ben'im..
Ilık dalgaların akıntısında

Batırıp çıkaran, avutan ben'im;
Yuvarlanmış ür çivt ay ortasında
Okşayıp okşayıp bayıltan da ben;
Gizli bir âlemde ayıltan da ben!

(Ruh'u okşamiya başlarlar)

RUH

Melekler, melekler, güzel melekler,
Ey beni okşıyan kollar, bilekler!

Bana bu âlemin vefası var mı?
O yerin de böyle sefası mı?

O yerde insanlar toprak olurmuş;
Ölüm dedikleri karanlık rüzgâr

Estikçe kururmuş pembe yanaklar,
Savrulan sapsarı yaprak olurmuş;

Okşayın, gönlümde sabah oluyor,
İçime serin bir ışık doluyor;

Okşayın, okşayın, avutun beni;
Sönmüş zekâ gibi uyutun beni!

Okşayın ve lâkin...

(Güler)

TESELLİ

Hâlâ mı keder?

Uzaktır bu yerden, uzaktır o yer!

ÜMİT

Uzak ta olmasa...

TESELLİ

Yakın da olsa,

Gönlün ve hisselerin gamdan boğulsa,

Bizim ki kalplerdir yuvalarımız,
Hiç seni yalnız bırakır mıyız?

Yaşadığın zaman insan içinde,
O mihnet köprüsü cihan içinde

Sanma ki biz senden uzaklaşırız,
Böyle oynasınız, kucaklaşırız!

Gideceğim işte ben şimdi bile...

(birden kalkar)

RUH

Nereye?

ÖTEKİ MELEKLER

(hep birden)

Nereye?

TESELLİ

Gamlı bir i'le!

Mahzun gönülleri okşamak için,
Kederli kalplerde yaşamak için,

Elem diyarına, Arza,

EMEL

Çok kalma

ZEVK

(latifeyle gülerek)

Hüzün denizine pek derin dalmal

TESELLİ

(Giderken)

AYRILMAYIN YANINDAN,
BIRAKMAYIN YALINIZ!
OKŞAYINIZ CANINDAN,
RUH İLE HOŞ KALINIZ.
SİZE ETTİM EMANET,
HER ÖPÜŞ BİR İNAYET!

(Bu sırada fezaı kaplıyacak kadar geniş ka-
natlarıyla yeşil tüylü bir kartal şekline gir-
(miş bir mahlûk, yükseklerden keskin bir hız-
(la geçer.) (Uzaklardan yüksek ve ruhânî bir
(musikî işitilir, musikî gittikçe yaklaşır.

MUSİKİ

NE HOŞ DİYAR BU DİYAR,
NE ÖLÜM, NE ELEM VAR,
HER NE VARSA HEPSİ YÂR..

SÜKÛT İKEN ÂHENĞİ,
SOLMAK BİLİR Mİ RENGİ,
EBEDÎDİR BU BAHAR..

MELEKLER

(Hep birden)

ULU CEBRAİLE
GEÇİYOR, EĞİL!

(Kalkıp eğilirler,)

MUSİKİ

GÜLER DURUR MELEKÛT,
UZAR GİDER CEBERUT,
(YOK) TAN BAŞKA YOK AGYAR..

NE HOŞ DİYAR BU DİYAR,
HER NE VARSA HEPSİ YÂR!

(Musikî işitilmez olur, melekler doğrulur-
(lar. Ruh dalgın, melekler hayrette. Birbi-
(rine baktıktan sonra);

EMEL

Bin bir kanat açıp kuş şekli almış,
Gine sonsuzluğun içine dalmış!

RUH

Göremedim.

EMEL

Çünkü yüksekte geçtil

ÜMİT

Nihayetsizliği ikiye biçtil

ZEVK

Öyle bir süzülüş ki fezâımızdan,
Güneşler sönecek sandım bu hızdan!

EMEL

Ceberut dağının ulu kartalı!

ZEVK

Gine bir küreye inmiş olmalı..

ÜMİT

Kim bilir, ne yolda ferman götürdü!

EMEL

Kim bilir, nasıl bir iman götürdü!

ZEVK

Can ve cihanları hep tâ ezelden
Aşkıyla inleden korkunç güzelden!
Kim bilir, kimlere selâm götürdü?

EMEL

Hangi dâhilere ilham götürdü!

ÜMİT

Ya o kanatlardan çıkan musikî?

EMEL

Ruhlara vecd ile akan musikî!

ZEVK

Çarptıkça kanatlar mesafelere

Hızından nagmeler döküyor yerel

(Dalgın ve hayran)

NE VARSA HEPSİ YÂR!.. Bu ne safadır!

Yaradan kudrete ne hoş senadır!

RUH

(Kendi kendine)

Yalnız benim burda, yalnız ben agyar;

Yâr olmuyor bana, yâr olmuyor yâr!

EMEL

Hilkat deriz.. nedir? Bilmedik gittil

ÜMİT

(Karanlık dalgalara bakarak)

Karanlık şüpheyi silmedik gittil

ZEVK

Görmez misin ki, her hece görülür;

Görülür, bu varlık ondan süzülür:

Renksiz, nihayetsiz dalgalar gibi...

(Birlik) taşar gizli deryalar gibi,

Cemali her yandan aksediyorken,

Küreler şevkindan raksediyorken!

RUH

(Karanlık dağlara bakarak)

Ben ki seni sevdim, niçin koğarsın?

Çamır denizine atıp boğarsın?

ÜMİT

Saçlarım mı yoktur çıkarmak için?

EMEL

Kollarım mı yoktur kurtarmak için?

ZEVK

Gönül vermiş isen yanaklarıma,

Bayılır düşersin kucaklarıma!

ÜMİT

Ey sevdiğimizin sevdiği mahluk,

EMEL

Ateşli yanağın hâlâ mı soluk?

RUH

Beka illerinde solunca güller

Dünya bahçasında açılır güler!

Müstakbelim bilir, ben bilmez miyim:

Kanlı birlâleyim, sevilmez miyim?

ZEVK

Ne mutlu! Canların sevdiği güzel,

Ne mutlu ki sevmiş seni tâ ezell

Ezeli cemali duymaktır sevmek,

Ebedî kemale uymaktır sevmek!

Duygudur, sevgidir hilkatten murad;

Duyalım, sevelim, gel etme inad!

EMEL

(Etrafa bakarak)

Bulutlar uzandı, yakındır gece..

ZEVK

(Etraftaki nurlu bulutları göstererek):

Gümüştan yatakları! uzanmak ne hoş!

Vuslet âlemine uyanmak ne hoş!

EMEL

Gözler yıldızlara dalmadan önce,

Kalkalım..

ÜMİT

kalkalım, düâ vaktidir.

EMEL

Güzel yaradana sena vaktidir.

(Delişmen genç kızlar şetaretile kal-

(karlar, kâh kol kola, kâh göğüs gö-

(ğüse, hayran ve meftun, öpüşe, öpü-

(şe, türkû ve tempo ile oynarlar,

(RUH da beraber.)

MELEKLER ÂYİNİ

İYİDİR.. GÜZELDİR..

TANRIM BİR, TANRIM BİR!

YÜCEDİR.. YÜCELDİR..

TANRIM BİR, TANRIM BİR!

ÖNÜ YOK.. SONU YOK..

EBEDDİR.. EZELDİR..

TANRIM BİR, TANRIM BİR!

RAHMI ÇOK.. LUTFU ÇOK..

DİRİDİR.. DİRİLTİR..

TANRIM BİR, TANRIM BİR!

CEMALİ ZEVKİNDAN

OYNAŞIR MELEKLER..

VİSALİ ŞEVKİNDAN
İNLEŞİR FELEKLER..
AYDINLIK, KARANLIK,
BU VARLIK HEP ODUR..
SAYISIZ BU VARLIK,
BU ÇOKLUK HEP ODUR,
HEP BİRDİR.. HEP BİRDİR..
TANRIM BİR! TANRIM BİR!

(Âyin öyle bir sür'atle biter ki RUH
(tehammül edemeyip düşer; yuvarlanır)

MELEKLER

Aman!

ÜMİT

(Kendi kendine)

Fânî!

RUH

(İşiderek, teessürle)

Ben gerçekten fâniyim

Bu illerden atılacak cânıyım!

Bak, tahammül edemedim âyine!

Güle güle okşayınız siz gine!

(Yüzünü arkaya çevirip, insan gibi hıçkı-
(ra hıçkırığa ağlar.)

ZEVK

(Ruh'u çocuk gibi okşayıp öper.)

Yok! güzel ruh, sevgili ruh, gücenme!

Yas bağlama, kederlenme, içlenme,

ZEVK var iken, ÜMİT, EMEL var iken...

ÜMİT

(Kendi kendine)

Vah zavallı! Berelendi yeniden..,

ZEVK

(Geriye çekilip yüzüne bakarak,
(kendi kendine)

Vah, zavallı! Bak, ne hazin bakıyor!

Yaralandı.. gözlerinden akıyor

Solgun kanı...

RUH

(Başını çevirir)

Evet, size bu güzel,

Bu nûranî ömrü veren lem'yezel

Beni dünya zindanına atacak!

(Öfkeli)

Korku dolu bir rü'yaya çatacak!

(Karanlık dağlara bakarak)

Mâsumluk mu cinayetim, günahım?

Senden gelir, senden benim bu âhım!

(Meleklerle)

Yalan mıdır bu inliyen gözlerim?

Hayal midir bu ağlıyan gözlerim?

Derlerdi ki: ebedîdir, hicran yok;

Kim demiş ki bu illerde fegan yok?

EMEL

(Varır, boynuna sarılır)

Affet beni, meleklerden süzelim!

Acıyarak okşamaktı emelim.

Böyle ağlatmak değildi... değildi!

(Boynunu eğer; meftun edici sevimli ve
(mahzun bir tavır alır.)

ÜMİT

Emelinin boynu nasıl eğildi,
Bakmaz mısın?

ZEVK

Bâkmazmısın yüzüne;

Mahzun mahzun gülümsiyen gözüne?

RUH

(Gaipdeki teselli meleşine hitabeden)

Ey teselli! Ey yalancı tecelli!

Söyle, bana ölüm müdür teselli?

Sen diyorddun ki yakışmaz göz yaşı

Bu illere, ey felâket yoldaşı,

Ağlıyorum, ağlıyorum ben işte;

Ağlıyorum, suçum ver mi bu işte?

Ağlıyorum: ağladan o değil mi?

Olacağı anlatan o değil mi?

(Uzaklara bakarak şiddetle)

Hem ağlat, hem içimde boğ feganı!

Hem yakarsın, hem gizlersin dumanı;

Bulunmasın bir acıyan, diye mi?

Hem (Rahîm)im, hem de (Rahmdn) diye mi?

Bir ruh iken bu varlığın kalbinde,

Git, yuvarlan bataklığın dibinde!

Buna zulüm denilmez de ne denir?

(gine ağhyarak)

Buna ölüm denilmez de ne denir?

EMEL

(İçinden)

Yazık! Ölüm diye diye ölecek!

ÜMİT

(İçinden)

Ben gülmeden AZRÂİL mi gülecek?

ZEVK

(İçinden)

Bu ne hüznün ki ÜMİT ler ümitsiz,
Karşısında EMEL yorgun, ZEVK âciz!

(Şuh bir itapla)

Düşündüğün hep ölüm, hep ölümdür;
Ölüm sözü bize karşı zulümdür!

ÜMİT

Söz aç, nolur, bir kerre de gölmekten..

EMEL

(Gülerek)

Sence gülmek daha zor mu ölmekten?

(cilveli kahkahalarla gülüşürler)

RUH

(Hüzne müstagra)

Kim demiş ki bu bekadır, fena yok?

(Ağlar ağlar melekler fısıldaşırlar)

ZEVK

Çok üzüldü!

EMEL

Çok üzüldü.

ÜMİT

Yazık, çok!

ZEVK

Yetişmez mi bu kendini üzdüğün?

EMEL

Göz yaşından günlüne gam süzdüğün?

ÜMİT

Daha yoktur bu yolda bir fermanı,
Bu derde o verir gine dermanı;

Rahmetiyle temizler bu çamuru..

EMEM

Merhemettir bu yerlerin yagmuru..

ÜMİT

Göz yaşından gül biter mi bekada?

EMEL

Gam şarabı içilir mi safada?

ZEVK

(Yanağını rubun dudağına kötürür)

Bilirsin ki, ey melekler yoldaşı,
Tatlı zevkin ölümüdür göz yaşı:

Kokladığın bu çiçeği soldurur!

EMEL

(Açılmış göğsünü gösterir)

Bu bahara acı hazan doldurur!
Acı artık Emeline, et sükût...

ÜMİT

Bir de feryad öğrenmesin melekût!

(Gülüşürler)

EMEL

Yer yüzüne, şâyet, insan bile sen,
Gölgen gibi ayrılamam ben senden!Belki de sen benim gölgem olursun:
Beni tâkip eder, beni bulursun!

ÜMİT

Senden ayrı yanındayım, bak bu an..

Gülümserim, gönlündeyim o zaman;

Ben varım hem safada, hem hüznünde;

Ben varım hep hayalinde, gözünde!

ZEVK

O zaman ki, ben sendeyim, sen bende,
Birleşiriz ikimiz bir bedende;

Yükseliriz ikimiz bir havada!

(Göğsünü göğsüne vererek

(sarılır ve gözlerini yumar)

Göğüs göğse böyle ılıh rü'yada!

ÜMİT

(Gülerek gelir, elinden tutar, nazla)

Gel gidelim, aşk ırmağına,
Atılalım öz kaynağına!

EMEL

(Gelir, boynuna sarılır, niyazla)

Gel gidelim rü'ay dağına,
Erişelim vuslet çağına!

ZEYK

(Beline sarılarak, naz ve niyazla)

Gel gidelim güzellikler bağına,
Tutulalım zevkin ağına!

RUH

(Maglup)

Sizden güzel güzellik te var mıdır?

ZEVK

(Şiyveyle)

Güzelliğin ufukları dar mıdır?

RUH

Aynı eda ile

Demek şimdi o ufka mı uçalım?

EMEL

Bu hazandan bir bahara kaçalım!

(Kanatlarını açarlar, uçacakmış
(gibi bareketler yaparlar, Perde
(kapanırken)

Güzellikler bağına..

Aşkın, zevkın ağına..

(Resleri işitilir)

— Sahne Kapanır —

Bu günkü şiirimizin karakterleri (*)

MUVAFFAK S. ONAT

Şiir denilen ilâhî periyi kucaklıyabilen bahtiyarlarımıza şair vasfını vermekteyiz. Şu kadar ki bu estetik varlığı mısralarında yaşatabilen şair, bu ibdamdan sonra tarihin malı olmuştur, Artık o, senelerin şairi değildir. O halde bu günkü şiirimizin karakterleri derken bu gün ortaya çıkan, yâni halen var olan bir gayretler muhassalasından bahsetmek lâzım gelir. Şu halde mevzuumuza halen şiir yazan bütün şairlerimiz ve dolayısıyla bütün şiirler mektep, stil veya yaş gibi hiç bir ayrılık göstermeden girmektedir. Ancak kemmiyetin tabii fazlalığı dolayısıyla tetkikimizde bir örnekler topluluğunu esas olarak alacağız.

Bu günkü şairlerimizi şöyle umumî bir tasnife tâbî tutabiliriz: Aruzla yazanlar, hececiler, serbest nazımcılar ve nihayet vezinsizler. Fakat biz bu tasnifin pratik ehemmiyetini nakıs bulduğumuzdan; daha umumî olmakla beraber bizce daha pratik olan ikinci bir tasnif daha yapacağız ve bu tasnif tetkikatımızda esas olacaktır.

A-Lirizm'e ve forma sadık kalarak şiir yazanlar,

B-Müfrit bir sembolizm içinde şekle ehemmiyet vermeden şiir yazanlar...

Yapacağımız araştırmada yenilik üzerinde de bilhassa duracağız. Fakat şurasını ilâve edelim ki bu yenilikte kronolojik bir gaye veya zorakî bir orijinalitenin verdiği yenilik çeşnisi kastetmiyoruz. Yenilikte esas kabul ettiğimiz nokta şiirin bîzat ihi ruhundaki yeniliktir, veyahut mevzu ve motiflerdeki buluşlardır. Yoksa hiç bir zaman yaşı bilmem kaçtan aşağıların şiirleri yeni, diğerlerinin şiirleri eskidir diye pek yanlış bir hüküm veremeyiz. Zira, meselâ eski bir vezinde, yâni aruzla yazan şairlerimiz içinde ruhen terü taze olanları farkederken; aşırı derecede yenilikçi geçinen sürrealist fakat ruhen eski şairlere de rastlıyoruz. Bu suretle birinci grupta yeni bulduğumuz aruzcular, hececiler ve serbest nazımcıları (ki bu gurupun ekseri şairleri nisbeten yaşlı ve tanınmışlardır), ikinci grupta ise müfrit sembolistleri; dadaistleri, kübistleri, fütüristleri ve sürrealistleri göreceğiz. Bu arada Ahmet Hamdi Tanpınar ve Ahmet Muhip Dranas gibi

(*) — 14-9-940 tarihinde halkevinde verilen konferansın metnidir.

bazı şairleri her iki grubun içerisine de alacağız. Zira bu tip şairlerimiz iki grup arasında mutavassıt bir mevkide bulunmaktadırlar. Heceyi ve kafiyei kabul etmekle beraber lirizmi terk ve üstün bir sembolizme veyahut öz şiire doğru gitmişlerdir.

Şimdi bütün bunlardan sonra her iki gurubun vasıflarını bulmaya çalışalım.. Birinci guruba ithal ettiğimiz şairlerin eserlerinde dört esas karakter göze çarpar:

- 1— Halk edebiyatının ve Yunus'un açık tesirleri.
- 2— Mevzularda tenevvü, fakat ruhta bir vahdet
- 3— Felsefî şiire doğru gidiş
- 4— Lirizm

Şimdi numaraladığımız bu dört vasfı şiirlerde arıyalım:

1— Birinci gruba ayırdığımız şairlerin ekserisi az veya çok nisbette halk edebiyatının tesirlerinde kalmışlardır. Bir kısmında bu tesir yalnız şekil bir kısmında ruh, diğer bir kısmında ise hem ruh hem şekil baskısı altında görülür. Diğer taraftan şairlerimiz Yunus emrenin tesiri altındadırlar.

Necip Fazıl Kısakürek:

Sırmalı çepkeni attı koluna,
Tek elle dizgini gerdi Köroğlu.
Tozlarla atılıp dağın yoluna
Yeşil muradına erdi Köroğlu.

diyerek halk edebiyatı tesiri altında

Köroğlu koşmaları yazarken, bir çok şiirlerinde Yunus'a olan merbutiyetinin de saklıyamaz. Türk edebiyatının mümtaz şairi Yunus:

Ya ilâhî ger sual etsen bana.
Bu dürür anda cevabım üş sana.

diye Allahla senli benli konuşurken

ve onunla:

Kıl gibi köprü geripsün geç deyu.
Emredersin duzehimden kaç deyu.
Kıl gibi köprüden ademmi geçer?
Ya düşer, ya dayanır yahut uçar?

diye pazarlık ederken. Necip Fazıl da:

Allahım derdime dert katan sensin!
Gizlenip kendini aratan sensin!
İsyanım o kadar büyükse eğer
Onu da, beni de yaratan sensin!
Nazarlar önünde perdesin Allah!
Neden bir görünmez yerdesin Allah!
Bu dem tâ gönülden gelirken sesim.
Söyle sen nerdesin, nerdesin Allah?..

diye allahla hasbihale başlıyor.

Ve nihayet bir diğer şiirinde:

Rüzgâra bir koku ver ki hırkandan,
Geleyim izine doğru arkadan,
Bırakmam tutmuşum artık yakandan.
Medet ey şairim, Yunusum medet.

diyerek ona olan hayranlığını açıkça itiraf ediyor. Diğer taraftan meselâ Mîraç Katircioğlu'nda, Ahmet Kutsi. Sabahattin Alide, hattâ sembolist Ahmet Hamdide bile bu yakınlığı sezmeğe mümkündür. Mîraç Katircioğlu:

Ulu Tanrı sen beni yanılp yaratmışsın,
Ben bir başka âlemin sentezine hasretim,

derken; Ahmet Kutsi:

Aslan gibi köpüğünü saçmalı.
Susadıkça kızıl kandan içmeli,
Bu gün hesap görüp burdan göçmeli.
Söğüşecek sağışacak gün bu gün.

diye Allahla hesaplaşırken ister, istemez Yunusun billûr ruhunun esiri olmuşlardır. Sabahattin Ali dahi:

Vücut cevhersiz bir kalıp,
Hiçe gider hiçten gelip.
Bir tenhaca köşe bulup
Günümüzü hoş geçirsek..

derken Yunusun ezici tesirinden kurtulmıyarak zorakî bir nikbinlik yaratmak istiyor. Halk edebiyatının bariz ve umumî tesirini göstermek için bu gruba giren muhtelif şairlerden bir kaç ufak misal daha görelim. Ahmet Kudsi:

Köroğlunun kır atını aldılar,
Yüreğine türlü otlar saldılar.
Ayvaz ile deli Kenan noldular?
Benim gördüklerim fala benziyor.

diye köroğlunun destanını yazarken, Sabahattin Ali şiirlerinin hemen yüzde doksanında bu edebiyatın düzgün dille konuşan bir şairi oluyor ve şu güzel numuneleri veriyor:

Dağlar geçilmiyor kardan;
Aman yok candarmalardan.
Ayrılamadım bu yârdan;
Yürü yağız atım, yürü...

diyen şair, diğer bir şiirinde de:

Kurşun ata ata biter;
Yollar gide gide biter;
Ceza yata yata biter;
Aldırma gönül aldırma...

diyerek kendini teselli eden bir mahkûm, bir saz şairi edasını kolaylıkla takınıveriyor. Ve nihayet Faruk Nafiz de:

Kirpğine sürme çak,
Kına yak parmağın:
Bu yıl yaşıñ gireceg,
Kız gelinlik çağına...

diyerek bu müşterek tesiri bu güzel konuşmasında ister istemez göstermiş oluyor.,

2- Bu tip şairlerde ikinci vasıf olarak mevzulardaki tenevvüe rağmen ruhta bir vahdet sahibi oluşlarını göstermiştik. Hakikaten her şair göze çarpacak derecede muhtelif ve çeşitli mevzuları ele almışlar ve bunlara bir şiiriyet vermiye çalışmışlardır. Meselâ mangaldan, kırk derece harareten, çağıraktan ilham almışlar şiirler meydana getirmeye çalışmışlardır. Fakat her şair bu mütenevvi mevzuya rağmen az çok tek bir mihver, tek bir ruh dairesinde dönmeyi hususiyetleri arasına sokmuştur. Yâni her şair az veya çok nisbette bir şahsiyet sahibidir. Her şair hemen bütün şiirlerinde terennüm ettiği müşterek bir oluşun san'atkârıdır. Şair bu esas ve büyük ilhamının tesirini her şiirinde ufak sızıntılar halinde istemese bile gösterir.

Necip Fazıl mütenevvi mevzuları ile bize çeşit çeşit ve berrak şiirler sunarken daima bir kuşku, bir iç sıkıntısı ve nihayet tatlı bir kolik veya tehlikeli bir pesimist değil "Ben," isimli bir manzumesinde bunu, bu ruhunu şöyle anlatıyor:

Yer yüzünde yalnız benim serseri,
Yer yüzünde yalnız ben derbederim.
Dünyada herkesin varsa bir yeri,
Ben de bütün dünya benimdir derim

Ne anamı gördüm, ne kardaşımı,
Yıllarca gezdirdim bu dik başımı,
Ölsem kimse koymaz mezar taşımı
Kendime ben bile hayret ederim,

Gönlüm ne dertlidir, ne de bahtiyar,
Ne üaşkasına yar, ne kendine yar;
Canım isteyince, ben, diyar diyar
Gölgemin peşinden yürür giderim...

Görülüyor ki Necip Fazıl kararsız bir ruhun kuşku ve bedbiulîği ile nereye gittiğini bilmeden gölgesinin peşinde yürüyüp gitmektedir. Diğer tarafta Ahmet Kudside hâkim olan ruh bambaşkadır. O, yalnızlığın, derunî yalnızlığın şairi olmuştur. Onun şiirleri de mütenevvi muvzulara rağmen yalnızlığı terennüm eder. Onun şiirlerini okurken yalnızlığın müphem ürperişini duyar, sükûnet ve sessizlik içinde yüzen bir muhitin tuhaf lezzetini hissederiz. İşte misaller...

Bir akşam yavaşça çalınır odam,
Eşyaya bir nabız gelir ansızın.
Doğrulup üşüyen yastıklarından
Kapıyı bir titrek elle açarsın.

diğer bir misal:

Evden çıkar çıkmaz omuzda tabut,
Sen de eller gibi ademi unut,
Kapını bir kaç gün için açık tut,
Eşyam baka kalsın diye arkamdan.

ve nihayet bu yalnızlığı (bir iç sızlaması

gibi) şöyle hissettiriyor:

Yer yüzündeki bütün yalnızları
Ufka çağırıyor çağırıyorlar.

Faruk Nafiz ise aşkın, sevginin, sevdanın şairi olmuştur. Bütün şiirlerinde bir sevdanın hüsrân sızan bedbinliği, veyahut bir vaslatın şetaretleri görülür. Bazan yalvarır:

Hasretinle geçiyorken bu gençlik çağım,
Ey sevdiğim ben ümitsiz değilim yine.
Ak düşünce saçlarının kumral rengine
Kollarında son akışın ben olacağım

bazan aşkı uğruna ölmeğe razıdır.

Açmak için kendime ayak ucunda türbe
Aşındırdım bastığın toprağı öpe öpe,
Artık kurûp üstüne yeşil dallarla türbe
Adını haykırarak ipe çekileceğim..

ve nihayet bazan:

İşte ben bekliyorum göğsüm açık bağrım açık.
Hançer ol göğsüme saplan, ecel ol karşıma çık

diye sevgilisini açık göğsüne saplanacak bir ecel hançeri olarak görecektir kadar hastadır.

Ahmet Muhibe bakalım; o da sonsuzluğun ve hasretin şairidir. Şiirlerinde sonsuzluğa, namütenahilere karşı meçhûl bir hasret vardır. Sonsuzluğu tatlı bir rüya gibi hisseden şair bilmediği bir kuvvete sitemler serzenişler yağdırır:

Üzerimizde bir kanat sesidir
Geceyi sararken fecir bulutlar.
Hangi bir diyara gider kim bilir,
Hangi iklimlerden gelir bulutlar?

Ve nihayet

Hatırası kalbe, ışıklara dökülen,
En güzele, en iyiye, en sevgiliye,
Selâm sonsuzluğun aydınlık bahçesinden,
Selâm senelerce, senelerce öteye..

diyerek sonsuzluğun bu tatlı ve aydınlık bahçesine selâmlar yollıyor. Görülüyor ki bu grup şairlerimizde birer esas ruh hakimdir. Ve bu ruhu her şairde bir şahsiyet olarak görürüz.

3- Bu kategoriye ayırdığımız şairlerimizin eserlerindeki üçüncü vasfı felsefî şiire gidiş olarak göstermiştik. Çok defa şairlerimiz şiirlerini hayâl ve kelimelerle süslemekten ziyade felsefî bir akide ile doldurmayı tercih etmişlerdir. Miraç Katircioğlu:

Bed nideyim güneşi içim geceyken,
Bahçeleri nideyim bendeyken çöller?
Şimdi niçin susuyor düşünen göller,
Kâinatın lûgatı bir tek heceyken?

diye kâinatın lûgatını bir tek hece yâni
"Hiç,, olarak gösterirken ve yokluğun, hiçliğin, nihilizmin felsefesini
yaparken Necip Fazıl küçük cir şiirinde:

Sevgilime kul oldum,
Güzelliği seçeli;
Varlıkta yoksul oldum.
Benliğimden geçeli...

Vücut ruha ağ gibi,
Bir düğümlü bağ gibi;
Muhabbet membağ gibi
Kevserinden içeli...

diyerek varlığın, ruhun ve vücudun felse-
fi oluşlarına temas ediyor. Nihayet Semfoni isimli şiirinde tam mana-
sıyla filozoflaşıyor, ve:

Evet herşey bende gizli bir düğüm,
Ne ölüm terleri döktüm.. nelerden!
Dibi yok göklerden yeter ürktüğüm,
Yetişir çektiğim mesafelerden!

diyeryk mesafelerin felsefesini yapıyor. Di-
ğer taraftan Sabahattin Ali:

Burda insan duman gibi genişler, büyür,
Bu dağlarda ısıraplar, sevinçler büyür.
Buralarda her düşünce sona yakındır,
Burda her şey bizden uzak, ona yakındır.

diye dağların sentezini yaparken Ahmet

Hamdi:

Ömrün gecesinde sükûn, aydınlık
Boşanan bir seldi avuçlarından,
Bir masal meyvesi gibi paylaştık
Mehtabı kırılmış dal uçlarından.

diyerek hatırlanışın ve anışın şiir ve fel-
sesesini yaratıyor.

4— Nihayet bu aruzcular ve hececiler gurubunun son karakterini li-
rizm olarak göstermiştik. Hakikaten bu gurup şairlerimizin hemen hep-
si coşkun bir lirizmi şiirlerinde yaşatmaya muvaffak olmuşlardır. Lirik
merhale bütün şiirlerin (tabii bu gurup şiirlerin) müştereken yaşadık-
ları bir devredir. İşte geliş güzel misaller; meselâ Ahmet Kudsi:

Geceleyin bir ses böler uykumu
İçim ürpermeyle dolar;- nerdesin?
Arıyorum yıllar var ki ben onu,
Aşkıyım beni çağıran bu sesin.

Gün olur sürüyüp beni derbeder,
Bu ses rüzgârlara karışır gider;
Gün olur peşimden yürür beraber;
Ansızın haykırır bana;- nerdesin?

Bütün sevgileri atıp içimden,
Verdiğimi yalnız ona verdim ben
Elverir ki bir gün bana derinden,
Tâ derinden bir gün bana "gel,, desin.

diyen, "Nernesin,, isimli şiirinde ne ka-
dâr lirikse, Ömer Bedrettin de:
Razıyım elinde yansın şu cihan,
Razıyım gönlümde kalsın hatıran;
Bana o can yakan dudaklarından,
Aldığım ateşli yadigar yeter..

diye mısralarında o kadar lirik - o ka-
dar samimidir. Halide Nusret, o içli şair:

Nadidem, ismiyle müsemma kızım!
Ümitsiz kalplere emel Nadidem!
On sekiz senelik gülen yıldızım,
Sevgili Nadidem, güzel Nadidem!

diye çarpınırken, mısralarında hüngür
hüngür ağlarken; Feyzullah Sacit de
Dondumu karların altında naşı?
Yanağında niçin dondu göz yaşı?
Onu gömdükleri tepeye karşı,
Bbedî kedertn heykeliyim ben..

diyerek aynı ateşin yanıkları ile fer-
yat ediyor, aynı sızı ile haykırıyor. Ve meselâ Faruk Nafiz içini döker
ken, aşkın zebunu otduğu şu anda ne kadar lirik oluyor:

Zülfünün yay gibi kuvvetli çelik tellerine
Takılan gönlüm asırlarca peşinden gidecek,
Sen bir ahu gibi dağdan dağa kaçsan da yine
Seni aşkım canavarlar gibi takip edecek

Sayın dinliyenlerim, demek oluyorki birinci kategoriye ayırdığımız şiir-
lerde dört karakter tesbit ettik, şimdi de ikinci guruba ithal ettiğimiz şa-
irleri ve dolayısıyla bunların şiirlerindeki esas vasıfları araştıralım Fa-
kat daha evvel şiirimizin bu kısmındaki tahavvülâtından ve bu değişik-
liğin tarihçesinden ve nihayet bu yeniliğin hedef ve gayesinden kısaca
bahsetmek faydalı olur; Şiirimiz lirik merhalesinde devam ederken tâ
fikretten beri bu merhaleyi aşmak ve sembolizme çıkmak istedi. Haşım
bunda ısrar eden tek şairimiz olmuştur; O Gurmonların, Bremondların
tesiriyle lirizmden sıyrılmak, sembolizme çıkmak istedi, buna çalıştı.
Fakat bu sırada şiir yazan pek çokları lirizmi halk edebiyatıyla mez-
cederek daha iptidai denebilecek bir lirizme doğru gittiler. Bu suretle

sembolizme çıkmak bunlar için daha ziyade müşkilleşti. Avrupada ki vaziyet de bir cihetten bizimkine benzer. Bizde lirizm nasılsa oradada sembolizm aynı vaziyettedir. Bizde lirizm henüz nasıl devrini tamamlamadan bir sembolizme, hatta üstün bir sembolizme çıkmıya yeltenmişse; Avrupada da sembolizm tam manasıyla devrini tamamlamadan sür-realizme, fütürizme, dadaizme ve nihayet modern şiire çıkmıştır. Fakat bizdeki istical iki mislidir.: Biz henüz lirizmdeyken üstün bir sembolizme hatta modern şiire çıkmak istemişizdir. Halbuki onlar tabii bir tensesüle pek yakın bir hamle ile bu vaziyeti almışlardır. Diğer taraftan Rimboltlar, Marinettler; Valeriler, Mallarmeler bu hamleleri atarken müşterek bir gayeye hizmet ediyorlardı: (Onlar ananevi nazmın mantıkî ve hendesî bünyesini kırıp atmak, ve şuurun gerilerine doğru akın-tilar yaparak henüz neşvü nemasını tamamlamıyan temayülleri yakalı-yarak tedai zincirleri ile ortaya çıkarmak) istediler. Yâni mantıkî ve lâfzî manaya, vezin ve kafiye e temmiyet vermemek istediler. Şiir gibi ele avuca sığmıyacak kadar büyük ve cevval bir hâleti; nazmın; vezin, kafiye ve hatta mantıkî mânâ gibi hududlarına sokmak mümkün ve doğru değildir, şiir hürdür dediler.

İşte bizde Ahmet Haşimden sonruki devir bu teşevvüşle geçerken başta Ahmet Hamdi, Ahmet Muhip, Ercüment Behzat. Mümtaz Zeki ve Fazıl Hüsnü olduğu halde bir kısım şairlerimiz sembolizmin üst tabakalarına çıkmak için bir gayret sarfettiler. Ve artık Haşimin Gurmon ve Rahip Bremondu değil Budler ve Rimbolt şiirimizde kendilerini göstermeye başladı. Nihayet görüyoruz ki son zamanlarda tam manasıyla müfrit bir sembolizm, müfrit bir şiir serbestisi bir hayli genç şairlerimizi celp etmiş bulunuyor. İkinci gruba ithal ettiğimiz bu genç şairler yeni yeni şekillerle fanteziler, orijinal dialoklar ve hatta acaip şiirler yazmaktadırlar. Stefan Mallarme ise bu tip şairlerimizin rehberi oldu. İlk ve pek bol örneklerini okuyucuya çekinmeden sunan yeni şairlerimizin muhtelif şiirlerinden çıkardığımız hususiyetler ise bizce matlûp olan ikinci grubun karakterlerini verecektir. Bu vasıfları ise biz yedi rakama irca edebildik:

- 1— Meçhul bir diyara hasret
- 2— Samimilik
- 3— Şahsî ve hususî hallerin şiirleştirilmesi
- 4— Güzel orijinaliteler ve yabancılık çeşnisi
- 5— Çocukluk hatıralarının şiirde tekrarı
- 6— Moda olan kelimeler
- 7— Garp şiirinin açık tesiri

Şimdi numaraladığımız bu yedi vasfı eserlerde tebaruza çalışalım:

1— Bu meçhul daüssılayı bu gurubun hemen bütün şairlerinde açıkça görmek mümkündür. Bu hasreti gizli bir yara, gizli bir sızı yahut tatlı bir rüya gibi her parçada hissetmek pek kolaydır. Meselâ İskender Fikret:

Gitmek, muhacir kuşlar gibi başka iklime,
Nereye, kimin için olduğunu bilmeden gitmek!..

Ve bir günün sonunda dönmiyen sevkilinin
Dalında bir gül gibi solduğunu bilmeden gitmek!..
diye başka iklimin hasretiyle yanarken,

Bedri Rahmi de:

Beni de gö ürün yolcular!
Toprak gibi çatlıyan dudaklarımı,
Arzu çeşmelerinde ıslatayım,..
Beni de götürün yolcular!

diye bu meçhul yolcuların meçhul memleketini özleyor. Fakat, gerek:
Ne'sık, neylesek.. bu diyarda,
Yelken açılmıyor
Kıyı, bir türlü seçilmiyor, seçilmiyor.
Ve işte böylece.. hem yerden,
Ve hem de serden vaz
Geçilmiyor, geçilmiyor.

diyerek bu meçhul diyarın tiryakiliğini yapan Reşat Cemal, ve gerek:
Ah orası renklerini unuttuğum yer!
Ve karanlık çözülmemiş düğüm,
Orda yeni şehirlere açılan pencereler..

diyerek Sabahattin Kudret bu diyarı tanı-mamaktadırlar. Meselâ Sabahattin Kudret:
Biz günlerdir, günlerdir bekleriz yağmuru
Uzak adalardan bahar kokularıyla

diyerek bu diyarı bazan bir ada gibi görürken, bazan da:
Ah şimdi nasıl, nasıl bizi beklemektedir
Uzak limanların serseri çocukları..

diyerek o belirsiz memleketi bir liman olarak tasarlar. Fuat Ömer dahi:
Bir gün bir giremediğim;
Âleme girebilsem;
Orada göremediğim
Her şeyi görebilsem;
Aydınlık bahçelerden
Çiçekler derebilsem.

diye bu karanlık âleme girmek arzusuy-la yanarken, nihayet Sabahattin Kudret itiraf ediyor:
Sana cenup kuşları getirdim
Ve ruyalarımın memleketler.

Görülüyor ki bu diyar ancak ruyalarda-dır. Bu meçhul memleketi bazan göstermek isteyenlere, hattâ o diyarı coğrafi hudutlara sokmaya uğraşanlara raslıyoruz. O meçhul iklimi Hint-te, Çinde, Buharada yahut biraz daha müphem bir eda ile "cenup,, ta

arıyanları görüyoruz. Bu meçhul iklimin diğer bir hususiyetide oralara daima bir yelkenli ile gidilmesidir. O diyara behemehalbir deniz yoluyla gidilecektir? Hatta denizle alâkası olmıyan Buharaya bile. Bu diyar diğer taraftan kurunu - vustaf bir cennet bâkir ormanlarla kaplı medarî bir ada hüviyetindedir; öyle ki orası Çinin, Hindin Buharanın efsanevî bünyesiyle birlikte Hayyipni Yekezanın, yahut Robensonun ıssız adalarıyla karışıktır. Zira oraya seyahat, gemilerle, fakat buharlı transatlantiklerle değil yelkenli gemilerle yapılır. İşte misaller; Bedri Rahmi Evüboğlu:

Beni de götürün yolcular

Dışlerimi Çinde, saçlarımı Buharada satayım,

Kulunuz olayım, yolcular, köleniz, göterün!

diye bu memleketi Çinde, Buharada arar-

ken, oranın yolculuğunu:

Kocaman geminizde bana avuç içi kadar

Bir yer verin!

diyerek gemiyle yapmak istiyor. Sabahat-

tin Kudret dahi bu diyarı bazan bir ada, bazan bir liman gibi görürken ve nihayet bunun ancak rüyalarda olduğunu itiraf ederken; bazanda onu Bedri Rahmi gibi Hintte, Çinde veyahut "cenup,"ta aramaktadır. İşte:

Benden istese bütün dağları

Ve Hinde uzun bir yolculuk,

diye Hintte:

Göğsünde ıtır çiçeği, yasemin,

Benim biricik rüyam: Çin.

diye Çinde, ve nihayet

Sana cenup kuşları getirdim

Ve, rüyalarımın memleketler.

diye "cenup,"ta arıyor. Reşat Cemal'in

meçhul memleketi de cenuptadır ve Behçet Necati de oraya gemi ile git-

mektedir; İşte Reşat Cemal'in "cenup," şehri:

Ve ben, malihülyalı bir cenup şehriyim

Kaldırımlarımda her gün macera yaşanır.

ve işte Behçet Necatinin yolculuğu:

Yokmu demir alan bir gemi.

Bu karışık diyarın ötesine?

2— Samimiyeti bu gurubun ikinci karakteri olarak göstermiştik. Bu samimiyeti yerine göre iyi veya yapmacık olarak veyahut fazla görüyoruz. Bazan samimiyeti sayesinde şiirleşen mısralar, bazanda aşırı bir samimiyetin verdiği basitleşen ve aleladeleşen mısralar meydana geliyor. Fakat samimiyet bu gurup şairlerimizce c kadar mukaddestir ki, hezeyanları bile tesbit etmek samimi olduktan sonra şiirdir; meselâ:

Yollar ne kadar güzel olsa

Gece ne kadar serin olsa,

Beden yorulur

Baş ağrısı yorulmaz

Şimdi evime girsem ile

Biraz sonra çıkabilirim

Mademki bu esvaplarla bu ayakkabılar benim

Ve mademki sokaklar kimsenin değil..

diyen Orhan Veli her halde fazla bir sa-

mimiyetin kurbanıdır. Fakat o:

Ben her akşam yatağında

Onu düşünürüm

Onu sevdiğim müddetçe

Yatağımı da seveceğim.

diye bazan sırf samimiyetinin mükâfatı-

nı da görmektedir. Meselâ diğer taraftan bir Cahit Külebi de:

O ağlasa korkar,

Veya gülse korkar!

Eve haber gelse,

Dama yağmur yağsa,

Akşam olsa korkar,

Yalnız kalsa korkar.

diyerek samimiyetinden hiç bir şey kay-

betmeden şiirler verebiliyor, Nihayet Orhan Veli çok meşhur olan şu şiirinde yalnız samimiyeti itibariyle muvaffaktır. Yoksa onda derin bir şiiriyet pek görülüyor; "Kitabeli senki mezar,"ı okuyalım:

Hiç bir şeyden çekmedi dünyada

Nasırdan çektiği kadar.

Hattâ çirkin yaratıldığından bile

O kadar müteessir değildi.

Ayakkabısı vurduğu zamanlarda

Anmazdı amma allahın adını

Günâhkârda sayılmazdı

Yazık oldu Süleyman efendiye!..

Fakat meselâ Sabahantin Kudret:

Bir gün, bir akşam vakti ölüversem,

Kimseler duymasın, kimseler duymasın.

Bir gün, bir akşam vakti ölüversem,

- Ve sen, o saatlerde rüyadasın

Telâşa düşmeyin, telâşa düşmeyin.

Böyle vakitsiz çıkıp gidersem.

Akşam ve malihülyası mendillerin,

Bozmayın büyüyü, bozmayın büyüyü.

Rabbim, artık perdeyi; perdeyi çeksem.

diye samimiyetin ve şiirin en güzel örneklerinden birisini veriyor.

3— Üçüncü vasıf olarak şahsî ve hususî vakıaların şiire sokulmasını göstermiştik. Hakikaten şairlerimiz karileriyle hiç te münasebeti olmayan günlük ve hayatî oluş ve vakıaları şiire almaktadırlar. Meselâ Orhan Veli "Mangal,, isimli şiirinde:

Akşam karanlığında bir şey görünmezmiş
Ateşten ve dumandan başka
Kıtlık senelerinde kömürün bolluğu
Hezur ve saadet verirmiş çocuk ruhuna
Şair arkadaşım Oktay Rifat'ın
Ve Münevver hanım, validesi
Balık pişirmiş mangalda ve dumanını
Mukavvadan yelpaze siyle
Genzine doldurmuş arkadaşım

derken tamamen bir hakikatten, her gün olup giden basit bir oluştan bahsetmekte ve onu şiirleştirmeye çalışmaktadır. Hakikaten Oktay Rifat şair arkadaşımızdır, ve validesi Münevver hanım da hakikaten madgalda balık pişirmiştir. Sabahattin Kudret de:

Şimdi ben eminim ki M.De Coantré
Terliklerini düşünüyor.
Bir bardak çay bile odun için
Terlikleri kadar sıcak değil,

diyerek M. De Coantré'nin basit bir tahassüsünü şiirleştirmeye çalışıyor. Ve diğer taraftan Oktay Rifat Nanoçun çocukluk resminden koskoca bir şiir çıkarıveriyor;

4— Bu numara altında güzel orijinalitelere ve yabancılaşma çehnesine temas edeceğimizi söylemiştik. Hakikaten bu grup şairlerimizin bir kısmı fevkalâde orijinal ve güzel şiirler yazmışlardır. Bu orijinaliteyi hem mevzuda ve hem de motiflerde ayrı ayrı hissedebiliriz. Meselâ Beri Rahmi, Cennetten mütemadiyen buraya gel diye cevaplı telgraflar gönderen karie şu orijinal mektubu yolluyor; ve Allaha diyor ki:

Kusura bakma idare etmez,
Bir avuç toprak nemize yetmez.

Sen, istediğin kadar bize cennetini methet.
Göklerine zümrüt döşe ve hurilerle tefriş et.
Sen gel benim canımı al, sonrada cennete ilet
Sen onu cinlere vadet, cansız neme lâzım cennet
Sen, canımı terket, kara toprak bin bereket
Pazarlık etmek istiyorum.

Hiç olmazsa son nefeste, eğil kulağıma söyle
Sırrını ver, canım helâl. Sırrını ver canım helâl,
Söylemezsen haram olsun, yirmi tırnağım yakanda.

Bunu hatırlatıp dursun.

Ne hikmettir:

Benimle başlayan dünya benimle bitmez.
Benimle geldi bu kervan benimle gitmez.

Benim çin açtı bu güller,
Oylum oylum, karmer katmer katmer;
Her biri cennet değen,
Yedi veren karanfiller.
Bunları hep birer birer,
Elimden alıverdiler;
Sonra okuyup üfleyip,
Toprağa salıverdiler.
Bu ne mene iştir ki:
Yarap niçin bu dünyaya diri gelinir,
Acep niçin cennete diri girilmez?
Elimde büyüyen ömrüm kapar giderler.
Kapar bir çıkmaza sapar giderler.
Bu ömür kaskatı geriliverir;
Kapının önüne seriliverir.
Elinle boynuma takdığın ömür;
En güzel hediyen geri verilir.

Diğer taraftan ise Melih Cevdet Anday

ölmüş bir arkadaşından şöyle bir mektuk alıyor:

Eskisi gibi yaşıyorum
Gezerek, düşünerek
Yalnız biletsiz binıyorum vapura ve trene
Pazarlıksız alış veriş yapıyorum.
Geceleri evimdeyim, rahatım iyi
(Bir de sıkılınca pencereyi açabilsem)
Ve başımı kaşımak, çiçek koparmak
El sıkamak istiyorum arada bir.
Bu kabilden olarak Nevzat Sudi de şöyle orijinal bir sual soruyor:
Zaman çıldırması
Duydunuzmu?
Avuç avuç insan kanı içiyor
Adım adım toprak yiyormuş

Mümtaz Zeki ise "Akuvaryum,,unda daha tatlı ve daha orijinal oluyor:

Yosunlu diplerde balık ne arar
Balık o balıkmıdır?
Deniz o denizmidir?
Balığı kaba sokmak
Denizi hapsetmek

Elimizdemidir?

Okyanus kavanoza sığarmı

Balık başı bağlı kuzumu

Tuzsuz deniz

Kıp kırmızı balık olurmu

Acıyorum balığa

Cam duvarlar içinde

Yaralı İspanyol boğaları gibi

Dört yana saldırışına

Sabır kesesi patladığı

Suda sırt üstü yattığı günümü kurtulacak

Balığ ağlamaz mı ki

Ve su içinde göz yaşı görünür mü?

diye tipik sualler soruyor... Diğer taraf-
ta bir orijinalitenin yanı başında yine bir orijinallik iddiasıyla meyda-
na getirilen fakat yabancı bir şiir çeşnisi lezzetini veren şiirlere raslı-
yoruz. Ueselâ Âsaf Hâlet:

Ammon ra hotep

veya tafnit

Senin kim olduğunu bilmek istiyorum

Yalnız etrafında nefes almalıyım

Dut bu

ünnek pahper

kamapet

kama tâ

Mısır metinlerinde okuduğum cümleler

Seninle okuduklarımsa büsbütün başka şeylerdir

Seninle bir bahçedeyiz gibi geliyor bana

Orada hem var hem yok gibiyim

Dada doğrusu

bahçe oluyorum

insanlığımdan çıkarak

Kamapet

Kama tâ

derken Keops'un asırdide ehramını, ve-
yahut Ramsesin kuru mumyasını hatırlamamak elden gelmiyor. ve meselâ:

Niyagrodhâ

Kos koca bir ağaç görüyorum

Ufacık bir tohumda

O ne ağaç ne tohum

Om mani padme hum (3 kere)

Sidharta budha

Ben bir meyveyim

Ne ağaç ne meyva

Ben bir denizde eriyorum

Om meni padme hum (3 kere)

derken kendimizi adeta bir Budist mabedinde veya Siyamlı bir falcının
yanında zannediyoruz. Ve, bu yabancılık çeşnisini bize kuvvetle hisset-
tiren şaire hakikaten muvaffaktır diyebiliyoruz.

5— Çocukluk hatıralarının şiirde tekrarı bu gurup şairlerin diğer bir
vasfını teşkil eder. Şairlerimiz mazinin bu tatlı ruyalarını zaman zaman
tekrarlamaktan bir zevk almakta ve bu zevkin mütebessim bünyesinde
bir şiirin mevcudiyetine inanmaktadırlar. Meselâ Bedri Rahmi:

Çocukluğumun taze mısır püsgülünden örülmüş günahkâr bıyıklarını
takıyorum.

14 yaşımın iskambil kâğıtlarından kurulmuş günlerine bakıyorum.

Olgun bir dut ağacı gibi sarsılan köklerimden

Rüyalar dökülüyor,

Yıldızlar dökülüyor..

Bir yıldırım hızıyla içime saplanıp kalan çocukluğum;

Kıp kırmızı bir havuç gibi yerinden sökülüyor.

Ve yeşil bir yılan gibi deri değiştiriyor günahlarım,

Çocukluğumun taze mısır püskülünden örülmüş günahkâr bıyıklarını
takıyorum.

Yumuşak tarlalar üzerinde koyun koyuna yuvarlanan tombalak
Bulutlara bakıyorum.

İçine sığmıyan içim Meryemin memelerinden sert kauçuk bir topun
Etindedir.

Ağzı hiçte süt kokmıyan lastik topların şehvetindedir
Bahar yoldadır.

diye çocukluğunun mısır bıyıklarını
hatırlarken ondan derin bir haz duymakta ve bu tatlı mazinin adeta
hasretini çekmektedir. Orhan Veli ise:

Annemi ölmüş gördüm rüyamda

Ağlıyarak uyanışım

Hatırlattı bana bir bayram sabahı

Gök yüzüne kaçırdığım balonuma bakıp

Ağlayışımı

diyerek bu günkü rüyasıyla küçüklüğü
arasında bir münasebet tesisine çalışmakta ve bu tedainin verdiği tatlı
ve tuhaf bir hatırayı şiir olarak kabul etmektedir. Ve nihayet İskender
Fikret:

Ay, adını bilmediğim bir
Arkadaşımın çemberidir.

Ve gözlerim arar göklerde.
Bu tanıyamadığım çocuğu.

Bazan rüyamda tek başıma
Sırtımda cici esvaplarım,
O pek imrendiğim dostumu
Bulmak için yola çıkarım.

diyerek tanıyamadığı fakat sevdiği
arkadaşını, onun hilâle benziyen çenberini ve cici esvaplarını hatırla-
maktadır.

6— Diğer ve altıncı bir karakter olarak moda haline gelmiş kelime-
lerin mevcudiyetinden bahsetmiştik. Bu kelimelerin hemen bütün bu sını-
f şairlerimizde müştereken kullanılmasının sebebini dos doğru kestir-
mek mümkün değildir. Ancak bunun teşekkülünde âmil olabilecek bazı
vaziyetleri göz önünde bulundurabiliriz. Ve meselâ biz bu vaziyeti üç
esasa atfetmekteyiz: a-Bir defa hemen hemen bütün şairlerimiz ister is-
temez yekdiğerinin tesiri altındadırlar. Bu kelimeleri belkide farkına
varmadan tekrar etmekte bir zevk duymaktadırlar. b-ikinci olarak yu-
muşak, tatlı ve okşayıcı bir tesir yapan bir takım kelimeler yep yeni
bir şiir bünyesinde işlenirken tuhaf ve tatlı bir tesir husule getirmek-
tedir. İşte bu yeni ve cazip bünye şairlerimizi bazı kelimelere karşı
müştereken meclûp etmektedir. C- Ve nihayet bazı kelimeler bu guru-
bun şiirlerinde esas teşkil eden sembolist temayüle uygun düşmekte
yahut bu temayülün mısralarda ortaya çıkmasında bilhassa âmil ol-
maktadır. Zira, sembolizm ekseriya biz ipham ve tatlı bir düğümü ter-
cih eden bir temayül olduğu için meselâ: meçhûl, diyar, hiç, cennet,
hûlya gibi kelimelere fazlaca ihtiyaç gösterir. Şu halde bu yumuşak,
tatlı ve sual soran kelimelerin fazlaca tekrarı bu sebeplerden olsa ge-
rektir, Ekserisi mücerret bir mahiyet arzeden bu kelimelerden meselâ
bazıları şunlardır: Rabbim, masal, gece, meçhûl, meyva, diyar, hiç, mem-
leket, cennet, hayâl, ölüm, düşünce, ruh, rüya, ışık, aydınlık, yelken,
deniz, hûlya ve sükûn gibi.. Şimdi bir kaç misalî de bu cepheden göre-
lim; Ahmet Hamdi:

Ömrün gecesinde sükûn, aydınlık
Boşanan bir seldi avuçlarından,
Bir masal meyvası gibi paylaştık
Mehtabı karılmış dal uçlarından.

dirken bu kelimelerden sükûn. ma-
sal, meyva ve mehtap gibi üç dört tanesini bir arada kullanıveriyor.
Diğer taraftan Orhan Hançeroğlu:

Nerde rüyalarımın yolu.
Nerde başımı koyduğum diz..
Ve nerde bana renk veren

O gök, o bahçe, o deniz?..
Nerde üç yiğit şehzade
Nerde o bitmiyen masal?

Nerde denizde gülüp
İçinde ağladığım kumsal?..

Nerde batmıyan o güneş,
Nerde o üşütmıyen rüzkâr?..
Nerde, nerde anneciğim
Bana vaad ettiğin bahar

çocukluğunu yadederken, o meçhûl nos-
talji ile yanıp tutuşurken bu moda kelimelerden sekiz on tanesini bir
arada tekrarlıyor. Ve nihayet Sabahattin Kudret:

Rabbim bu çok erken ölüm Rabbim
diye başlıyan bir şiirinde tamamen bu
kelimelerin esiri oluyor. Ve diğer bir şiirinde de:

Başlamasaydı bu masal
Kalbin ışıktan rüyası.
-Solgun günler diyarında
Kaybolanların dünyası.-

diye sırf bu kelimelerden bir şiir mey-
dana getiriyor. Ahmet Muhip dahi:

Üzerimizde bir kanat sesidir
Geceyi sararken fecir bulutlar.
Hangi bir diyara gider kim bilir.
Hangi iklimlerden gelir bulutlar?..

diye diyar, iklim, bulut, fecir gibi
kelimeleri tekrarlıyarak bu müşterek meclûbiyeti gösteriyor.

7— Nihayet muhterem dinliyenlerim ikinci kategorinin son karakte-
rini garp semboliklerinin açık tesiri olarak göstermiştik. Şimdi bu hük-
mümüzü bu grup şairlerimiz için bilhassa rehber olan Stefan Mallar-
meden bir şiir okuyarak teyit edelim. Burada Mallarmanın "Marine bri-
se,, isimli bir şiirinin tercümesini okuyalım:

Ten haraptır, heyhat! ve bitirdim bütün kitapları.
Kaçmak! öraya kaçmak! duyuyorum ki kuşlar sarhostur.
Meçhûl köpüklerle gökler ortasında olduklarından!
Hiç bir şey, ne gözlerden akseden eski bahçeler
Denizde ıslanan bu kalbi tutmaz
Ey geceler! ne lâmbanın ölgün aydınlığı
Beyazlığın siper olduğu boş kâğıtta
Ne de çocuğunu emziren genç kadın.
Gideceğim! Şilep, sallıyaraktan armadanı
Bir sıcak iklim doğru demir al!
Zalim ümitlerle hırpalanmış bir iç sıkıntısı
İnanmada hâlâ son vedama mendillerin!

Görülüyor ki Mallarmenin yalnız bir şiirine bakmakla bütün bu sonuncu karakterleri bir arada buluyoruz: İşte o da (Bir sıcak iklime doğru demir al) diye meçhûl bir diyarın hasretini çekiyor, o da gemi yolculuğu yapmaktadır, o da samimidir, o da orijinaldir, nihayet o da moda kelimeleri kullanmaktadır. Diğer taraftan İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan hangi milletten olursa olsun meselâ bir Maria-Rilkeyi, bir Marinetti'yi, bir walt wihtmannı okurken az çok kübist, dadaist, fütürist veya sürrealist ütün şairlerimizi okumuş gibi oluyoruz.]

Şu halde muhterem dinliyenlerim sözlerimizi toplayacak olursak: şairlerimizi A-Forma ve lirizme sadık kalanlar, B-Eormu terkeden müfrit sembolistler diye iki büyük kategoriye ayırmış ve birincide dört, ikincide ise yedi olmak üzere cem'an on bir karakter bulmuş olduk. Bu suretle bu günkü türk şiirinin bariz vasıflarını görmüş oluyoruz.

Emir Celâlüddin Karatay

(Üstü 33 üncü nüshada)

VI — Isparta Vilâyetinin Eğridir kasabasında mütemekkin Mehmet Said bin Hafız Elborî (محمد سعيد بن حافظ البوری) nin 921 hicri yılında istinsah ettiği (لطفي = Lutfi) nin Farsça (شہنامہ سلجوق = Şehnamei Selçuk) unun « شہ شدن کبشرو فرزند او غیاث الدین کونبد » başlıklı kısmında, Alâüddin Keykubad oğlu Gıyasüddin Keyhusrev II. zamanında temeyyüz eden Vezir Sadüddin Köpek'in yaptığı kötülükler zikredildikten sonra şöyle denmektedir :

جلال الدین قرطای آن میر
ملک الامر اسد الدین شیر
کریختند از دیار بساحل دریا
مانند خیلی دم در اینجا
امیر فخر الدین هم شمس الدین
امیر محمود هم نیز خواجه مجد الدین
درصیت عوام خرقة پوشیدند
در عزلتگاه اندوه زمین نوشیدند
درین عربده فرماچنین
در کنار بلاد بود همه سخت و شین
ازین فرصت خروج کرد
در نام شیخ یکی از سبک مغز مرد
کویند بدو بابا الیاس
بتدبیر کوپک ظهور یافت در آیاس
همه مرد باش بدوشد مرید
چنانکه کوپک بابا الیاس نامید
همه این کار در نهانی میشود
همه زاد از کوپک نهان میرود
چنان شد آن جم غفیر که پیدا
همه سر آزادان درین نام شد هویدا
جلال الدین قرطای و محمود امیر
ازین شدند اندیش و دلگیر

در نهانی کردند مشاوره مدید
 که باشد تدبیر دار و دیار مزید
 که بخدای قرطای که بود نام او
 برهان دده خوشخوان راست او
 گفت برهان دده سرم باد فنا
 بهر دیارم تنم باشد هم هیا
 این جمعیت شیخ که نیست نیک معنا
 این قصد دیار و دولست رعنا
 روم تابزد الیاس نکه توانستم داشت
 در نهانی فهمیدیم میل ایشان چه می تافت
 پس برهان دده رفت بسوی ایشان
 هم مرید شد بابا الیاس چنان
 سالی ماند در میان مریدان
 در هر کار هر چیز دانست میل ایشان
 نهانی بیامد بسوی قرطای
 همه سر الیاس را کرد بدو افشای
 چون دانستند هر خبر شوم
 بتدبیر برهان از لانه بوم
 بکیخسرو نهانی خبر رسیدند
 با برهان دده نامه فرستاد و گفتند
 ای شه در کنار ملک را بنکر
 درصیت درویشان شد سپاه و لشکر
 هر قبیله هر خیمه هر روستا
 درین درویش مهیا شده بروغا
 آن و غای نهان که ناکاه شود
 لیک دیار از دست تو رود
 سعدالدین که در زیر این نام
 خواهد کرد ازین سوی کام
 کیخسرو ازین بیدار شد
 از دوستی اعیان و اله دار شد
 سعدالدین کوک را چنین
 کرد هلاک باجور خشین
 هم فرمود جمع سپاه بتیز
 بهر تارماری آن مردمگیر

İla....

[Emir Celâlüddin Karatay ile Melikül-ümera Esedüddin, korku-
 larından sahile kaçarak bir hayli vakit orada kaldılar. Emir Fah-
 rüddin, Emir Şemsüddin ve emir Mahmud ile Hoca Mecdüddin de avamı
 nas kıyafetine girip küşei üzlete çekildiler. Memleketin ucunda,
 bucağında hadiseler, arbedeler çıkıyor ve devlet düzeni her yerde

bozuluyordu. Amasya'da Baba İlyas (24) adlı bir şeyh zuhur etmişvebaşı
 na esafilden bir çok mürid toplanmıştı. Bunlar Sadüddin Köpek'in
 gizli entrikalarile huruca müheyya bir halde bulunuyorlardı.

Celâlüddin Karatay ile Emir Mahmut bu toplantıdan endişe edi-
 yorlar ve gizlice konuşarak çıkacak kötülüğün önüne geçmek is-
 tiyorlardı. Kyratay'ın Hoşhan lâkaplı ve Burhan Bede adlı bir ket-

(24) — Amasya tarihinin 1 ci cildinin 223 üncü sahifesinde Selçuk hükümdarı
 Sultan Mesud I. in Amasya'da yaptırdığı Hankahtan bahsedilirken;

Badehu bu hankahın şeyhliği 628 tarihinden itibaren Baba İlyas-ı Horasanî
 demekle meshur (Şücaüddin Ebûl-baka İli-
 yas bin Ali-yül- Horasanî) ye verilmiştir. Baba İlyas fazl-u kemali zühd-ü t-k-
 vasi ve kesreti etbâ ile kesbi ehemmiyet eylediğinden meshur (Baba İshak
 Kefersudî) müşarünileyh'in sayei irşadına dehaletle temini makasid edebilmiş
 ve yalancı peygambeliğini onun nufuzundan istifade etmek suretile ilan eyle-
 mişti. Baba İlyas-ı Horasanî tarikati, meşayihî ehli sünnetten Cüneyd'i Bağ-
 dadî'ye menssp ve mezhebi ehli sünnete muvafık olarak intişar ve (tarikati
 Bâbâiyye) namile iştilhar edip kabul-i âmmeye mazhar olmuştur. Merhum İs-
 hak Baba, esasen tarikati ibahîyye'yi iltizam ederek davayı nübüvvet etmiş
 olduğundan Bâbâiyye tarikî'na zahiren sülâkî, Tarikatı Bâbâiyye'yi enzarî am-
 mede şaibedar edemez.» denmektedir.

Gene bu tarihte (cilt II, sa. 395-396) Baba İlyas'ın محمد الطهرانی =
 Şemsüddin Mahmud-u Tuğrai, معزالدين علي = Muizüddin Ali, ضياء الدين مسعود,
 Ziyaüddin Mes'ud, ve مخلص الدين موسى = Muhlisüddin Musa isminde dört oğlu
 olduğu ve bunlara (چار ارکان = Çarerkân) denildiği hülefasından آيبك =
 Aybey, بهلول = Behlûl, سالتوق = Saltık, لقمان = Lokman babalara da چاريار =
 Çaryar namı verildiği mukayyedir

Oğlu Muhlis Babanın, ki buna Muhlis Paşa da deniyor, Selçuk alilesinin in-
 kirazından sonra altı ay kadar Konya'da vilâyet yahut saltanat niyabetinde
 bulunduğunu yazanlar da vardır. Muhlis Baba'nın oğlu Kırşehirde medfun, Ga-
 ripname müellifi Âşık Paşa'dır. Torunlarından Derviş Ahmed-i Âşıkî'nin Os-
 manlı tarihi (Âşık Paşa zade tarihi) denmekle mâruftur.

Karaman oğullarınınceddi Nure Sofi de Baba İlyas'a intisap etmiştir. Hacı
 Bektaşın şeyhi de Çaryardan Baba Lokmandır.

Basma Şekayık tercümesinde:

Baba İlyas'ın keramat-ı-semiyyeye mazhar olduğu ve ona bir çok kimsele-
 rin intisap eylediği ve dervişlerine Babâi dendiği ve sultan Alaeddin oğlu sul-
 tan Gıyaseddin'in bunların hurucundan şüphelenerek üzerlerine yürüdüğü ve
 sofulardan bir çoklarını kırdığı yazılıdır. Ancak Baba İlyas'ın katlolunanlar
 arasında bulunduğu dair bir kayıt yoktur.

(901 H.) tarihinde Sırrî Ede tarafından yazılıp Konya'da Hacı Fettah Mes-
 cidi İmamı bende-i- Mevlâna Abdullah bin Elhac Kerameddin tarafından (1163
 H.) tarihinde kopya edilmiş olan Kitabülmedain'de Sivas şehrinden bahsolu-
 nurken;

صوك دمدہ شيخ الیاس،
 ظہور ایتدی او وسواس
 مرید اولدی نیجه کیشیلر
 چوق قبیله هم یخشیلر
 آلی بوشلر سوری سوری
 مرید ایدی هربری

hüdası vardı, (25) onu gizlice Baba İlyasın yanına gönderip hakikî maksadının ne olduğunu anlamak fikrine düştüler. Burhan Dede muvafakat etti, Amasya'ya gitti, ve mürid olarak bir yıl orada kaldı. Babanın maksadının Selçuk Saltanatını yıkmak olduğunu öğrendi, gizlice helip haber verdi. Bunun üzerine bir mektup yazdılar ve Burhan Dede ile Keyhüsrev'e gönderdiler. Mektupta: (Ey Şah ülkenin ucuna bak. Orada her kabile, her çadır, her köy derviş sıfatıyla harbe müheyya asker oldu. Bunlar ansızın ayaklanarak memleketi elinden alacaklar. Sadüddin intikam almak için sureti Hak-tan görünüyor, Ona inanma...) diyorlardı. Bu mektup üzerine Keyhusrev gafletten uyandı, ve âyanın dostluğuna hayran oldu. Sadüddin Köbek'i işkence ile öldürttü ve münzevi şeyh ile avenesini dağıtmak için tezelden asker toplanmasını emretti.]

کجیدی بویه ییلر آیلر
غنی اولدی نصیبسز یایلر
جرامیک مباح اولدی
بیچلر آلقاق حرای اولدی
کیخسرو کیم قونیه سلطان
داغیتدی بو باغیان
ناگاه درنگارین باصدی
شیخی طوتوب آصدی
قاچانلر قاچدی قورتولدی
قالان جمله هلاک اولدی

denmektedir.

Yine elimizde bulunan ve Fettah ağa zade Zülfikar Ağa namına (1161 H.) Hafız Kâmil Celâleddin bin Elhac Hüseyin bin İbrahim tarafından istinsah edilen Aşıkuleflâk Seyyid İlyas-ı Kirmanî'nin (Karamanname)sinin (Der beyan-ı zuhur-ı Karaman) başlıklı parçasında;

توره دی بر شیخ آدیدر الیاس
هم مسکن اولدی شیمدی سیواس
چوق قبیله نیجه یاهو کیشیلر
طوبلاندی هم نیجه ارکک دیشیلر
قلیچ آرسلان شیخ یرین بولدی
چویروب اطرافن صاغجه آلدی
آصدیردی شیخی میدانه همان
دیددی بو ایش اولسون نشان
نیجه کون شیخ آصیل دوردی
بتون ایل عالم کلوب کوردی
دنبیردی صاغغنده بابا الیاس
توکوردیلر آکا شیمدی قوناس

İlâ ahiri sözleri vardır.

(25) - Konyada Ulırmrk semtinde Burhan dede mahrilesi ve türbesi bulunduğu gibi Hoşhavan Atâ, Hoşhavan saatci isminde de diğer iki mahalle vardır.

Bunun altındaki başlıklardan ikisi sırasıyla şöyledir:
(قتل بابا الیاس وتارماری صیدان او) Baba İlyasın katli ve müritlerinin dağıtılması, (خروج وکارکردن نورالدین بتدیر اسحق) İshak'ın tedbiri ile Nureddin'in ayaklanması ve iş yapması.

Bundan sonra: (آمدن جنکیزیان بشوق صوفیان بدیار روم) Sofuların teşviki ile Cengizilerin Rum diyarına gelmeleri. Başlığı geliyor. Bu başlık altında yine Mesnevi şeklinde devam eden kafiyeli sözde yahut Şehnâmenin yazıldığı zamana göre serbest şiirde Karatay'ın adı yine geçmektedir :

کیخسرو بقونیه باز آمد
رای امیر قرطای راپسند
تدیر اهم که در تدمیر صوفیان
در بزم مشورت کردند عیان
خبر رسید که ازدیار اضروم
سیاه جنکیز بیامد باقلیم روم
پس سیاه موغول که آمدند
باروی اضروم را خواب کردند
İlâ

[1 Keyhusrev Konya'ya döndü. Kurulan meşveret meclisinde Sofuların kahr ve tedmirleri hakkıkında Emir Karatay'ın izhar ettiği rey ile kardığı tedbiri beğendi. Biraz sonra Erzurumdan Cengiz askerinin Rum iklimine girdiğine dair bir haber geldi. Moğol askeri Erzurum kalesini harap etmişti. İlâ . . .] (26)

Karatay'ın adına İzzüddin Keykâvus II bahsinde de rastlıyoruz. İzzüddin künyesiyle diğer Keykâvusun şah olduğu beyanındadır. Beş serbest beyitten sonra:

قلیچ آرسلان علاءالدین کیتباد
بکیکوس نشستند درتصر فلك آباد
شمس الدین شد صاحب آقا
وزیر اعظم شد باقانی آرا
جلال الدین قرطای شد وزیر
شمس الدین محمود شد امیر
اتابک شد اسد الدین
سردار شد امیر فخر الدین
کتبخدا شد امیر برهان دده
چون رای وکاراو بود پسندیده

(26) — (640.-1242 M.) yılında Baycu Noyın (Noyan) 30,000 askerle gelip Erzurum'u kuşatmıştı. O vakit Erzurum valisi Sinanüddin Yakut Bey idi. Baycu Erzurumu alıp yağma ettikten sonra Sivas'a doğru yürüdü. 641 H. yılı Muharrem'in altıncı Cuma günü Sivas'a yakın Kösedagi önünde Gıyasüddin Keyhusrev Baycu'yu karşıladı. Yapılan muharebede Selçuklular fena halde bozuldu. Gıyasüddin kaçtı, ve bundan böyle de Moğullar için Selçuk devleti işlerine müdahale kapısı açıldı. Gittikçe şiddet peyda eden bu müdahale nihayet bu evleli yaktı.

بنظام سلطنت شدند عزیمکار
هم نکه اسایش هر دیار
لیک این اتفاق بانجام رسید
حرص و نفاق در میان بدید
صاحب آقا شد خشک سر
بامید استقلال شد حیلہ کر
قلیچ ارسالرا فرستاد نہان
بسوی ابن جنکیز کوپوک خان
نفاق و فتنہ را کرد چنین بیدار
طرز تشکیل دولت را کرد دل آزار
ہمہ رجال دولت کہ با قتل و طرد
چنین ناساز کاری زیر و زبر کرد
جلال الدین قرطای شد شہید
شد ہرجا خطر آلود فتنہ بدید
.....

İlâ ahirihi....

[Keykâvus'la Kılıç Arslan ve Alâüddin Keykubad (Felek Âbâd) kâsrında oturdular. (27) Sahip Şemsüddin Muhammed, ittifakla, Veziri âzam, Celâlüddin Karatay Vezir, Şemsüddin Mahmud Emir, Esedüddin Atabey, Emir Fahrüddin Serdar, re'yi ve işi beğeniled Emir Burhan Dede Kethüda oldu. Saltanat işlerinin nizam ve tertip üzere gitmesine azmettiler. Memleketin sükûn ve âsâyişine baktılar. Fakat bu birlik sona erdi. Araya hırs ve nifak girdi, Sahip Ata kuru kafalık ediyor, İstiklâl sevdasıle hilekârlığa başhyordu. Kılıç Arslan'ı Cengiz oğlu Güyük Han'ın yanına gönderdi. Devlet adamlarını öldürtmek ve hizmetlertnden çıkarmak gibi hallerile işleri altüst etti. Celâlüddin Kararay da az zaman sonra öldü ve her yerde hatarlı fitneler belirdi ilâ....] sözleri geliyor.

* *

VII Elimize geçen (السفينة النواذر = Essefinetülnevadir) adlı herşeyden azar azar behseden yazma bir mecmuanın (فی بیان امراء السلجوق وغزاتهم) başlıklı Arapça bir bendinde; Fibeyan ümerai Selçuk ve gazatühüm) başlıklı Arapça bir bendinde; Sadeddin Köpeğin hırs ve mefsedetile Baba İlyasın sureti haktan görünerek müritlerini çoğaltmasının Rum diyarında ıstırabı mucip olduğunu vesair ümera ve guzatın memuriyet ve hizmetlerini okurken :

(27) — (Felek Âbad) Konya'da hükümdarlara mahsus bir köşkün adıdır. Konya Selçukîlerinden bahseden eserlerde bu isme tesadüf etmekteyiz.

...محمد اسفہانی ہوکان وزیر عزالدین کی کاوس فی کل التدبیر مدبراً عادلاً وکان امیر جلال الدین قرہ ای صاحبہ و هوکان عالمی متصوفاً و تدبیرہ معقولاً فی امراء السلطنة وادارة الممالك کان شفیفاً وکثیر الخیرات وکل ارادته بالامن وکان سکون البلاد .

[İzzüddin Keykâvusun veziri olan Mehmet Isfahani her işte müdebbir ve âdil idi. Musahibi Emir Celâlüddin Karatay da âlim, mutasavvif, ülkenin idaresinde ve devlet işinde tedbiri makul, şefik, hayrat ve hasenatı çok bir zat idi. Bütün arzusu memlekette emniyet ve sükûnun takarrürü idi.]

fıkralarına rastgeliyoruz ki burada da Karatay öğülmektedir.

M. F. U. M. M. K.

— İ t i z a r —

Matbaada zuhur eden bazı arızalar dolayisiyle mecmuamız vaktinde basılamamıştır. Özür dileriz.

Mecmua

İmtiyaz Sahibi : M. Mes'ud Koman
Mes'ul Müdürü : M. Ferid Uğur

HALKEVLERİ DERGİLERİ LİSTESİ

HALKEVİNİN ADI	DERGİNİN ADI	KAÇ AYLIK OLDUĞU
Adana	Görüşler	Aylık
Afyon	Taşpınar	"
Amasya	Yeşilirmak	"
Antalya	Türk Akdeniz	İki aylık
Artvin	Çoruh	"
Bafra	Altın yaprak	"
Balıkesir	Kaynak	Üç aylık
Burdur	Burdur	"
Bursa	Uludağ	"
Denizli	İnanç	Aylık
Diyarbakır	Karacadağ	"
Elazığ	İlten	"
Eminönü	Yeni Türk	"
Eminönü	Halk bilgisi haberleri	"
Erzurum	Atayolu	"
Eskişehir	Hâlkevi	"
G. Antep	Başpınar	"
Giresun	Aksu	"
Isparta	Ün	"
İzmir	Fikirler	"
Kars	Doğuş	15 günlük
Kayseri	Erciyeş	Aylık
Konya	Konya	İki aylık
Manisa	Gediz	Aylık
Mersin	İçel	"
Merzifon	Taşan	"
Milâs	Yeni Milâs	"
Muğla	Muğla	"
Niğde	Akpınar	"
Samsun	19 Mayıs	"
Sinop	Dranaz	"
Sivas	IV Eylûl	"
Trabzon	İnan	"
Urla	Oçak	İki aylık
Yozgat	Bozok	15 günlük
Zonguldak	Kara elmas	Üç aylık